

**ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԵՎ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ՝
«ՀՀ ՈՍՏԻԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱՀԱՄԱԼԻՐ» ՊՈԱԿ
«ՕՐԵՆՔԻ ՊԱՏՎԱՐ» ԳԻՏԱՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ**

ԱՄՍԱԳԻՐՆ ԸՆԴԳՐԿՎԱԾ Է ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ԴՐՈՒՑԹՆԵՐԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՄԱՆ
ՀԱՄԱՐ ՀՀ ԿԳՆ ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ՈՐԱԿԱՎՈՐՄԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ
ՀԱՄԱՐ ԸՆԴՈՒՆԵԼԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՑԱՆԿՈՒՄ

***Հրատարակվում է ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի
գիտական խորհրդի երաշխավորությամբ***

Լրատվական գործունեություն իրականացնող՝
ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիր ՊՈԱԿ, գրանցման
վկայական 03Ա085891՝ տրված 15.09.2009թ.

Հասցե՝ Երևան 0004, Ծովակալ Իսակովի պողոտա 29,

Էլեկտրոնային կայք՝ www.edupolice.am,

Էլեկտրոնային փոստ՝ orenqipatvarjournal@mail.ru,

Հեռ. 010-77-15-24

Համարի թողարկման պատասխանատու՝ գլխավոր խմբագրի տեղակալ
Ա. Մնացականյան:

Խմբագրությունը կարող է հրապարակել նյութեր՝ համամիտ չլինելով
հեղինակների տեսակետներին:

**ОСНОВАТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:
ГОСУДАРСТВЕННАЯ НЕКОММЕРЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ
"ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ КОМПЛЕКС ПОЛИЦИИ РЕСПУБЛИКИ
АРМЕНИЯ"**

"ЗАЩИТНИК ЗАКОНА" научно-методический журнал
*Издается по рекомендации Научного совета Образовательного
комплекса полиции Республики Армения*

ЖУРНАЛ РЕКОМЕНДОВАН ВЫСШИМ КВАЛИФИКАЦИОННЫМ КОМИТЕТОМ И ВКЛЮЧЕН В
ПЕРЕЧЕНЬ ВЕДУЩИХ РЕЦЕНЗИРУЕМЫХ НАУЧНЫХ ЖУРНАЛОВ И ИЗДАНИЙ, В КОТОРЫХ
ДОЛЖНЫ БЫТЬ ОПУБЛИКОВАНЫ ОСНОВНЫЕ НАУЧНЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ДИССЕРТАЦИЙ НА
СОИСКАНИЕ УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ДОКТОРА И КАНДИДАТА НАУК

Адрес: Ереван 0004, проспект Адмирала Исакова 29

Официальный сайт: www.edupolice.am

Электронная почта: orenqipatvarjournal@mail.ru

Тел: 010-77-15-24

Ответственный за выпуск номера: заместитель главного редактора Артак Мнацакян

**FOUNDER AND PUBLISHER:
"POLICE EDUCATIONAL COMPLEX OF RA" STATE NON-PROFIT
ORGANIZATION**

"BULWARK OF LAW" scientific-methodical journal

**It is published with the warranty of the Scientific Council of the Police
Educational Complex of RA**

THE JOURNAL IS INCLUDED IN THE MAIN RESULTS AND FOR PUBLISHING THE THESIS IN RA'S
MINISTER OF EDUCATION AND SCIENCE HIGHER QUALIFICATION COMMITTEE'S IN THE
ACCEPTED SCIENTIFIC PUBLICATIONS LIST

Address: Yerevan 0004, Covakal Isakov Avenue 23,

Official web-cite: www.edupolice.am

Email: orenqipatvarjournal@mail.ru

Tel.: +374 10-77-15-24

The representative of the journal publishing: Deputy Head of the editor-in-chief
A. Mnatsakanyan

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐ

Գլխավոր խմբագիր - ի.գ.թ. **Տիգրան Եսայան,**

Գլխավոր խմբագրի տեղակալ - ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ուսումնամեթոդական և զարգացման վարչության պետ, ոստիկանության փոխգնդապետ, ի.գ.թ., դոցենտ **Արտակ Մնացականյան,**

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐ՝

ՀՀ ոստիկանության պետի տեղակալ, ոստիկանության գնդապետ, ի.գ.թ. **Արա Ֆիդանյան,**

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի պետ, ոստիկանության գնդապետ, ի.գ.թ., դոցենտ **Մանուկ Մուրադյան,**

ՀՀ Սահմանադրական դատարանի դատավոր, ի.գ.դ., պրոֆեսոր **Աշոտ Խաչատրյան,**

Արդարադատության ակադեմիայի ռեկտոր, ի.գ.դ., պրոֆեսոր **Մերգել Առաքելյան,**

ՀՀ ոստիկանության պետի գլխավոր խորհրդական, ոստիկանության գնդապետ, ի.գ.դ. **Գրիգոր Բաղիրյան,**

ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, ի.գ.թ. **Հովհաննես Քոչարյան,**

ՀՀ ոստիկանության իրավաբանական վարչության պետ, ոստիկանության փոխգնդապետ, ի.գ.թ. **Ռուսլան Մարանդյան,**

ՀՀ ոստիկանության ՀԿԼՎ պետ, ոստիկանության գնդապետ **Աշոտ Անարունյան,**

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի պետի առաջին տեղակալ, ոստիկանության փոխգնդապետ, ի.գ.թ., դոցենտ **Միսակ Մարկոսյան,**

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի պետ, ոստիկանության գնդապետ, ի.գ.թ., դոցենտ **Գազիկ Գրիգորյան,**

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի պետի տեղակալ, ոստիկանության գնդապետ, ի.գ.թ., դոցենտ **Արտակ Հովհաննիսյան,**

ՌԴ ՆԳՆ Կրասնոդարի համալսարանի պետի առաջին տեղակալ, ոստիկանության գեներալ-մայոր, տ.գ.դ., պրոֆեսոր **Օլեգ Բուլգակով,**

ՌԴ ՆԳՆ կառավարման ակադեմիայի պետի տեղակալ, ոստիկանության գեներալ-մայոր, ի.գ.թ., դոցենտ **Ալեքսանդր Պարադնիկով,**

ՌԴ ՆԳՆ Սանկտ Պետերբուրգի համալսարանի պետի գիտական աշխատանքների գծով տեղակալ, ոստիկանության գնդապետ, ի.գ.դ., պրոֆեսոր **Մակսիմ Բավաուն:**

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Главный редактор- кандидат юридических наук *Есаян Тигран Микаелович*,

Заместитель главного редактора- начальник учебно-методического управления Образовательного комплекса полиции Республики Армения, подполковник полиции, кандидат юридических наук, доцент *Мнацаканян Артак Самвелович*,

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Заместитель начальника полиции Республики Армения, полковник полиции, кандидат юридических наук *Фиданян Ара Хоренович*,

Начальник Образовательного комплекса полиции Республики Армения, полковник полиции, кандидат юридических наук, доцент *Мурадян Манук Оганнесович*,

Судья конституционного суда Республики Армения, доктор юридических наук, профессор *Хачатрян Ашот Гайкович*,

Ректор Академии Юстиции, доктор юридических наук, профессор *Аракелян Сергей Ваганович*,

Главный советник начальника Полиции Республики Армения, полковник полиции, доктор юридических наук *Бадилян Григор Микаелович*,

Заслуженный юрист РА, кандидат юридических наук *Кочарян Оганнес Ишханович*,

Начальник Юридического управления Полиции Республики Армения, подполковник полиции, кандидат юридических наук *Марандян Руслан Рафикович*,

Начальник Управления по связям с общественностью и информации Полиции Республики Армения, полковник полиции *Агаронян Ашот Сирасович*,

Первый заместитель начальника Образовательного комплекса полиции Республики Армения, подполковник полиции, кандидат юридических наук, доцент *Маркосян Мисак Меружанович*,

Начальник академии Образовательного комплекса полиции Республики Армения, полковник полиции, кандидат юридических наук, доцент *Григорян Гагик Таарович*,

Заместитель начальника академии Образовательного комплекса полиции Республики Армения, полковник полиции, кандидат юридических наук, доцент *Оганесян Артак Робертович*,

Первый заместитель начальника Краснодарского университета МВД РФ, доктор технических наук, профессор, генерал-майор полиции *Булгаков Олег Митрофанович*,

Первый заместитель начальника Академии управления МВД России, генерал-майор полиции, кандидат юридических наук, доцент *Парадников Александр Геннадьевич*,

Заместитель начальника Санкт-Петербургского университета МВД РФ (по научной работе), полковник полиции доктор юридических наук, профессор, *Бавсун Максим Викторович*.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ասլանյան Արայիկ

ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ՀԱՆԴԻՊՈՂ ՍԽԱԼՆԵՐԸ
ԵՎ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ.....7

Բազրատյան Ազատ

ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒԶԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ԵՎ
ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁԻՆ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐԸ.....23

Մարգարյան Հայկ

ՀԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՐԱԿԻՑ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ
ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ.....32

Նալբանդյան Անահիտ

ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԽՈՉԸՆԴՈՏՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԱԶԱՏ ԱՌԵՎՏՐԻ ՈՉ
ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԽՈՉԸՆԴՈՏՆԵՐ.....43

Մարդարյան Վահագն

ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԻՐԱՎԻՃԱԿՆԵՐՈՒՄ ԵՎ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆԵՐԻ ԺԱՄԱՆԱԿ
ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ, ՁԵՎԵՐԸ ԵՎ
ԻՐԱԿԱՆԱՅՎՈՂ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.....50

Քուրքյան Ծովինար

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱՎԱՆՈՐՄԱՏԻՎԱՅԻՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀԻՄՔԵՐԻ
ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ.....65

Бахур Олег Иванович

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПРАВОВОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ИНЫХ МЕР
УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ
РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН81

Волчкевич Ольга Владимировна

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСТВА
РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ.....91

Зайцев Владимир Петрович

К ВОПРОСУ ОБ УСТАНОВЛЕНИИ РАЗМЕРА ПРИЧИНЕННОГО ВРЕДА В
КОНТЕКСТЕ НАЛОЖЕНИЯ АРЕСТА НА ИМУЩЕСТВО В УГОЛОВНОМ
ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ.....101

Ковальчук Алексей Васильевич, Духовник Юрий Евгеньевич

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНАЯ ПРОБЛЕМА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕРМИНА
«ТЕЛЕСНОЕ ПОВРЕЖДЕНИЕ» В УГОЛОВНОМ КОДЕКСЕ РЕСПУБЛИКИ
БЕЛАРУСЬ..... 111

Колбасин Владислав Владимирович

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ОТДЕЛЬНЫЕ ВИДЫ СЕКСУАЛЬНОГО
НАСИЛИЯ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ:
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ..... 118

Стефаненко Алексей Петрович

ОСОБЕННОСТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ
ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ДЕЙСТВИЙ СЛЕДОВАТЕЛЯ..... 129

Терехов Максим Геннадьевич

РОЛЬ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕЖИМА ЦИФРОВЫХ
АКТИВОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ГОСУДАРСТВ-ЧЛЕНОВ ОДКБ..... 139

Minasyan Meri

THE USE OF FORCE BY LAW ENFORCEMENTS: LESSONS LEARNED FROM
THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS..... 151

Sargsyan Lida

THE INDEPENDENCE OF JUDGES /JUDICIARY/ AND HUMAN RIGHTS..... 165

ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ՀԱՆԴԻՊՈՂ ՄԽԱԼՆԵՐԸ ԵՎ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ

Ասլանյան Արայիկ

*ՀՀ ոստիկանության փորձաքրեագիտական
վարչության քրեագիտական հետազոտությունների
բաժնի պետի տեղակալ, ոստիկանության փոխգնդապետ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

Հայտնի քրեագետներից Ռ.Ս. Բելկինը ժամանակին նշել է. «Փորձագետի եզրակացությունը պետք է լինի անսխալ, ինչը պահանջում է՝ փորձագիտական սխալների ժամանակին ճանաչում, կանխում, ինչպես նաև նպաստող պատճառների վերացում»:¹

Սակայն ամբողջ խնդիրն այն է, որ ինչպես ցանկացած անձ, փորձագետը նույնպես կարող է սխալվել իր հետևությունների մեջ: Ուստի, փորձագետի եզրակացությունը, ինչպես որևէ այլ ապացույց, չունի նախնական կանխորոշելիություն և առավելություն. այն գնահատվում է ընդհանուր կանոններով՝ այլ ապացույցների համակցության մեջ:²

Ինչպես վկայում է պրակտիկան, փորձագիտական եզրակացության գնահատման ընթացակարգում փորձագիտական սխալների հայտնաբերումը հաճախ կարող է իրականացվել քննիչի (դատավորի), հազվադեպ՝ կոնկրետ փորձագետի (փորձագիտական հանձնաժողովի) կամ էլ փորձագիտական հաստատության ղեկավարության կողմից:³ Ընդհանրապես դատափորձագիտական պրակտիկայում փորձագիտական սխալի ձևավորման պատճառները կարող են տարբեր լինել: Այդպիսի պատճառների ձևավորման հարցում կարող են էական ազդեցություն ունենալ ինչպես քննվող գոր-

¹ Տե՛ս. **Белкин Р. С.** Криминалистическая энциклопедия. М.: Изд-во «БЕК», 1997, էջ 157:

² Տե՛ս. Уголовный процесс: учебник / **С.В. Зуев, К.И. Сутягин**. Челябинск: Издательский центр ЮУрГУ, 2016, էջ 97:

http://kalinovskiy-k.narod.ru/b1/zuev_sutjagin_ugolovnyj_process_uchebnik_2016.pdf

³ Տե՛ս. **Мишин А. В.** Судебная экспертиза в досудебном производстве по уголовному делу/ Учебное пособие, научный редактор – доктор юридических наук, профессор **А. Ю. Епихин**, Казанский федеральный университет, 2017, էջ 42:

https://kpfu.ru/staff_files/F739646847/UCHEBNOE_POSOBIE_SUDEBNAYa_EKSPERTIZA_V_DOSUDEBNOM_PROIZVODSTVE_PO_UGOLOVNOMU_DELU_10.01.pdf

ծի նյութերը, տվյալ փորձաքննությանը նախորդած այլ փորձաքննությունների արդյունքները, փորձագիտական հաստատության ղեկավարության, քննիչի, դատավարության այլ մասնակիցների վարքագիծը, այնպես էլ փորձագետի մասնագիտական ոլորտին վերաբերող օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ հանգամանքները:

Դատափորձագիտական հաստատության փորձագետը պատասխանատու է փորձաքննության պատշաճ կազմակերպման և կատարման, ինչպես նաև անհրաժեշտ գիտամեթոդական մակարդակի ապահովման ողջ ընթացքի համար:

Փորձագիտական եզրակացության մեջ հանդիպող կազմակերպչական կամ մեթոդական բնույթի հնարավոր սխալները գնահատելիս անհրաժեշտ է նկատի ունենալ հետևյալ հանգամանքները՝

1) *փորձագետի եզրակացության մեջ հանդիպող և տարբեր կերպ ընկալվող տարաբնույթ մասնագիտական հասկացությունների կիրառումն* այն պարագայում, երբ վերոնշյալների փոխարեն կարող են գործածվել մասնագիտական բնույթի միատեսակ կամ միասնական նշանակությամբ ընկալվող հատուկ հասկացություններ: Այսինքն՝ փորձագետի եզրակացությունը մի կողմից պետք է կառուցված լինի մասնագիտական, իսկ մյուս կողմից՝ տվյալ ոլորտի մասնագետ չհանդիսացող և դատավարության մասնակիցների համար բավականաչափ ընկալելի համարվող բնորոշ հասկացություններից: Եթե փորձագետը եզրակացության մեջ գործածում է համընդհանուր ընկալման տեսանկյունից ոչ ընդունելի համարվող եզրույթներ, ապա նա պարտավոր է տալ նաև դրանց պարզաբանումները:⁴ Այս իմաստով, կարծում ենք, ավելի ողջամիտ կլինեն, եթե հետազայում (նախատեսվող դատաիրավական բարեփոխումների շրջանակներում) ՀՀ-ում ներդրվեր *միասնական դատափորձագիտական պրակտիկայի* գաղափարը.

2) *փորձագետի եզրակացության ոչ հստակ լինելը*՝ պայմանավորված եզրակացության հետազոտական տվյալների մասնակի, ոչ ամբողջական կամ անորոշ լինելու հանգամանքով, որը մի շարք դեպքերում կարող է հանգեցնել վերջինիս ապացուցողական նշանակության կորստին.

⁴ St' u. Судебная экспертиза. Выпуск 4 (28) 2011: научно-практический журнал.- Волгоград : ВА МВД России, 2011, էջ 11:

3) *փորձագետի եզրակացության անհամապատասխանությունը* դատավարական օրենսդրությամբ սահմանված ընդունելի պահանջներին.

4) *փորձագետի կողմից եզրակացության արդյունքներով հաստատված փաստերի վերաբերյալ իր իրավասության շրջանակներից չբխող հարցերի շուրջ (օրինակ՝ իրավաբանական բնույթի) որակումներ տալը կամ այդպիսի որակումներ տալու փորձերը*: Սույն օրենսդրական պահանջն ամրագրված է ՀՀ գործող ՔԴՕ-ի 85-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 3-րդ կետում՝ ըստ որի փորձագետը *պարտավոր է* հրաժարվել փորձաքննություն կատարելուց, եթե առաջադրված հարցերը դուրս են գալիս իր հաստուկ գիտելիքների շրջանակներից, կամ ներկայացված նյութերը բավարար չեն այդ հարցերին պատասխանելու համար՝ այդ մասին կազմելով եզրակացություն:

Փորձագետի խնդիրն է հետազոտական աշխատանքների արդյունքում վարույթն իրականացնող մարմնին ապահովել այնպիսի փաստական տվյալներով, որոնք կարող են բավարար լինել որպես ապացույց ճանաչելու և գործի համար էական նշանակություն ունեցող որոշումներ կայացնելու համար:

Սույն հարցի կապակցությամբ տեղին է նշել ՍՍՀՄ Գերագույն դատարանի 1971թ. մարտի 16-ի՝ «Քրեական գործերով դատական փորձաքննությունների մասին» №1 որոշումը, որտեղ բարձրագույն դատական ատյանն առաջին անգամ հայտնել է իր դիրքորոշումը հետևյալի մասին. «(...) *դատարանների կողմից երբեմն նշանակվում են փորձաքննություններ, որոնք չեն պահանջում հաստուկ գիտելիքների իմացություն, կամ էլ՝ փորձագետի առջև դրվում են իրավական և այլ բնույթի այնպիսի հարցեր, որոնց պատասխանները դուրս են նրանց իրավասության շրջանակներից...*»⁵

Ի հավելումն վերը նշվածի՝ ՀՀ Գերագույն դատարանի պլենումը դեռևս 26.05.1992 կայացրած համապատասխան որոշմամբ («Քրեական գործերով դատական փորձաքննության մասին») ամրագրեց հետևյալ դիրքորոշումը.

«(...) *Քննության առնելով քրեական գործերով փորձաքննություններ կատարելու պրակտիկան՝ ՀՀ Գերագույն դատարանի պլենումը նշում է, որ դատարանները և նախաքննության մարմիններն օրենքին համապատասխան փորձաքննություն են նշանակում՝ գործի համար կարևոր նշանակություն ու-*

⁵ Մանրամասն տե՛ս. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 16 марта 1971 г. N 1 "О судебной экспертизе по уголовным делам" - <https://base.garant.ru/1305273/>:

նեցող հանգամանքները պարզելու համար: Դրա հետ մեկտեղ, դատարանները երբեմն փորձաքննություն են նշանակում՝ պարզելու այնպիսի հարցեր, որոնց լուծումը հատուկ գիտելիքներ չի պահանջում, կամ փորձագետների առջև իրավական և այլ բնույթի այնպիսի հարցեր են դնում, որոնց պատասխանները դուրս են գալիս նրանց իրավասության սահմաններից: Առանձին դեպքերում դատարանները, հակառակ օրենքի պահանջներին, փորձագետի եզրակացությանն առավելություն են տալիս մյուս ապացույցների հանդեպ՝ առանց այն մանրագնին հետազոտելու և պատշաճ գնահատելու:

Քրեական գործերով փորձաքննություններ կատարելու վերաբերյալ օրենսդրությունը ճիշտ կիրառելու նպատակով ՀՀ Գերագույն դատարանի պլենումը **որոշում է՝**

1. Դատարանների ուշադրությունը հրավիրել փորձաքննություն կատարելու միջոցով քրեական գործի հանգամանքները լրիվ, բազմակողմանի ու օբյեկտիվ հետազոտելու անհրաժեշտության վրա՝ այն բոլոր դեպքերում, երբ դատական քննության ժամանակ ծագող հարցերի լուծման համար պահանջվում են գիտության, տեխնիկայի, արվեստի կամ արհեստի հատուկ գիտելիքներ (...),

2. Դատարանները պետք է նկատի ունենան, որ փորձագետի եզրակացությունն ինքնուրույն ապացույցի տեսակ է, և փորձաքննության նշանակման ու կատարման ժամանակ պետք է պահպանվեն քրեական դատավարության օրենքի բոլոր պահանջները (...):⁶

Այլ կերպ ասած՝ դատական փորձաքննությունը նշանակվում է, երբ գործով (քրեական, քաղաքացիական, վարչական), ենթադրաբար ապացուցողական նշանակություն ունեցող հանգամանքների պարզաբանման նպատակով, անհրաժեշտ են լինում գիտության, տեխնիկայի, բժշկության, արվեստի և մարդկային գործունեության այլ ոլորտներին վերաբերող հատուկ գիտելիքներ:

Սակայն խնդիրն այն է, որ օրենքը չի պարզաբանում «հատուկ գիտելիքներ» եզրույթի էությունը: Իրավաբանական գրականության մեջ այս հարցում ևս չկա միասնական մոտեցում: Կարելի է միայն նշել, որ դատավարագետների մեծամասնությունն այս հարցում սահմանափակվում է միայն

⁶ Մանրամասն տե՛ս. ՀՀ Գերագույն դատարանի պլենումի 26.05.1992թ.-ի որոշումը՝ «Քրեական գործերով դատական փորձաքննության մասին»:

<https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=17969>

«հատուկ գիտելիքները» իրավական ոլորտի գիտելիքներից տարանջատելով:⁷

Օրենսդիրն իրավական հարցերով որոշումներ կայացնելը համարում է հետաքննություն կատարող անձի, քննիչի, դատախազի և դատավորի բացառիկ իրավասությունը. դատական պրակտիկայում փորձագետին այդպիսի հարցեր առաջադրելը (*ինչպիսիք են, օրինակ, սպանության կամ ինքնասպանության, գողության կամ պակասորդի, ավազակության կամ կողոպուտի հանցագործություններ՝ ուղղակի կամ անուղղակի դիտավորությանը կատարված լինելու հանգամանքներում*) անընդունելի է: Առկա տեսակետներից մեկի համաձայն՝ հատուկ գիտելիքների իմացությունը չպետք է օգտագործվի այնպիսի հարցերի լուծման նպատակով, որոնք կարող են պատասխանվել հետաքննություն կատարող անձի, քննիչի, դատախազի և դատավորի կողմից՝ իրենց մասնագիտական պատրաստվածության, ողջամտության և կենսափորձի վրա հիմնվելով:⁸

Ինչպես քննչական, այնպես էլ փորձագիտական սխալի դեպքում համարվում է, որ այն *բարեխիղճ մոլորության* արդյունք է. սույն հատկանիշի միջոցով է, որ վերջինս (փորձագիտական սխալը) տարբերվում է արդարադատության դեմ ուղղված այն հանցագործությունից, ինչպիսին է *կեղծ եզրակացություն տալը* (ՀՀ քր. օր-ի 338-րդ հոդված՝ **«Սուտ ցուցմունք կամ կեղծ եզրակացություն տալը կամ ակնհայտ սխալ թարգմանություն կատարելը»**): Մասնավորապես ՀՀ քր. օր-ի 338-րդ հոդվածը, ի թիվս նորմի դիսպոզիցիայում նկարագրված այլ արարքների, պատասխանատվություն է նախատեսում փորձագետի կողմից քրեական կա՛մ քաղաքացիական, կա՛մ վարչական դատավարության գործով տրված ակնհայտ կեղծ եզրակացության համար:

Նույնիսկ այն դեպքերում, երբ փորձագետը գիտակցաբար հրաժարվում է համապատասխան (երաշխավորված) մեթոդիկան կիրառելուց, ապա դա նույնպես կարող է դիտարկվել որպես *մոլորության արդյունք*: Խնդիրն այն է,

⁷ Տե՛ս. Փորձաքննությունը քաղաքացիական գործերով դատական վարույթի շրջանակներում: Ոստումական ձեռնարկ/ Հեղ. խումբ: Գիտ. խմբ. **Ա. Եզեկյան** – Եր.: ՀՀ ԳԱԱ փորձաքննությունների ազգային բյուրո, 2014, էջ 42:

⁸ Տե՛ս. Уголовный процесс. Учебник для студентов юридических вузов и факультетов (под ред. **К.Ф. Гуценко**). – Изд-во "Зерцало", 2005г., էջ 118:
http://lib.maupfb.kg/wp-content/uploads/Ugolovnyy-process_Pod-red-Gucenko-K.F_Uchebnik_izd-Zercalo-2005-736s.pdf

որ փորձագետը, համապատասխան մեթոդիկան չկիրառելով, անկեղծորեն կարծում է, որ այն ճիշտ է, և գործի շահերից ելնելով՝ ընկնում բարեխիղճ մոլորության մեջ: Փորձագիտական սխալն արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործություններից տարբերակվում է հատկապես այս հատկանիշի միջոցով:⁹ Այսինքն՝ սխալը ոչ թե փորձագետի չգիտակցված գործողությունների կամ դատողությունների կատարման, այլ դրանց սխալական լինելու էությունը փաստացի չգիտակցելու մեջ է:

Փորձագետը կեղծ եզրակացություն տալու պարագայում հստակ գիտակցում է կատարվածի կեղծ կամ ոչ ճիշտ լինելը: Այսինքն՝ վերջինիս մոտ ձևավորված այն հոգեբանական վիճակը, որն ի հայտ է գալիս վերը նշված գործողությունների կատարման ընթացքում, իբրև բարեխիղճ մոլորության արդյունք, ակնհայտորեն *բացակայում է*: Եթե փորձագետը բարեխիղճ մոլորության արդյունքում չի գիտակցում իր կատարած գործողությունների կամ դատողությունների սխալական լինելը, ապա ակնհայտ կեղծ եզրակացություն տալու պարագայում վերջինիս գործողությունները գիտակցված են և ուղղված փորձաքննության ենթակա օբյեկտներին վերաբերող էական փաստերը (կամ՝ դրանց վերաբերող որոշակի ակնհայտ առանձնահատկությունները) *ուղղակի դիտավորությամբ* անտեսելուն, ոչ ճիշտ գնահատականներ տալուն կամ լռության մատնելուն: Միևնույն ժամանակ, դրանք կարող են նաև արտահայտվել գործին վերաբերող փաստերը խեղաթյուրելու, ինչպես նաև հետազոտության ներկայացված նյութերով կեղծ հետևությունների հանգելու տեսքով:¹⁰

Մեկ այլ բնորոշման համաձայն՝ *փորձագետի կեղծ եզրակացությունը* կարող է դրսևորվել հետազոտական նյութ հանդիսացող փաստերի ոչ ճիշտ շարադրման (փաստերի խեղաթյուրման կամ դրանց առկայության մասին լռելու), փաստերի սխալ գնահատման, հետազոտման մեթոդների սխալ կիրառման կամ սխալ եզրակացությունների կազմման մեջ:¹¹ Ինչ վերաբերում է փորձագետի եզրակացության «*ակնհայտ*» կեղծ լինելուն, ապա այն՝ որպես

⁹ Տե՛ս. *Белкин Р.С.* Курс криминалистики. В 3-х т. Т.2., 1997, էջ 329:

<https://studfile.net/preview/5352342/>

¹⁰ Տե՛ս. Курс уголовного права. Особенная часть. Том 5. Учебник для вузов. Под. ред. док. юрид. наук. проф. *Г. И. Борзенкова* и док. юрид. наук. проф. *В. С. Комиссарова*. - М.: ИКД "Серцало-М", 2002, էջ 174:

¹¹ Տե՛ս. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս, խմբ.՝ իրավ. գիտ. դոկ., պրոֆ. *Գ.Ս. Ղազիկյանի*, ԵՊՀ հրատարակչություն, Երևան, 2004թ., էջ 849:

սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ, մոլորեցնող բնույթ կրող սուս ցուցմունքներ տալու կամ ոչ ճիշտ թարգմանություններ կատարելու արարքների նկատմամբ ունի սահմանազատող նշանակություն:¹² *«Ակնհայտ»* լինելու հատկանիշը քրեորեն պատժելի համարող սույն արարքը սահմանազատում է անգգուշությամբ կատարված ոչ պատժելի գործողություններից:¹³ Այսինքն՝ որպես պետական մարմնում մշտական գործառույթ իրականացնող պաշտոնատար անձ, փորձագետի կատարած արարքի սուբյեկտիվ կողմը բնութագրող, կարևոր հատկանիշ հանդիսացող *ակնհայտությունը* նաև ենթադրում է, որ պաշտոնատար անձը պետք է գիտակցի, որ նա դուրս է գալիս օրենքով կամ ենթաօրենսդրական ակտով իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակից:¹⁴ Հարկ է նկատել, որ պաշտոնատար անձն իրականում չի կարող ակնհայտորեն դուրս գալ իր պաշտոնական լիազորությունների շրջանակից, եթե այդ ակնհայտությունն իր կողմից չգիտակցվի: Այլ կերպ ասած՝ ակնհայտության հատկանիշը վկայում է տվյալ հանցանքը միայն դիտավորությամբ կատարելու հնարավորության մասին:¹⁵ Նշված պաշտոնատար անձն իր պաշտոնական լիազորություններին չի կարող վերաբերվել նաև հայեցողական կարգով: Ինչպես նշված է ՀՀ սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման մեջ՝ պաշտոնատար անձը չի կարող հայեցողաբար փոփոխել իր լիազորությունների էությունը կամ որ նույնն է՝ պարտադիր լիազորությունները փաստացի փոխակերպել հայեցողական լիազորությունների, ինչպես նաև չի կարող հրաժար-

¹² Տե՛ս. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Расширенный уголовно-правовой анализ с материалами судебно-следственной практики /Под общ. ред. **В. В. Мозякова**, ЭКЗАМЕН, М., 2002г., էջ 726:

¹³ Տե՛ս. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации /Под общ. ред. док. юрид. наук, Председателя Верховного Суда РФ **В. М. Лебедева** и док. юрид. наук, проф. **Ю. И. Скуратова**. – 4-е изд., перераб. и доп.-М.: Издательство НОРМА, 2002г., էջ 814:

¹⁴ Տե՛ս. Պետական ծառայության դեմ ուղղված պաշտոնական հանցագործությունների որակման և քննության մեթոդիկայի առանձնահատկությունները /գիտագործնական մեկնաբանություններ/, ՀՀ հատուկ քննչական ծառայություն, գիտական խմբագրությամբ՝ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության պետ, արդարադատության գեներալ-լեյտենանտ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան **Վ. Գ. Շահինյանի**, Երևան, «Տիգրան Մեծ», 2015թ., էջ 43:

<http://www.ccc.am/files/pashtoneakan.pdf>

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղը՝ էջ 44:

վել իրականացնել իր պարտադիր լիազորությունները հայեցողական լիազորությունների գործադրմամբ կամ որևէ այլ պատճառաբանությամբ...»¹⁶

Կեղծ եզրակացություն տալու հանցակազմը համարվում է ավարտված. նախաքննության փուլում՝ նախաքննության կամ հետաքննության մարմնին այն ներկայացնելու, իսկ դատաքննության փուլում՝ փորձաքննության բովանդակությունը դատարանում ներկայացնելու պահից սկսած:¹⁷

Բացի քրեական պատասխանատվություն նախատեսող նորմերից՝ ՀՀ քր. օր-ի 338-րդ հոդվածի (*Սուտ ցուցմունք կամ կեղծ եզրակացություն տալը կամ ակնհայտ սխալ թարգմանություն կատարելը*) 3-րդ մասը նախատեսում է նաև խրախուսական նորմ, ըստ որի՝

«(...) Սույն հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով սահմանված հիմքով անձը ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության, եթե իր արարքը նշանակություն չէր կարող ունենալ գործի լուծման համար կամ նոտարական ակտի կայացման համար կամ նա նախնական քննության կամ դատական քննության ընթացքում մինչև դատարանի կողմից դատավճիռ, վճիռ կամ որոշում կայացնելը կամ նոտարի կողմից իրականացվող նոտարական գործողության ընթացքում մինչև նոտարական ակտ կայացնելը կամովին հայտնել է իր տված սուտ ցուցմունքի, կեղծ եզրակացության կամ սխալ թարգմանության մասին»:¹⁸

Կարծում ենք, որ օրենսդրի կողմից սույն խրախուսական նորմի նախատեսումը ցույց է տալիս, որ նա, այնուամենայնիվ, շահագրգռված է փորձաքննություն կատարող սուբյեկտի (փորձագետի) դրական վարքագծով՝ դրանով իսկ նպաստելով ճշմարտության բացահայտմանն ու արդարության վերականգնմանը:

Պատճառահետևանքային իմաստով՝ փորձագիտական սխալները միշտ չէ, որ կարող են փորձագետի թերի գործունեության արդյունք լինել: Մաս-

¹⁶ Տե՛ս. ՄԴՈ-1518 որոշումը. այն վերաբերելի է սահմանադրական ցանկացած այլ մարմնի, իրավասու սուբյեկտի կամ պաշտոնատար անձի համար:

¹⁷ Տե՛ս. Уголовное право. Особенная часть: Учебник для вузов /Отв. ред. – проф. **И. Я. Козначенко**, проф. **З. А. Незнамова**, доц. **Г. П. Новоселов**. – 3-е изд., изм. и доп. – М.: Издательство НОРМА ПИздательская группа НОРМА - ИНФРА . МП, 2001, էջ 811:

¹⁸ Նմանատիպ քրեաիրավական նորմ նախատեսված է նաև՝ ՀՀ նոր քր. օր-ի /ընդունված՝ 05.05.2021թ., ուժի մեջ է մտնելու 01.07.2022թ./ 504-րդ հոդվածի /*Սուտ ցուցմունք, կեղծ եզրակացություն կամ կեղծ կարծիք տալը կամ սխալ թարգմանություն կատարելը*/ 3-րդ մասում:

նավորապես՝ փորձագետի կողմից իրականացված հետազոտությունները, օրինակ, կարող են լինել անթերի, իսկ կատարված հետևություններն ամբողջությամբ համապատասխանեն հետազոտությամբ ստացված արդյունքներին, սակայն փորձաքննության համար տրամադրված անհրաժեշտ ելակետային տվյալները լինեն ոչ ճիշտ կամ ամբողջական: Այսինքն՝ տրամադրված տվյալները լինեն սխալ, կեղծված կամ որևէ առնչություն չունենան կոնկրետ գործի և հետազոտությանը տրամադրված օբյեկտի հետ: Տվյալ դեպքում փորձագետի եզրակացությունը գործի համար էական նշանակություն ունեցող իրական հանգամանքների բացահայտման տեսանկյունից նույնպես կարող է սխալ գնահատվել: Նշված իրավիճակներում փորձագիտական սխալի մասին խոսք լինել անգամ չի կարող այնքան ժամանակ, քանի դեռ գործ ունենք փորձաքննություն նշանակած մարմնի իրականացրած ոչ ճիշտ կամ միտումնավոր (դիտավորությամբ) սխալ գործողությունների (իրավախախտումների) հետ:

Այսպիսով՝ ելակետային տվյալների սխալական լինելը գրկում է փորձագետի եզրակացությունն ապացուցողական նշանակությունից:¹⁹

Փորձագիտական սխալի պատճառները, որպես կանոն, դասակարգվում են երկու խմբի, դրանք են՝

1) *օբյեկտիվ պատճառներ*, որոնք կախված չեն փորձագետի՝ որպես փորձաքննություն իրականացնող սուբյեկտի փորձագիտական հետազոտություններից,

2) *սուբյեկտիվ պատճառներ*, որոնք հիմնված են փորձագետի կոնկրետ դատողությունների կամ գործողությունների վրա:

Փորձագիտական սխալների նման դասակարգումը, ըստ էության, կրում է զուտ պայմանական բնույթ և ունի մեթոդաբանական նշանակություն: Ինչպես ընդունված է ասել՝ **«սուբյեկտիվ պատճառներն ունենում են նաև օբյեկտիվ հիմքեր»:** Մասնավորապես՝ փորձագիտական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ փորձագիտական սխալի օբյեկտիվ պատճառները երբեմն կարող են լինել նաև իրական, քանի որ դրանց առա-

¹⁹ См. у. Криминалистика /допущено министерством высшего и среднего специального образования РСФСР в качестве учебника для юридических факультетов и юридических институтов; отв. ред. заслуженный деятель наук РСФСР, проф. С. П. Митричев, проф. М. П. Шаламов/; всесоюзный юридический институт. Изд. Юридическая литература, М. 1966, էջ 422:

ջացման հիմքում ընկած են լինում բազմաթիվ այլ օբյեկտիվ պատճառներ: Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ իրականում հնարավոր չէ սպառնալիչ թվարկել բոլոր այն հնարավոր պատճառները, որոնք կարող են ընկած լինել փորձագիտական սխալի հիմքում, ուստի կարելի է սահմանափակվել միայն դրանցից առավել տարածված (տիպային) համարվող սխալները թվարկելով, մասնավորապես՝

1. որպես փորձագիտական սխալի **օբյեկտիվ պատճառներ**, որոնք կախված չեն փորձագիտական հետազոտություն իրականացնող սուբյեկտից (փորձագետից), կարող են հանդիսանալ՝

ա) համապատասխան տեսակի կամ սեռի օբյեկտների հետազոտման համար մշակված անհրաժեշտ փորձագիտական մեթոդիկաների բացակայությունը,

բ) կիրառվող փորձագիտական մեթոդիկաների թերի, ոչ արդիական կամ ոչ անհրաժեշտ չափով կատարելագործված լինելը,

գ) սխալ խորհրդատվության արդյունքում ոչ ճիշտ օգտագործված, ինչպես նաև վերջնական գիտական հիմնավորվածություն չստացած ու դեռևս փորձնական փուլում գտնվող մեթոդիկաների կիրառումը,

դ) ոչ սարքին վիճակում գտնվող կամ ոչ բավարար հագեցվածություն ունեցող տեխնիկական սարքավորումների կամ միջոցների օգտագործումը,

ե) փորձաքննության կատարման համար անհրաժեշտ ամբողջական տվյալների բացակայությունը,

զ) հետազոտվող հետքերում նույնականացվող կամ կողմնորոշիչ նշանակություն ունեցող բնութագրական հատկանիշների սակավ ինֆորմատիվությունն ու արտահայտման հարաբերական կայունությունը,

է) անհրաժեշտ հետազոտությունների կատարման համար օգտագործվող համապատասխան սարքավորումների կամ գործիքների սահմանափակ հնարավորությունները կամ դրանց աշխատանքում հանդիպող որոշակի անսարքությունների ու ծրագրային թերությունների առկայությունը,

ը) «Ստանդարտացման և չափագիտության ազգային մարմին» ՓԲԸ-ի կողմից չերաշխավորված ու դեռևս չստուգված սարքավորումների, տեխնիկական միջոցների կամ չափման միավորների օգտագործումը,

թ) չերաշխավորված համակարգչային ծրագրերի օգտագործումը և այլն:

2. Որպես փորձագիտական սխալի **սուբյեկտիվ պատճառներ** կարող են հանդիսանալ՝

ա) փորձագետի մասնագիտական անձեռնհասությունը,

բ) փորձագետի մոտ որոշակիորեն արտահայտված մասնագիտական բնույթի դեֆորմացիաների առկայությունը, որը կարող է ի հայտ գալ հետազոտությունների մակերեսային (ոչ խորքային) եղանակով կատարման, ինչպես նաև փորձագիտական բնույթի կոնկրետ խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ ժամանակակից (երաշխավորված) մեթոդական մոտեցումների կամ առաջարկությունների չկիրառման և անտեսման (ոչ լիարժեք տիրապետման) հետևանքով,

գ) փորձագետի գործառնության չարտականությունների կատարման համար անհրաժեշտ նորագույն սարքավորումների տեխնիկական հնարավորություններին կամ շահագործման պայմաններին (կանոններին) չտիրապետելը,

դ) փորձագետի զգայական-գնահատողական մոտեցումներում ձևավորված որոշակի թերացումների, ինչպես նաև արտակարգ հոգեվիճակներով պայմանավորված՝ ուղեկցող ազդեցությունների առկայությունը (օրինակ՝ սթրես, կոլեկտիվում բախում, հոգնածություն և այլն),

ե) փորձագետի մոտ որոշակիորեն ձևավորված կայուն անորոշության հստակ արտահայտվածությունը՝ փորձագիտական եզրակացության վերջնական արդյունքների ձևակերպման հանգամանքով պայմանավորված,

զ) փորձագետի կողմից իր ունեցած գիտելիքների, փորձի, հմտությունների կամ մասնագիտական որակների նկատմամբ անհիմն ցուցաբերած բարձր կամ չափազանցված (չարդարացված) ինքնավստահության դրսևորումը,

է) գործի նյութերի ազդեցությունը՝ պայմանավորված նախորդ եզրակացության մեջ արտացոլված որոշակի արդյունքների արձանագրման հանգամանքով,

ը) առանց բավարար պատճառաբանության՝ կիրառված մեթոդաբանության ինքնատիպության կամ նորամուծության հիմնավորումը,

թ) փորձագիտական եզրակացությունների հետազոտական մասերում արտահայտված տրամաբանական հակասությունների կամ մասնագիտական հարցերի շուրջ ձևավորված որոշակի տարբերությունների առկայությունը,

ժ) փորձագիտական հետազոտությունների կազմակերպման և պլանավորման մեջ հանդիպող մասնագիտական թերացումների առկայությունը,

ժա) եզրակացության մեջ, նույնականացման բնույթ կրող էական հատկանիշների ոչ ճիշտ գնահատմամբ պայմանավորված, հետազոտական արդյունքների թերի օգտագործումը,

ժբ) փորձագիտական հետազոտության թերի, ոչ ամբողջական կամ միակողմանի իրականացումը,

ժգ) մեթոդիկաների ճիշտ օգտագործման համար պահանջվող անհրաժեշտ պայմանների չպահպանումը,

ժդ) մասնագիտական բացթողումները, մասնավորապես՝ հետազոտման ենթակա օբյեկտի համար էական նշանակություն ունեցող ոչ բոլոր հատկանիշների պարզումը,

ժե) փորձագիտական հետազոտության համար էական նշանակություն ունեցող այս կամ այլ հատկանիշների, ինչպես նաև հետազոտվող օբյեկտների անմիջական և ընդհանուր փոխկապակցվածությանը վերաբերող բնութագրիչ առանձնահատկությունների ակնհայտ անտեսումը և այլն:

Փորձագիտական պրակտիկայում այլ բնույթի սխալներ նույնպես կարող են հանդիպել, մասնավորապես՝

1) փորձագետի կողմից իրեն վերապահված իրավասության շրջանակներից դուրս գալը,

2) օրենքով չնախատեսված դեպքերում կամ իրավիճակներում փորձագիտական նախաձեռնություններով հանդես գալը,

3) հետևությունների հիմնավորումը՝ ըստ գործի նյութերի, այլ ոչ թե փորձագիտական հետազոտության արդյունքների,

4) փորձաքննության ենթակա նյութերի կամ օբյեկտների ինքնուրույն հավաքագրումն ու ներկայացված նյութերին կցելը,

5) քրեադատավարական նորմերի խախտումներով իրականացված եզրակացություն կազմելը և այլն:²⁰

Փորձագիտական սխալները կարող են ի հայտ գալ հետևյալ դեպքերում՝

1) փորձագետի եզրակացության կազմման, այդ թվում՝ հետևությունների ձևակերպման ցանկացած փուլում,

²⁰ Մանրամասն տե՛ս. 'Судебная экспертиза: типичные ошибки' (под ред. **Е.Р. Россинской**) ("Перспект", 2012), документ предоставлен КонсультантПлюс - дата сохранения: 23.10.2012, էջ 5:

<http://sudsovet.ru/content/files/00/0c/64/e093Eu5fBcW3.pdf>

2) հետազոտության արդյունքների վերլուծության և քննարկման ընթացքում, որը կարող է իրականացվել նաև փորձագիտական հանձնաժողովի կողմից,

3) նախորդ փորձաքննությունների վերլուծության ընթացքում,

4) փորձագիտական հաստատության կամ ստորաբաժանման ղեկավարի կողմից իրականացված փորձագիտական հետազոտության արդյունքների ստուգման ընթացքում,

5) քննիչի կամ դատավորի կողմից՝ փորձագետի եզրակացությունը գնահատելու ընթացքում,

6) դատավարության այլ մասնակիցների կողմից՝ փորձագետի եզրակացությանը վերաբերող համապատասխան միջնորդությունների ներկայացման, ինչպես նաև դրանց շուրջ իրականացվող քննարկումների ընթացքում:

Փորձագիտական սխալները երբեմն կարող են նաև նոր փորձաքննությունների նշանակման առիթ դառնալ. որոշակի արդյունքների գնահատման հանգամանքով պայմանավորված՝ դրանք կարող են քննչական կամ դատական սխալների հետևանք լինել:

Էական նշանակություն ունի նաև փորձաքննությամբ լուծվող հարցերի ճիշտ ձևակերպման խնդիրը: Մասնավորապես՝ առաջադրվող հարցերը պետք է լինեն պարզ, հստակ և հասկանալի՝ առանց երկակի իմաստ պարունակող մեկնաբանությունների: Դրանք պետք է լինեն պարզ և հասկանալի այնքանով, որ գործին մասնակցող համապատասխան սուբյեկտի համար, ով չունի հատուկ մասնագիտական գիտելիքների վերաբերյալ որևէ պատկերացում, բովանդակությունը լինի միանշանակ և ընկալելի: Սակայն փորձագիտական և քննչական պրակտիկայի ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ նույնիսկ համապատասխան (ընդունելի համարվող) հարցաշարերի առկայությունն ինքնին դեռևս բավարար չէ այդ խնդիրը գործնականում լուծված դիտարկելու համար: Ընտրելով անհրաժեշտ հարցերը՝ միշտ չէ, որ քննիչը հաշվի է առնում իր տրամադրության տակ գտնվող (փորձաքննությանը ենթակա) բոլոր օբյեկտների առանձնահատկությունները, և միշտ չէ, որ վերջինս գիտակցում է, թե փորձագետին ինչպիսի հարցեր պետք է առաջադրել՝ հաշվի առնելով փորձաքննության համար որոշակի կարևորություն ներկայացնող օբյեկտների կամ դրանց հետ առնչվող հանգամանքների յուրահատկությունն ու նշանակությունը:

Ընդհանրացնելով սույն խնդրի շուրջ առկա մոտեցումները՝ ի վերջո, պետք է փաստել, որ փորձագիտական սխալները հայտնի են դառնում գործնական կամ գիտական նպատակներով իրականացվող փորձագիտական պրակտիկայի ուսումնասիրման և ընդհանրացման արդյունքում: Այդ սխալները կարող են նաև ի հայտ գալ ինչպես փորձաքննության կատարմանը ներկա գտնվող քննիչի, այնպես էլ փորձագետի եզրակացությունը գնահատող քննիչի կամ դատավորի կողմից: Հատկանշական է, որ դատավարական ընթացակարգերում էական նշանակություն են ստանում հատկապես այն սխալները, որոնք, փորձագիտական եզրակացության գնահատման ընթացքում ուղղակի չնկատվելով քննիչի կամ դատավորի կողմից, սխալ հետևությունների ձևավորման պատճառ են դարձել: Այն դեպքերում, երբ փորձագետի եզրակացությունը հիմք է հանդիսացել այնպիսի դատավարական որոշումների կայացմանը, որոնք գործի համար ունեցել են վճռական նշանակություն (*օրինակ՝ քրեական գործը կարճելու մասին որոշումը, կամ տվյալ գործով դատարանի կողմից կայացվել է դատավճիռ և այլն*), ապա տվյալ փորձագիտական հաստատության ղեկավարը պարտավոր է փորձաքննություն նշանակած համապատասխան մարմնին կամ գործն ըստ էության քննող դատարանին, իսկ եթե կայացվել է համապատասխան դատավճիռ, ապա՝ համապատասխան դատական մարմիններին կամ դատախազությանն իրազեկել հայտնաբերված փորձագիտական սխալի և դրա ունեցած նշանակության մասին:²¹ Տվյալ պարագայում վերը նշված մարմինները, գնահատելով ստեղծված իրավիճակը, ինչպես նաև փորձագիտական սխալի ունեցած նշանակությունն ու կարևորությունը, պարտավոր են պատշաճ քննարկել հարցը և հնարավորինս սեղմ ժամկետներում հայտնել իրենց դիրքորոշումը գործի քննության հետագա ընթացքի վերաբերյալ:

Այսպիսով, ընդհանրացնելով սույն խնդրի շուրջ ծավալած ուսումնասիրությունները՝ կարելի է բնորոշել «*փորձագիտական սխալներ*» եզրույթի հետևյալ սահմանումը.

«Փորձագիտական սխալները փորձագետի օբյեկտիվ իրականությանը չհամապատասխանող դատողությունների, փորձագիտական հետազոտութ-

²¹ Մանրամասն տե՛ս. **Белкин Р. С.** Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. — М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА—ИНФРА • М), 2001, էջեր 171-ից 191:
<http://lib.maupfib.kg/wp-content/uploads/2015/12/kriminalistika.pdf>

յան նպատակին չծառայող, այդ թվում՝ սխալ օբյեկտների և նմուշների հետազոտման, մոտավոր կամ իրականությանը չհամապատասխանող ելակետային տվյալների տրամադրման, ինչպես նաև որոշակի գիտական հիմնավորվածության կարիք ունեցող հատուկ գիտելիքների (մեթոդիկաների) օգտագործման արդյունքում ստացված, սակայն օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ պատճառներով բարեխիղճ մոլորության մեջ հայտնվելու արդյունքում ձևավորված ոչ միտումնավոր թերացումների և ոչ ճիշտ պատկերացումների հետևանք են»:

Հարկ ենք համարում նաև նշելու, որ փորձագիտական ոլորտում հանդիպող սխալների և դրանց պատճառների ժամանակին հայտնաբերումն ունի էական նշանակություն՝ դատափորձագիտական ոլորտում իրականացվող աշխատանքների ճիշտ և որակյալ կազմակերպման, ակնկալվող արդյունքների բարելավման, վերլուծման, ինչպես նաև դատական փորձաքննությունների ապացուցողական նշանակության բարձրացման համար: Միանշանակ է, որ այդպիսի սխալների բացառումն ու դրանց ճիշտ արձանագրումն ունի որոշիչ ազդեցություն փորձագիտական եզրակացության նկատմամբ ձևավորված վստահության գնահատման վրա:

Վերջում պետք է միայն փաստել, որ դատական պրակտիկայում նմանատիպ սխալների վերաբերյալ իրականացվող մշտական և հետևողական բնույթի վերլուծությունները որակյալ և անթերի փորձաքննությունների կատարման անվիճելի գրավականն են:

ОШИБКИ В СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЕ И ИХ ПРИЧИНЫ

Асланян Араик Вардгесович

*Заместитель начальника отдела
криминалистических исследований
Экспертно-криминалистического управления
Полиции РА, подполковник полиции,
кандидат юридических наук*

Эксперт подверг глубокому изучению те ошибки в сфере судебных экспертиз, которые, с точки зрения правовой оценки судебно-экспертного заключения, имеют важное практическое значение. Проанализировав процесс

проведения судебных экспертиз и встречающиеся в них ошибки, автор показал возможные причины их возникновения, а также обсудил ряд вопросов теоретического и правового значения относительно предмета вопроса.

Результаты изучения могут иметь важное значение в деле организации, совершенствования работы в сфере судебной экспертизы, устранения возможных ошибок, а также повышения доказательственного значения судебных экспертиз.

Ключевые слова: судебно-экспертное заключение, экспертные ошибки и причины, специальные знания, эксперт, доказательственное значение.

THE ERRORS IN CRIMINAL PROCEEDINGS AND THEIR REASONS

Arayik Aslanyan

Deputy Head of Subdivision of Criminal

Scientific Researches of the

Expert- Criminal Department of Police

of the RA PhD in Jurisprudence, Police colonel

The expert deeply studied the errors in forensic investigations, which, from the viewpoint of legal assessment of forensic expert report, have important practical meaning. Having analyzed the procedure of conduction of forensic investigations and the errors in them, the author showed possible reasons for their occurrence; he also discussed number of issues of theoretical and legal purpose regarding the subject of the issue.

The studies of the author may have important meaning in organization, improvement of works in forensic investigation, removal of possible errors, as well as increase of evidential significance of forensic investigations.

Key words: Forensic expert report, expert errors and reasons, special knowledge, expert, evidential significance.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 03.12.2021թ.

Ներկայացվել է տպագրության՝ 14.01.2022թ.

ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒՋԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ԵՎ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁԻՆ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐԸ

Բագրատյան Ազատ

*ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի
օպերատիվ-հետախուզական գործունեության և
քրեագիտության ամբիոնի դասախոս, ոստիկանության մայոր,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

Համաձայն «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի՝ օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունն իրականացվում է ոչ միայն հանցավոր արարքների, այլև հանցակազմի հատկանիշներ չպարունակող իրավախախտումները նախագգուշացնելու, կանխելու, խափանելու և բացահայտելու համար¹։ Դրա համար անհրաժեշտ նախադրյալներ է ստեղծում օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն հասկացությունը՝ ըստ որի օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներն անցկացվում են հակաիրավական ոտնձգություններից՝ հանցագործություններ և զանցանքներ², պաշտպանելու նպատակով³։ Նշված դրույթներն իրենց արտահայտությունն են գտնում ՀՀ հարկային օրենսգրքում։ Օրինակ՝ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներն անցկացվում են ապրանքների մատակարարման կամ տեղափոխության գործարքների փաստաթղթավորման պարտադիր պահանջների խախտումները հայտնաբերելու համար⁴։ Քրեական պատասխանատվություն սահմանված չէ նաև ՀՀ մաքսային սահմանով տրանսպորտային միջոցների ապօրինի տեղափոխման համար։

Իհարկե, հանցավորության դեմ պայքարից բացի օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունը լուծում է սոցիալական նշանակություն ունե-

¹ Տե՛ս, օրինակ, «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ, 7-րդ կետերը։

² Տե՛ս Պետության և իրավունքի տեսություն։ Ուսումնական ձեռնարկ / Հեղ. խումբ։ Գիտ. խմբ.՝ Ա. Ղամբարյան, Մ. Մուրադյան. – 2-րդ լրամշակված հրատ. – Եր.։ Լուսաբաց հրատարակչատուն, 2016, էջ 541։

³ Տե՛ս «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածը։

⁴ Տե՛ս ՀՀ հարկային օրենսգրքի 410-րդ հոդվածը։

ցող այլ խնդիրներ, որոնք ուղղակիորեն կապված չեն այդ պայքարի հետ⁵։ Սակայն օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունն առաջին հերթին պաշտպանում է հանցագործություններից։ Այլ իրավախախտումները հանդես են գալիս որպես ներգործության լրացուցիչ օբյեկտներ։ Օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացման արդյունքում կարող են արարքների մասին տեղեկություններ ստացվել, որոնք նախատեսված չեն քրեական օրենքով։ Հանցավորության դեմ պայքարը դրական ազդեցություն է գործում բոլոր իրավախախտումների վրա։ Այնուհանդերձ, անցկացնել օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ, ի սկզբանե նպատակ ունենալով ուղղակիորեն նախագոյնացնել, կանխել, խափանել և բացահայտել ՀՀ հարկային օրենսգրքով սահմանված խախտումները, չի բխում օպերատիվ-հետախուզական գործունեության էությունից։

Թեպետ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության ոլորտը համալրվում է նոր գիտելիքներով, այնուամենայնիվ, արտահայտվող տեսակետի օգտին է խոսում նաև հետևյալ հանգամանքը. **օպերատիվ-հետախուզական միջոցներ** տերմինն առաջին անգամ գործածվել է Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության և Միութենական Հանրապետությունների քրեական դատավարության հիմունքներում, որից հետո՝ Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների քրեական դատավարության օրենսգրքերում⁶։ Համանման դրույթ ամրագրված է նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում՝ հետաքննության մարմինը ձեռնարկում է օպերատիվ-հետախուզական և քրեադատավարական միջոցա-

⁵ St' u Atmajitov, B.M. О сущности и правовой основе оперативно-розыскной деятельности (научный доклад) / В.М. Аتماжитов // Конституционно-правовые проблемы оперативно-розыскной деятельности: сб. материалов Всерос. круглого стола (3 нояб. 2011 г.) / сост.: К.Б. Калиновский. СПб.: ИД «Петрополис», 2012, էջ 75:

⁶ St' u Теория оперативно-розыскной деятельности: учебник / под. ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2018. – X, էջեր 5-8, Вытовтов А. Е. Результаты оперативно-розыскной деятельности как средства доказывания в уголовном судопроизводстве (по материалам уголовных дел экономической направленности). Дисс. ... канд. юрид. наук. Иркутск, 2020, էջ 30, <https://omamvd.ru/diss/wp-content/uploads/2020/10/Диссертация- AE- Вытовтова.pdf> (13.01.2022, 20:40), Основы уголовного судопроизводства СССР и союзных республик, 29-րդ հոդված, <https://docs.cntd.ru/document/9006425> (04.01.2022, 19:19):

ռումներ՝ հանցագործությունները և կատարող անձանց բացահայտելու, հանցագործությունները կանխելու և խափանելու նպատակով⁷:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ մաքսային սահմանով տրանսպորտային միջոցների ապօրինի տեղափոխմանը, ապա անհամապատասխանությունն առկա է «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի դրույթների միջև: Այսպես, ըստ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ ՀՀ մաքսային ծառայությունն օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն է իրականացնում մաքսանենգության և այլ հանցագործությունների խափանման ու բացահայտման նպատակով, սակայն, ինչպես արդեն նկատեցինք, ՀՀ մաքսային սահմանով տրանսպորտային միջոցների ապօրինի տեղափոխումը նախատեսված չէ ՀՀ քրեական օրենսգրքով:

Հակասություններ գոյություն ունեն տնտեսական մրցակցության պաշտպանության ոլորտի իրավախախտումների առումով: Այսպես, ըստ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի՝ օպերատիվ-հետախուզական համապատասխան միջոցառումներն իրականացվում են տնտեսական մրցակցության պաշտպանության ոլորտի իրավախախտումները կանխելու կամ բացահայտելու համար: Սակայն ներքին դիտումը, նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների, հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկումն անցկացվում են միայն դատարանի թույլտվությամբ և միայն ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների կատարման մեջ կասկածվող անձանց նկատմամբ⁸, ուստի իրավախախտման փոխարեն պետք է գործածել **հանցագործություն** հասկացությունը:

Անդրադառնանք նաև «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում առկա այլ անճշտություններին: Այսպես, վկաների, դիակի, հանցագործության հետքերի, առարկաների, իրեղեն ապացույցների և այլ իրերի, փաստաթղթերի հայտնաբերումը որպես օպերատիվ-հետախուզական գործունեության նպատակ սահմանելիս անտեսվել են տուժողները: Իրական իմաստից զուրկ է «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը, քանի որ

⁷ Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁸ Տե՛ս «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 34-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

օպերատիվ-հետախուզական գործունեության նպատակը չի կարող լինել հատուկ պետական պաշտպանության ենթակա անձանց անվտանգությանը սպառնացող հանգամանքների առկայությունը կամ հատուկ պետական պաշտպանություն իրականացնող մարմնի կողմից օպերատիվ-հետախուզական մարմիններին տրված ցուցումները: Ըստ էության՝ օրենսդիրը ցանկացել է ամրագրել հատուկ պետական պաշտպանության ենթակա անձանց անվտանգությանը սպառնացող հանգամանքների վերացումը⁹:

Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության որոշ նպատակներ դիտարկվում են հանցագործությունների հայտնաբերման, բացահայտման, կանխման և խափանման լույսի ներքո՝ հանցագործություններ նախապատրաստող, կատարող կամ կատարած անձանց, վկաների, դիակի, հանցագործության հետքերի, առարկաների, իրեղեն ապացույցների և այլ իրերի, փաստաթղթերի հայտնաբերումը և այլն: Դրանց առանձին հիշատակումը խախտում է ընդհանուրի և մասի հարաբերակցության սկզբունքը: Որպես օրինակ՝ նկատեմ նաև, որ, ըստ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետի, քրեակատարողական հիմնարկներում բացակայում են կատարվող և կատարված հանցագործությունները: Նման կարգի անճշտությունները պետք է բացառել միասնական տերմինաբանություն պահպանելու միջոցով: Միևնույն ժամանակ, հանցագործությունների կանխումը, խափանումը և բացահայտումն ինքնին ենթադրում են դրանց հայտնաբերումը, ուստի տվյալ նպատակը կարելի է սահմանել առանց **հայտնաբերում** եզրույթի՝ գործածելով հանցագործության փուլերով¹⁰ պայմանավորված դասակարգումը՝ հանցագործությունների կանխումը, խափանումը և բացահայտումը:

Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության նպատակներից է քրեական պատասխանատվությունից խուսափող անձանց հետախուզումը և հայտնաբերումը, ինչպես նաև անհայտ կորած անձանց հետախուզումը: Այս-

⁹ Տե՛ս «Հատուկ պետական պաշտպանության ենթակա անձանց անվտանգության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքը:

¹⁰ Տե՛ս Գալիման Լ. Դ. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. 3-е изд., перераб. И дополн. – М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2005, էջեր 171-186, Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս (չորրորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով) / Ս. Առաքելյան, Ա. Գաբուլյան, Հ. Խաչիկյան և ուրիշ. – Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2009, էջեր 240-241:

տեղ նույնպես բացակայում է միասնական տերմինաբանությունը՝ քրեական պատասխանատվությունից խուսափող անձինք ենթակա են հետախուզման և հայտնաբերման, իսկ անհայտ կորած անձինք՝ միայն հետախուզման: Այնուհանդերձ, կարելի է սահմանափակվել հետախուզմամբ, քանի որ վերջինս անցկացվում է անձանց հայտնաբերելու համար: Բացի այդ, չեն ամրագրվել հետախուզական աշխատանքներով ընդգրկված այլ անձինք:

Հետախուզվող անձի հայտնաբերմամբ կարող են պարզվել հանցագործության նոր հանգամանքներ: Միաժամանակ արձանագրենք, որ հետախուզում հայտարարվում է նաև պատժի կրումից խուսափող դատապարտյալի նկատմամբ¹¹, ինչը վկայում է դատավճռով հաստատված անձի մեղավորության մասին: Հետևաբար, տվյալ դեպքում հետախուզումը հանցագործությունների կանխման, խափանման և բացահայտման բաղկացուցիչ մաս չէ: Համանման դիրքորոշում կարելի է արտահայտել անհայտ կորած անձանց, ինչպես նաև այլ կատեգորիաների անձանց համար: Օրինակ՝ անձի անհայտ կորելը դեռ չի խոսում հանցանքի կատարման մասին: Այս ամենը հաշվի առնելով՝ հետախուզական աշխատանքներով սահմանված գործառույթները հանդես են գալիս որպես օպերատիվ-հետախուզական գործունեության ինքնուրույն նպատակ:

Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության նպատակներից է ապօրինի ծագում ունեցող գույքի մասին տեղեկությունների և տվյալների հայտնաբերումը, այդ գույքի բռնագանձման գործընթացին աջակցելը¹²: Այս գործընթացն իրականացվում է գույքի քաղաքացիական բռնագանձման վարույթի շրջանակներում¹³, և տվյալ դեպքում խոսքն այսպես կոչված ստուգողական օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների մասին է: Հանցագործության հատկանիշների առկայության պայմաններում օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունն անցկացվում է ամբողջ ծավալով, իսկ քննարկվող նպատակն ընկալվում է դրանց կանխման, խափանման և բացահայտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում **բռնագանձումը** քրեաիրավական ներգործության միջոց է: Հանցավոր եղանակով ստացված գույքի հայտնաբերումը

¹¹ Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 434¹-րդ հոդվածը:

¹² Տե՛ս «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7.1 կետը:

¹³ Տե՛ս «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետը:

որոշակիորեն հաստատում է անձի առնչությունը հանցագործությանը: Սակայն այդ գույքի բացակայության դեպքում կարող են միջոցներ ձեռնարկվել համարժեք գույքը պարգևելու ուղղությամբ: Օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներն անցկացվում են նաև բռնագրավման ենթակա գույքը հայտնաբերելու համար, երբ հատկապես այն գտնվում է այլ երկրում: Հետևապես, օպերատիվ-հետախուզական գործունեության ինքնուրույն նպատակն է բռնագանձման և բռնագրավման ենթակա գույքի հայտնաբերումը:

«Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-16-րդ կետերով ամրագրված նպատակները նմանապես նախատեսում են ստուգողական օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացում: Այսպես՝ ոստիկանությունում ծառայության անցնելիս ՀՀ քաղաքացիների անձնական հատկանիշները կարող են ստուգվել օպերատիվ-հետախուզական ճանապարհով,¹⁴ կամ պետական և ծառայողական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկություններին առնչվելու թույլտվության համար ՀՀ քաղաքացիների նկատմամբ անցկացվում են ստուգողական միջոցառումներ¹⁵: Սակայն այդ միջոցառումներն իրականացվում են նաև այլ դեպքերում, որոնք նախատեսված չեն «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքով, ուստի, կարծում եմ, պետք չէ տարածականորեն թվարկել նշված նպատակները, ինչպես նաև սահմանափակել դրանց ցանկը:

Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության նպատակների մասին դրույթներն ամփոփված են «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասում: Նշված մասի առանձնացումը ենթադրում է հոդվածի այլ մասերի գոյությունը, սակայն վերջիններս բացակայում են: Նման տարանջատման համար հիմք կարող է ծառայել այն հանգամանքը, որ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության նպատակների մի մասն անմիջականորեն առնչվում է հանցագործություններին, իսկ մյուսը՝ ենթադրում ստուգողական օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացում:

Այժմ քննարկենք օպերատիվ-հետախուզական գործունեության խնդիրների և նպատակների հարաբերակցության հարցը: Խնդիրն այն է, ինչը պա-

¹⁴ Տե՛ս «Ոստիկանությունում ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածը:

¹⁵ Տե՛ս «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ և 21-րդ հոդվածները:

հանջում է կատարում, լուծում, իսկ նպատակը՝ ինչի ձգտում և ուզում են հասնել¹⁶: «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում ամրագրված չեն օպերատիվ-հետախուզական գործունեության խնդիրները: Փոխարենը մանրամասն սահմանվում են օպերատիվ-հետախուզական գործունեության նպատակները: Սակայն օպերատիվ-հետախուզական գործունեության հասկացության¹⁷ վերլուծությամբ բացահայտվում է օպերատիվ-հետախուզական գործունեության իրական նպատակը՝ անձի իրավունքներն ու ազատությունները, պետական, հասարակական անվտանգությունը հակաիրավական ոտնձգություններից պաշտպանելը¹⁸: Հիմք ընդունելով այս ամենը՝ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածով նախատեսված նպատակները պետք է դիտարկել խնդիրների տեսանկյունից, քանի որ դրանց լուծումը թույլ է տալիս հասնել օպերատիվ-հետախուզական գործունեության նպատակին՝ անձի իրավունքներն ու ազատությունները, հասարակական ու պետական անվտանգությունը հակաիրավական ոտնձգություններից պաշտպանելը:

Գիտության զարգացման հետ մեկտեղ տեղի է ունենում թվացյալ առաջընթաց՝ գիտության արհեստական բարդացում: Նորմատիվ իրավական ակտերը հասարակ և հասկանալի դարձնելու փոխարեն մշտապես բարդացվում են¹⁹, երբեմն՝ համալրվում հակասող դրույթներով²⁰:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ նպատակահարմար ենք համարում «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածը վերաշարադրել հետևյալ բովանդակությամբ՝

¹⁶ Տե՛ս Է. Բ. Աղայան: Արդի հայերենի բացատրական բառարան: «Հայաստան» հրատարակչություն, Երևան – 1976, էջեր 586-587, 1083, <http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=24> (05.01.2022, 15:15):

¹⁷ Տե՛ս «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածը:

¹⁸ Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության պաշտպանության տակ գտնվող օբյեկտները պետք է թվարկել՝ առաջնորդվելով մասնավորից դեպի ընդհանուր կատեգորիաներ սկզբունքով՝ անձ, հասարակություն, պետություն:

¹⁹ Տե՛ս Оперативно-розыскная деятельность в XXI веке: монография / С. И. Захарцев, Ю. Ю. Игнащенко, В. П. Сальников. – М.: Норма, 2015, էջ 127:

²⁰ Տե՛ս «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում լրացումներ կատարելու մասին 16.04.2020 թ. № ՀՕ-250-Ն ՀՀ օրենքը, «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին 03.03.2021 թ. № ՀՕ-90-Ն ՀՀ օրենքը:

Հոդված 4. Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության խնդիրները

1. Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության խնդիրներն են՝

ա. հանցագործությունների կանխումը, խափանումը և բացահայտումը.

բ. քրեական պատասխանատվությունից խուսափող, անհայտ կորած անձանց հետախուզումը, ինչպես նաև հետախուզական աշխատանքներով նախատեսված այլ գործողությունների իրականացումը.

գ. բռնագանձման և բռնագրավման ենթակա գույքի հայտնաբերումը:

2. Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության խնդիրներն են նաև՝

ա) պետական և ծառայողական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկությունների և առնչվելու թույլտվության որոշման կայացման համար տեղեկություններ հավաքելը.

բ) ազգային անվտանգության ծառայությունում, ոստիկանությունում, ինչպես նաև ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված դեպքերում այլ պետական մարմիններում աշխատանքի անցնելու դիմում ներկայացրած անձանց ուսումնասիրելու համար տեղեկություններ հավաքելը.

գ) օտարերկրյա քաղաքացիներին կամ քաղաքացիություն չունեցող անձանց ՀՀ քաղաքացիություն, ՀՀ քաղաքական ապաստան կամ կացության կարգավիճակ տալու մասին եզրակացություն կազմելու և որոշում ընդունելու համար տեղեկություններ հավաքելը:

Օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունն անցկացվում է նաև ՀՀ նորմատիվ իրավական ակտերով նախատեսված այլ դեպքերում:

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ЗАДАЧ И ЦЕЛЕЙ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Багратян Азат Людвигович

Преподаватель кафедры оперативно-розыскной

деятельности и криминалистики Академии

Образовательного комплекса полиции РА,

майор полиции, кандидат юридических наук

В статье обсуждаются вопросы, касающиеся задач и целей оперативно-розыскной деятельности, рассматривается соотношение указанных понятий.

Вместе с тем автором обосновывается необходимость сделать Закон Республики Армения «Об оперативно-розыскной деятельности» более ясным и простым, предлагается внести изменения в соответствующий закон.

Ключевые слова: задачи оперативно-розыскной деятельности, цели оперативно-розыскной деятельности, предупреждение, пресечение и раскрытие преступлений, розыск.

SEPARATE ASPECTS OF PROBLEMS AND OBJECTIVES OF OPERATIVE-SEARCH ACTIVITIES

Bagratyan Azat

*Lecturer at the Chair of Operational
Intelligence Activity and Criminology
at the Academy of the Educational
Complex of Police of the RA,
Police major, PhD in Law*

This work discusses the main objectives and problems of the operative-search activity and also refers to the correlation between them. Simultaneously, justifications are proposed in order to clarify and simplify the law on “Operative-Search Activity” of the Republic of Armenia. Given this, relevant amendments are proposed to the above-mentioned law.

Key words: operative-search activity problems; operative-search activity objectives; prevention, obstruction and detection of crimes; operative-search.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 13.01.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 17.01.2022թ.

ՀԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՐԱԿԻՑ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ

Մարգարյան Հայկ

ՀՀ ռստիկանության ՀՀ-ում Բնտերպոլի

ԱԿԲ-ի ավագ օպերլիազոր, ՀՀ ռստիկանության

կրթահամալիրի ասպիրանտ

Արդի ժամանակաշրջանում պետականաշինության ամուր իրավական հիմքեր ունենալու համար անհրաժեշտ է ուսումնասիրել կոնկրետ հասարակական հարաբերությունները կարգավորող ոլորտային իրավունքի ճյուղերի պատմական զարգացումը: Այս առումով բացառություն չեն նաև հեղինակային և հարակից իրավունքները: Ոլորտային իրավունքի պատմության ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս բազմաշերտ պատկերացում կազմել իրավունքի ճյուղի առջև ժամանակի ընթացքում ծառացած խնդիրների և դրանց լուծումների մասին, ինչի արդյունքում իրավունքի ճյուղի զարգացումը բերում է նոր և արդիական մոտեցումների, ինչպես նաև հնարավորություն է տալիս կանխատեսել ապագա միտումները:

Այսպես, գրականության և արվեստի ծագող հարաբերություններում հեղինակային և հարակից իրավունքները կարգավորող անտիկ շրջանի իրավունքի աղբյուրներ այսօր հայտնի չեն: Պետք է հաշվի առնել, որ տեխնոլոգիական իրավիճակից ելնելով՝ հին դարերում գրականության և արվեստի գործերի պատճենումը բավականին բարդ գործընթաց էր, քանի որ դա պետք է կատարվեր ձեռքի աշխատանքի արդյունքում, այսինքն՝ ձեռագրերի արտագրությամբ: Հասկանալի է, որ դա ժամանակատար գործընթաց է, բացի այդ, խնդիր կար գրագիտություն ունեցող անձանց ներգրավելու, ինչի արդյունքում առաջ էր եկել նման գործընթացն իրականացնելու նոր պահանջարկ, որը համարվում էր վարձու աշխատանք: Սակայն այստեղ պետք է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, որ նյութական օգուտ քաղում էր կրկնօրինակման հեղինակը, այլ ոչ թե բուն աշխատության հեղինակը: Արվեստի և գրականության ներկայացուցիչները հիմնականում եկամուտ ստանում էին կա՛մ մասնավոր պարապմունքներից, կա՛մ հովանավորներից ու պատվիրատուներից՝ կոնկրետ կատարած աշխատանքների դիմաց, սա-

կայն այն համարվում էր պատվիրատուի սեփականությունը, և պատվերը հանձնելուց հետո դրան առնչվող ցանկացած գույքային իրավունք պատկանում էր պատվիրատուին:

Այս իմաստով Ի.Ա.Պոկրովսկին նշում էր, որ Հին Հռոմում ուրիշին պատկանող առարկայի վրա գրված կամ նկարված պոեմը կամ նկարը պատկանում էր ոչ թե պոետին կամ նկարչին, այլ տվյալ առարկայի սեփականատիրոջը: Հուստինիանոսի օրոք այս նորմը վերացվում է, սակայն Հուստինիանոսի աշխատություններում ևս հեղինակային իրավունքի մասին որևէ հիշատակում առկա չէ:¹

Այսինքն, ըստ էության, հեղինակային իրավունքի պահպանում կամ ոլորտի կարգավորում դեռևս առկա չէ, ինչի մասին է վկայում նաև Գ.Ֆ.Շերշենիչը, ում պնդմամբ՝ հեղինակներն իրենք էլ որևէ հստակ պատկերացում չունեին հեղինակային իրավունքի մասին²:

Սակայն միաժամանակ պետք է փաստել, որ կան անտիկ աշխատություններ, որոնցում հեղինակային իրավունքի նշույլներ ամեն դեպքում ի հայտ են գալիս: Մասնավորապես, Ի.Ա.Բլիզնեցի և Կ.Բ.Լեոնտևի «Հեղինակային և հարակից իրավունքները» վերտառությամբ դասագրքում, հղում կատարելով Ֆեդոտովին, նշվում է, որ պետական Էրմիտաժում կա հին հունական սափոր, որի վրա թվագրված է մ.թ.ա. 500թ.: Սափորի վրա գրված է. «Գեսիսիլը պատրաստեց, իսկ Էպիկտետը նկարագարեց»:³ Այս փաստը Ֆեդոտովի մեկնաբանմամբ կարելի է համարել համահեղինակության ամրագրում: Ըստ վերջինի՝ հեղինակային իրավունքի ամրագրման հիմքերը հանդիպում են դեռևս հնագույն ժամանակներում, քանի որ ստեղծագործ մարդուն մշտապես բնութագրական է եղել իր ստեղծագործության նկատմամբ սեփական հեղինակության պաշտպանությունը: Այսինքն՝ հին ժամանակներում դա ոչ այնքան նյութական արժեք էր կրում, քան բարոյական, քանի որ ստեղծագործողն առավելապես կարևորում էր սեփական համբավը:

¹ Ст'ю Покровский И.А. «Основные проблемы гражданского права», Москва, «Статут», 2001թ., էջ՝ 83:

² Ст'ю Шершеневич Г.Ф. Авторское право на литературные произведения. Казань, 1891, докторская диссертация, էջ՝ 76:

³ Ст'ю Близнец И.А., Леонтьев К.Б. «Авторское право и смежные права, учебник», Москва, издательство «Проспект», 2010թ., էջ՝ 3:

Վ.Վեյնկեի պնդմամբ՝ այլոց ստեղծագործության հեղինակության յուրացումը դեռևս հին ժամանակներում դիտվում էր բարոյապես դատապարտելի, իսկ ստեղծագործությունների աղավաղումը հանրային դատապարտման էր ենթարկվում անտիկ Հունաստանում և Հռոմում, ավելի վաղ ժամանակահատվածում՝ նաև Հնդկաստանում:⁴

Այստեղից կարելի է հետևություն անել, որ ընդհանուր բարոյական վերաբերմունքի տեսանկյունից հեղինակային և հարակից իրավունքների գոյությունն անտիկ ժամանակներում եղել է, սակայն դա չի ունեցել իրավական կարգավորում և ամրագրում: Ինչպես նշել է Ս.Ա.Սուդարիկովը. «Իրականում հեղինակային իրավունքը՝ որպես էթիկական կատեգորիա և նույնիսկ պրակտիկա, գոյություն ունի հազարամյակներ, իսկ հեղինակների անձնական ոչ գույքային իրավունքներն սկսեցին ձևանշվել գրերի առաջացման հետ մեկտեղ»:⁵

Վերոգրյալի համադրության արդյունքում կարող ենք հանգել այն եզրակացության, որ անտիկ դարաշրջանում հեղինակային իրավունքն ինքնին եղել է առավելապես հանրային տիրույթում, դրսևորվել է մեծամասամբ անձնական ոչ գույքային իրավունքների համատեքստում, ինչը միայն արտաքինապես է հիշեցնում ներկայիս հեղինակային իրավունքների իրավական կանոնակարգումը, ամրագրումն ու պաշտպանությունը: Խնդիրը, կարծում եմ, այդ ժամանակաշրջանի բարբերով է պայմանավորված, քանի որ հնում արվեստագետներն ու գիտնականներն առավելապես զարգացնում էին կոնկրետ արվեստի կամ գրականության ճյուղը և նշվածին մոտենում էին փիլիսոփայական տեսանկյունից, քանզի շուկայական հարաբերությունները բավականաչափ չէին ներգրավվել առօրյա կյանքում: Բացի այդ, այդ ժամանակահատվածում հեղինակներն իրենց ստեղծագործությունների նկատմամբ ունեին սահմանափակ իրավունքներ, ինչի արդյունքում սեփական իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության մասին խոսելը ժամանակավրեպ ու տեղին չի լինի:

⁴ St' u V.Veinke «Intellectual Property Law: Origin and Development as an Institute of Constitutional-Legal Regulation» Copyright. Regulation, fundamentals, future, Moscow, 1979թ., էջ՝ 15, հղումը՝ <https://lawbook.online/prava-istoriya/avtorskoe-pravo-reglamentatsiya-osnovyi.html> վերջին դիտումը՝ 10.01.2022:

⁵ St' u Судариков С.А. «Основы авторского права», Минск, Издательство «Амалфея», 2000թ., էջ՝ 27:

Պետք է փաստել, որ հեղինակային և հարակից իրավունքների լայնամասշտաբ զարգացումն սկսվեց 15-րդ դարից: Դա պայմանավորված էր գիտական և արվեստի ճյուղերի համեմատաբար առավել մասսայականացմամբ, գրագիտությամբ և նշված ճյուղերի հանդեպ հանրային հետաքրքրության բարձրացմամբ: Արդյունքում, երբ մոտավորապես 1450թ. Ոսկերիչ Յոհաննես Գուտենբերգն ստեղծեց տպագրական մեքենան, պահանջարկ վայելող գիտական և արվեստի ստեղծագործությունների տարածումը դարձավ անխուսափելի, և դրանց ինքնակամ արտատպումը կամ պատճենումը (կոնտրաֆակցիան) լայն թափ ստացավ, քանի որ այն բավականաչափ եկամտաբեր էր: Գույքային մեծ օգուտներ ստանալու պատճառով տպված գրքերի պահանջարկը գնալով մեծացավ՝ հնարավորություն տալով զբաղվել այլոց ստեղծագործությունների արտատպմամբ, հաշվի չառնելով ստեղծագործողի շահերը:⁶

Հեղինակային իրավունքի ծագման ակունքները եվրոպական պետություններում սկսեցին զարգանալ այն բանի համար, որպեսզի պետությունն ու եկեղեցին կարողանան կանոնակարգել և վերահսկել տպագրության արգասիքները: Նախքան տպագրության ստեղծումը պատճենների տարածումը կատարվում էր ձեռագիր տարբերակով, որը շատ աշխատատար էր և սխալներով արտատպվելու հակում ուներ: Այդ գործընթացն իրականացնում էին դպիրները, իսկ գրաքննության և վերահսկողության մշակված համակարգ գոյություն չուներ, քանի որ նրանք ցրված էին և աշխատում էին առանձին ձեռագրերի վրա:

Թեև իշխանությունները և եկեղեցին խրախուսում էին տպագրությունը շատ առումներով, ինչը թույլ էր տալիս Աստվածաշնչի և կառավարական տեղեկատվության տարածումը, այլախոհության և քննադատության ստեղծագործությունները նույնպես կարող էին արագ շրջանառվել: Որպես հետևանք՝ իշխանությունները հսկողություն սահմանեցին ամբողջ Եվրոպայում տպողների նկատմամբ՝ պահանջելով նրանցից պաշտոնական արտոնագրեր ունենալ առևտրի և գրքեր արտադրելու համար: Լիցենզիաները, որպես

⁶ St' u Алехина Л.А., «Генезис категорий «интеллектуальная собственность» и «исключительные права» в теории права XVIII – начала XX вв: теоретико-правовые и историко-правовые аспекты, диссертация, Санкт-Петербургский государственный инженерно-экономический университет, кафедра гражданского права, Санкт-Петербург, 2006թ., էջ՝ 93–94:

կանոն, տպողներին տալիս էին որոշակի գործեր տպելու բացառիկ իրավունքը որոշակի ժամկետով, և իրավունք էր վերապահվում տպագրողին թույլ չտալ մյուսներին նույն աշխատանքը տպել այդ ժամանակահատվածում: Լիցենզիաները կարող էին տալ միայն տպագրության իրավունքներ այն պետության տարածքում, որը տրամադրել էր դրանք, սակայն արտասահմանյան տպագրության ներմուծումն արգելվում էր:⁷

Մինչ ստեղծագործությունների հեղինակների շահերը մնում էին իրավական և գործնական պաշտպանությունից դուրս, այս տեսակ պատճենումները գործնականում համարվում էին հրատարակիչների և գրքավաճառների շահերի խախտումներ, ովքեր էլ ի վերջո բողոքի ալիք բարձրացրին, ինչի արդյունքում առաջ եկավ «Արտոնություն» (անգլերեն՝ *privilege, license*) տրամադրելու եզրույթը, որը լայն տարածում ստացավ մի շարք երկրներում: Այն առանձին անձանց որոշակի ժամկետով այս կամ այն ստեղծագործությունը հրատարակելու և վաճառելու բացառիկ իրավունքի վերապահում էր: Առաջին «Իրավունքը» (*license*) կամ «արտոնությունը» (*privilege*) տրվել էր Վենետիկի Հանրապետության կողմից 1486թ. Մարկուս Անտոնիուս Սաբելլիցուսի (*Marcus Antonius Coccius Sabellicus*) «*Rerum venetarum ab urbe condita opus*» աշխատության համար, որն ինքնին Վենետիկ քաղաքի պատմությունն էր⁸: Այնուամենայնիվ, ստեղծագործությունների հեղինակներն այստեղ ունեին շատ չնչին եկամուտ, սակայն ստեղծագործության նկատմամբ իրենց բոլոր իրավունքները փոխանցում էին հրատարակիչներին, ում էլ հենց տրվում էին տպագիր արտադրանք ստեղծելու և տարածելու արտոնություններն ինչպես որոշակի ժամկետով, այնպես էլ՝ անժամկետ (հիմնականում գերակշռում էին երկու տարի ժամկետով տրամադրվող արտոնությունները):⁹

Նշված արտոնություններն, ըստ էության, բնույթով չեն կարող համարվել իրավունք վերապահող, քանի որ չկար հավասարություն երկու սուբյեկտների միջև (ստեղծագործության հեղինակ և տպագրիչ), ուստի շեշտել,

⁷ Hector L. MacQueen, Charlotte Waelde, Graeme T. Laurie, *Contemporary Intellectual Property: Law and Policy*, Oxford University Press, 2007թ., էջ՝ 34:

⁸ Armstrong, Elizabeth. *Before Copyright: the French book-privilege system 1498–1526*. Cambridge University Press, Cambridge: 1990թ., էջ՝ 3:

⁹ Ст'ю Кашанин А.В. «О проблеме распоряжения личными неимущественными правами автора», Институт правовых исследований государственного университета, Высшая школа экономики, 2012թ., <https://refdb.ru/look/1985329-pall.html>, վերջին դիտում՝ 14.01.2022:

որ հեղինակային իրավունքն այդ ժամանակ «բացառիկ իրավունք» էր գոնե իր բնույթով, այնքան էլ իրավացի չէ: «Բացառիկ իրավունք» ասելով՝ պետք է հասկանալ մտավոր գործունեության արդյունքի նկատմամբ ունեցած իրավունք (մտավոր սեփականություն), ինչի շնորհիվ հեղինակն այն օգտագործելու իրավունք է ձեռք բերում: Այս իրավունքն իր բնույթով բացառիկ է և միայն հեղինակի կամ նրա իրավահաջորդի թույլտվությամբ կարող է փոխանցվել այլ անձանց: Բացի այդ, հեղինակն ունի այնպիսի ոչ գույքային իրավունքների ամբողջություն, ինչպիսիք են հեղինակային իրավունքը, հեղինակի անվան նկատմամբ իրավունքը, հրապարակման, տպագրման իրավունքները: Իրավունքի «բացառիկ» լինելու էությունն այն է, որ միայն իրավատերը (հեղինակը և նրա իրավահաջորդը) իրավունք ունի օգտագործելու հեղինակային ստեղծագործությունները, քանի որ այս իրավունքը պատկանում է միայն իրեն՝ սեփականատիրոջը (իրավատիրոջը):¹⁰

Ֆրանսիայում Տպագրական արտոնությունների ոլորտը կանոնակարգող օրենք առաջին անգամ ընդունվեց 1647թ., որն այնուհետև հաստատվեց 1723թ. կանոնադրությամբ, որի նպատակն էր ցենզուրայի ենթարկել եկեղեցու և պետության համար ոչ ցանկալի տպագրման ենթակա ստեղծագործությունները: Ճիշտ այդ նույն նպատակով Անգլիայում 1566թ. հիմնադրվում է «Stationers» հատուկ կազմակերպությունը՝ բաղկացած գրավաճառներից և տպագրողներից, ում էլ հենց տրվում էր տպագրության/պատճենելու բացառիկ իրավունք: Այսինքն՝ զիրք տպագրելու/պատճենելու ցանկություն ունեցող ցանկացած ոք պարտավոր էր այն գրանցել կազմակերպության հատուկ ռեեստրում և ստանալ գրավոր թույլտվություն տպագրության համար:¹¹ Հետագայում՝ 1694թ., Անգլիայում ցենզուրայի նմանատիպ մոտեցումը վերացվեց, ինչի արդյունքում վերացավ նաև արտոնությունների համակարգը, որով էլ գեղարվեստական ստեղծագործությունների օգտագործումը կարգավորվող հարաբերություններն ստացան նոր բնույթ: Սա հիմք դարձավ Անգլո-սաքսոնական իրավունքում հեղինակային իրավունքի առաջին նորմատիվ ակտի/ստատուտի ընդունման համար, որն էլ հենց հա-

¹⁰ St' u Рабец А.М., «Исключительные права на произведения изобразительного искусства в системе имущественных правоотношений супругов», Вестник ТеГУ, Серия, «Право», No. 3, Российский Государственный социальный университет, г. Москва, 2015թ., էջ՝ 88-89:

¹¹ St' u Спасович В.Д. «Права авторские и контрафакция» Петербург: изд. О. Вольфа, Москва, 1865, с.106 С.4:

մարվում է 1710թ. Մեծ Բրիտանիայի Պառլամենտի կողմից ընդունված «The British Statute of Anne 1710» կամ «The Copyright act 1710», (լրիվ անվանումն է «An Act for the Encouragement of Learning, by vesting the Copies of Printed Books in the Authors or purchasers of such Copies, during the Times therein mentioned»)¹²: Այս անվանումից երևում է, որ սկզբնական շրջանում հեղինակային իրավունքը վերաբերում էր միայն գրքեր պատճենելուն, սակայն ժամանակի ընթացքում այն սկսեց ներառել ստեղծագործությունների առավել մեծ շրջանակ: Անգլիայում հեղինակային իրավունքներն ունեին գույքային, տնտեսական բովանդակություն և կապված չէին հեղինակի անձի հետ: Ստեղծագործությունը գույքային բարիք էր համարվում, որի ստեղծման համար արվել են որոշ ներդրումներ, իսկ նախատեսված իրավունքները պետք է համապատասխանաբար իրավատիրոջն ապահովեին ներդրված գումարի վերադարձի և եկամտի ստացման հնարավորությունը:¹³

Ռոմանո-գերմանական իրավունքի երկրների շարքում առաջին նորմատիվ իրավական ակտը եղել է Ֆրանսիայի հիմնադիր խորհրդարանի կողմից 13.01.1791թ. ընդունված «Հեղինակի իրավունքի իրավական ճանաչման մասին» օրենքը (*la reconnaissance légale du droit d'auteur*), որը հեղինակներին և նրանց իրավունքները պաշտպանող առաջին օրենքն է: Հետագայում հեղինակային իրավունքն իր բնական զարգացումն է ապրել ոչ միայն նշված երկու երկրներում, այլ նաև ամբողջ աշխարհում, և ներկայումս հեղինակային իրավունքի առարկա են ինչպես գրքերը, երաժշտությունը, նկարները, քանդակները և ֆիլմերը, այնպես էլ՝ համակարգչային ծրագրերը, տվյալների պահոցները, գովազդը, քարտեզները և համակարգչային նկարազարդումները, սակայն հարկ է նշել, որ, այնուամենայնիվ, հեղինակային իրավունքի սահմանման միասնական մոտեցում այդպես էլ չի որդեգրվել:¹⁴

Ամերիկյան հեղինակային իրավունքի՝ «copyright»-ի հիմքը համարվում է ԱՄՆ-ի 1787թ. Սահմանադրության 8-րդ բաժնի առաջին հոդվածի 8-

¹² Տե՛ս, Statute of Anne, հղում՝ https://en.wikipedia.org/wiki/Statute_of_Anne, վերջին դիտում՝ 12.01.2022:

¹³ Տե՛ս Антимонов Б.С. «Авторское право», Москва, издательство «Юридическая литература», 1957թ., էջ՝ 21:

¹⁴ Տե՛ս Մարգարյան Հ.Վ., «Հեղինակային և հարակից իրավունքները խախտելու հանցատեսակի ընդհանուր քրեաիրավական բնութագիրը», ք.Երևան, «Օրենքի պատվար» գիտամեթոդական ամսագիր, 2021թ., էջ՝ 89-90:

րդ կետը՝ համաձայն որի. «Կոնգրեսն իրավասու է խրախուսել գիտության և արվեստի զարգացումը՝ որոշակի ժամկետով օժտելով հեղինակներին և գյուտարարներին իրենց ստեղծագործությունների նկատմամբ բացառիկ իրավունքներով»: Հենց այս դրույթի հիման վրա էլ ԱՄՆ Գերագույն դատարանն ընդունեց որոշումներ՝ ձևակերպելով «copyright»-ի հիմնական սկզբունքները: 1790թ. ընդունվեց ԱՄՆ հեղինակային իրավունքի մասին (Copyright act) օրենքը: Իր բնույթով Ամերիկյան հեղինակային իրավունքը կրկնօրինակումն արգելող օրենք էր:¹⁵

Հետխորհրդային պետություններից Ռուսաստանում ևս հեղինակային իրավունքի զարգացման սկիզբը գրքերի տպագրությունը խրախուսելու նպատակով արտոնությունների տրամադրումն էր: Առաջին անգամ 1828թ. հեղինակային իրավունքն ստացավ օրենսդրական ամրագրում «Գրաքննական կանոնադրությունը» նորմատիվ իրավական ակտում (կանոնադրության 135-139 հոդվածներ), որի նորմերն սկզբում պաշտպանում էին ոչ թե ստեղծագործությունների հեղինակների, այլ հրատարակիչների շահերը: Վերոգրյալի կապակցությամբ հետագայում նոր օրենսդրական կարգավորումներ իրականացնելու անհրաժեշտություն առաջացավ, ինչն էլ տեղի ունեցավ 1830թ. և 1857թ.:¹⁶ Այնուհետև՝ 20.03.1920թ., ընդունվում է հեղինակային իրավունքի մասին օրենք, որը մանրամասն կարգավորում էր հեղինակային իրավունքին առնչվող հարաբերությունները: Նշված օրենքի համաձայն՝ հրատարակչին արգելվում էր առանց հեղինակի համաձայնության ստեղծագործության մեջ կատարել լրացումներ, փոփոխություններ և կրճատումներ՝ բացառությամբ այնպիսի փոփոխությունների, որոնք պայմանավորված են ակնհայտ անհրաժեշտությամբ, և որոնց հետ հեղինակը, որպես բարի կամքի դրսևորում, չէր կարող չհամաձայնել:¹⁷

Հայաստանում հեղինակային իրավունքի պաշտպանության ոլորտում առաջին իրավական փաստաթուղթը ՀԽՍՀ Կենտրոնական գործադիր կոմիտեի և Ժողովրդական կոմիսարիատի խորհրդի «Հեղինակի իրավունքնե-

¹⁵ Ст'ю Антимонов Б.С. «Авторское право», Москва, издательство «Юридическая литература», 1957թ., էջ՝ 22:

¹⁶ Ст'ю Табашников И.Г. Литературная, музыкальная и художественная собственность. Петербург, 1878, էջ՝ 344-351:

¹⁷ Ст'ю Антимонов Б.С. «Авторское право», Москва, издательство «Юридическая литература», 1957թ., էջ՝ 23:

րի կանոնադրությունն» է, որը հետագայում ենթարկվեց մի շարք փոփոխությունների և, ի վերջո, ներառվեց ՀՍՄՀ 1964թ. ընդունված քաղաքացիական օրենսգրքի «Հեղինակային իրավունք» բաժնում:¹⁸

Այս առումով նորանկախ Հայաստանի պատմության մեջ հեղինակային և հարակից իրավունքների ոլորտը կանոնակարգող օրենսդրական կարգավորումների մեջ կենտրոնական և հիմնաքարային դեր ունի ՀՀ Սահմանադրությունը, որի 43-րդ հոդվածը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի գրական, գեղարվեստական, գիտական և տեխնիկական ստեղծագործության ազատություն: Այսինքն՝ այս իրավունքն ունի հատուկ սահմանադրական ամրագրում, ինչն արդեն իսկ խոսում է վերջինիս՝ մարդու հիմնարար իրավունքներին պատկանելու մասին: Միաժամանակ պետք է փաստել, որ ՀՀ օրենսդրական պրակտիկայում հեղինակային և հարակից իրավունքների ոլորտը կանոնակարգող առաջին օրենսդրական ակտը 1996թ. ընդունված «Հեղինակային և հարակից իրավունքների մասին» օրենքն է, որն ուժը կորցրեց 22.07.2006թ.:¹⁹ Իսկ 15.06.2006թ. ընդունվեց «Հեղինակային իրավունքի և հարակից իրավունքների մասին» նոր օրենք, որն ավելի մանրամասն է կարգավորում քննարկվող ոլորտին առնչվող իրավահարաբերությունները և ընդգրկում է Գրական և գեղարվեստական երկերի պահպանության Բեռնի կոնվենցիայի, Եվրամիության հեղինակային և հարակից իրավունքներին առնչվող դիրեկտիվների և Մտավոր սեփականության համաշխարհային կազմակերպության 1996թ. Ինտերնետային պայմանագրերի հիմնական դրույթները: Այն պայմանավորված էր մտավոր սեփականության իրավունքների՝ առևտրին առնչվող հայեցակետերի մասին համաձայնագրով (TRIPS) սահմանված պարտավորությունների կատարմամբ և ապահովեց Հայաստանի անդամակցությունը Գրական և գեղարվեստական երկերի պահպանության Բեռնի կոնվենցիային:²⁰

¹⁸Տե՛ս Айкянц А.М., История развития частного права в Армении, монография, Ереван, издательство: «Асогик», 250 страниц, 2006թ., էջ՝ 163-164:

¹⁹ Տե՛ս «Հեղինակային և հարակից իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքը, ընդունված՝ Ազգային ժողովի կողմից, 08.12.1999թ., ուժը կորցրել է 22.07.2006, համարը՝ ՀՕ 28:

²⁰ Տե՛ս World Intellectual Property Organization, «Bern notification No. 219, Accession by the Republic of Armenia», accession: 19.07.2000, on the basis of Paris act of Berne Convention, 1971, entried into force: 19.10.2000, https://www.wipo.int/treaties/en/remarks.jsp?cnty_id=907C, վերջին դիտում՝ 14.02.2022:

ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ АВТОРСКИХ И СМЕЖНЫХ ПРАВ

Маргарян Айк Врежевич

Старший оперуполномоченный НЦБ Интерпола

Полиции Республики Армения, аспирант

Образовательного комплекса полиции РА

Авторское право и смежные права - это права, возникающие в результате творческой работы человека, как итог получения этих результатов, так и с момента их использования. Указанные правовые отношения регулируются и охраняются международными договорами, ратифицированными Республикой Армения и национальным законодательством. В данной статье представлены: историческое развитие авторского права и смежных прав, источники данной подотрасли права в разные периоды и в разных государствах, а также история регулирования общественных отношений в данной сфере, на основании которых сформировалась система правового регулирования указанной сферы.

Ключевые слова: авторское право, смежные права, произведение искусства, автор, источник права, привилегия, историческое развитие.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS

Margaryan Hayk

Senior Detective of the Interpol NCB

of the Police of the RA, PhD Student

at the Educational Complex of Police of the RA

Copyright and Related rights are the rights arising from the result of a person's creative work, which arise both from the creation of those results and from the moment of their use. The mentioned legal relations are regulated and protected by international treaties ratified by the Republic of Armenia and domestic legislation. This article presents the historical development of copyright and related rights, the sources of this sub-branch of law in different periods and in

different states, the regulation of public relations in this area, on the basis of which the system of legal regulation of this area was formed.

Key words: Copyright, related rights, work of art, author, source of rights, privilege, historical development.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 31.01.2022թ.

Ներկայացվել է տպագրության՝ 14.02.2022թ.

ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԽՈՉԸՆԴՈՏՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԱԶԱՏ ԱՌԵՎՏՐԻ ՈՉ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԽՈՉԸՆԴՈՏՆԵՐ

Նալբանդյան Անահիտ

*ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ*

Ոչ մաքսային խոչընդոտները քաղաքական մարտահրավերներով են մշտապես ներկայացրել բազմակողմանի առևտրային համակարգը: Դրանք սահմանափակող և արգելող միջոցառումների համալիր են, որոնք խոչընդոտում են ազատ առևտրի իրականացմանը: Այստեղ հարց է առաջանում, թե ինչպես համոզվել, որ ոչ մաքսային խոչընդոտները չեն սահմանափակում կամ խեղաթյուրում առևտուրը, և, միևնույն ժամանակ, համոզված լինել, որ նրանք պետությունների համար կարող են լինել անհրաժեշտ և օրինական քաղաքական նպատակներ: Չնայած քաղաքականության մարտահրավերները մնացել են նույնը, այնուամենայնիվ, ժամանակի ընթացքում զարգացել են առանձնահատուկ հարցեր, բանավեճեր ու լուծումներ: Վաղ շրջանում ոչ մաքսային խոչընդոտները հիմնականում կենտրոնանում էին վճարների հավասարակշռության, զբաղվածության և զարգացման հիմնախնդիրների վրա, իսկ վերջին շրջանում, խոչընդոտների աճող թվի հետ մեկտեղ, կենտրոնացումն ուղղված է տեխնիկական, առողջապահական կամ բնապահպանական մտահոգություններին: Թեև վաղ շրջանում ոչ մաքսային խոչընդոտներն արտադրողների շահերի կողմից են ազդեցություն կրել, այժմյան խոչընդոտներն արտացոլում են պետական քաղաքականության խնդիրների, այդ թվում՝ սպառողների շահերի բազմազանությունը:¹

Տեխնիկական խոչընդոտները վերահսկողության և սահմանափակումների պետական միջոցառումներ են, որոնք կապված են արտադրանքի տեխնիկական պահանջների հետ: Դրանք կիրառվում են դեպի ներքին շուկա օտարերկրյա արտադրանքի նկատմամբ որպես սահմանափակման միջոց: Շատ դեպքերում դժվար է տարբերակել տեխնիկական կանոնակարգերի և ազգային տեխնիկական նորմերի կիրառումը որպես հովանավորչությո-

¹ St' u Trade and public policies: A closer look at non-tariff measures in the 21st century; World Trade Report 2012; էջ 39:

յան միջոց: Օրինակ՝ հնարավոր է, որ տեխնիկական պահանջները խստանան կամ փոփոխվեն ամեն անգամ, երբ աճում է օտարերկրյա ապրանքների մրցակցությունը: Միևնույն ժամանակ, այդ փոփոխությունները շատ քիչ են ազդում ներքին արտադրության վրա՝ ի տարբերություն ներկրված ապրանքների: Տեխնիկական խոչընդոտները տարբեր են թե՛ իրենց բնույթով և թե՛ իրենց ձևով: Դրանց տակ կարելի է հասկանալ ստանդարտները, տեխնիկական կանոնակարգերը, նորմերը, ապրանքների անվտանգության պահանջները, մուտքի վարչական հետաձգումները, նախնական մաքսային ստուգումները, ինչպես նաև արտոնագրման ընթացակարգերը:²

Տեխնիկական կանոնակարգ (technical regulation) ասելով հասկանում ենք ապրանքի ընթացակարգի, արտադրության, պիտակավորման, փաթեթավորման, արտադրական ընթացքին վերաբերող ցանկացած կարգավորում, որը պարտադիր է տնտեսվարող սուբյեկտի համար: Կանոնակարգերի միջոցով պետություններն իրենք են որոշում, թե որ ապրանքն ինչ ընթացակարգով կարող է կարգավորվել, որի արդյունքում էլ ներմուծումը կարող է սահմանափակվել: Օրինակ՝ պետությունը կարող է ասել, որ այս ապրանքի պիտակն ավելի մեծ է, քան իր մոտ ընդունված է, և դրանով իսկ սահմանափակել ներմուծումը դեպի երկիր: Այսինքն՝ ավելորդ ծախսեր է սահմանում երկրի համար, այլ ոչ թե արգելում է ապրանքի մուտքը կամ մաքսատուրք է դնում: Ի տարբերություն կանոնակարգերի՝ ստանդարտները (standards) տնտեսվարող սուբյեկտի համար ունեն կամավոր բնույթ, սակայն դրանք պետք է համապատասխանեն միջազգայնորեն ճանաչված ստանդարտներին, որով էլ ապրանքն սպառողի համար ավելի վստահելի է դառնում: Ստանդարտները ներկայացվում են մի քանի ձևերով, որոնցից են ժամկետների սահմանում, կառուցվածքի դասակարգում, ընթացակարգային մանրամասներ, արտադրողական չափանիշներ և այլն: Այսինքն՝ միջազգային ստանդարտները հիմք են հանդիսանում միջազգային կանոնակարգերի համար՝ բացառությամբ այն դեպքերի, որոնց դեպքում պետությունը չունի իրավական շահ՝ կլիմայական, աշխարհագրական գործոնների, ինչպես նաև տեխնոլոգիական խնդիրների պատճառով:³ Արտոնագրման դեպքում (license) պե-

² St' u Технические барьеры в торговле; Статья:

http://www.ved.gov.ru/mdb/restrictive_measures/technical_barriers/

³ St' u International Trade Center- Difference Between Standards and Technical Regulations; Article;

<http://www.intracen.org/Part-3-Difference-between-standards-and-technical-regulations/>

ստությունը նույնպես կարող է սահմանափակել իր շուկան: Դա ապրանքների արտահանման կամ ներմուծման թույլտվություն է և կարող է տրամադրվել յուրաքանչյուր ապրանքատեսակի, ապրանքի միավորի, ապրանքների խմբաքանակի համար: Արտոնագրումը կարող է ունենալ բազմաթիվ նպատակներ՝ ներառելով առևտրի սահմանափակում, ինչպես նաև վիճակագրական տվյալների հավաքագրում: Դրանք սովորաբար կիրառվում են որպես կառավարող բաժնեչափեր:⁴ Եթե պետությունն ունի արտոնագրման հատուկ ընթացակարգ, այն չպետք է ավելորդ ծանրաբեռնող դարձնի տնտեսվարող սուբյեկտի համար: Պետք է հնարավորինս մեկ պատուհանի միջոցով իրականանա,⁵ որպեսզի «չպարտադրի» տնտեսվարող սուբյեկտին ժամանակ ծախսել հավաստագիր կամ արտոնագիր ստանալու համար: Արտոնագիրը պետությունն է տրամադրում օտարերկրյա ներդրողին, որով նրան թույլ է տալիս երկիր ներմուծել ապրանքների որոշակի տեսակներ: Օրինակ՝ կարող է սահմանափակում լինել պանրի վրա և պետությունը միայն մի քանի օտարերկրյա ընկերության տրամադրի արտոնագրեր, որոնք նրանց թույլ կտան հանդես գալ որպես ներկրողներ: Սա ստեղծում է մրցակցության սահմանափակում և գներն է բարձրացնում սպառողների համար:⁶

Պետությունը ներմուծման արտոնագիր կարող է տրամադրել 3 հիմնական եղանակով՝

1. Մրցակցային աճուրդով, երբ կառավարությունը հայտարարում է կոնկրետ վայր և ժամ աճուրդի համար և ունենում է ապրանքի համար ամենաբարձր գինը (սա առավել շահավետ և արդարացի տարբերակն է):
2. Ֆիքսված նախապատվությունով, երբ, առանց մրցույթի, դիմումների և բանակցությունների, կառավարությունը տալիս է արտոնագրեր հաստատված որոշ ընկերությունների՝ ելնելով ազգային պահանջարկից:
3. Ռեսուրսների կիրառման դիմումների ընթացակարգ, երբ մասնագետներին բաղկացած հանձնաժողով է ստեղծվում, որը գնահատում է տարբեր

⁴ St' u Dr. Melaku Geboye Desta- The Law of International Trade in agricultural Products; էջ 30:

⁵ St' u United Nations; The Single Window Concept; 2003:

https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/customs/policy_issues/e-customs_initiative/ind_projects/swannexv.pdf

⁶ St' u Brent Radcliffe- The Basics of Tariffs And Trade Barriers; Scientific Article; 2018:

<https://www.investopedia.com/articles/economics/08/tariff-trade-barrier-basics.asp>

ընկերությունների ռեսուրսներն ու գործունեությունը և ըստ դրա է արտոնագրեր տալիս (այստեղ մեծ է պետության միջամտությունը):⁷

ԱՀԿ-ի շրջանակներում գոյություն ունի առևտրի տեխնիկական խոչընդոտների վերաբերյալ համաձայնագիր (TBT Agreement), որը պարտադիր է անդամ պետությունների համար և համակարգում է պետությունների՝ տեխնիկական խոչընդոտների տեսքով սահմանափակումները: Համաձայնագիրը 3 չափանիշ է սահմանել, որով կարող է վերահսկել տեխնիկական անհիմն սահմանափակումները՝

1. Եթե կան միջազգայնորեն ընդունված ընթացակարգեր, ապա պետությունը պետք է հետևի դրանց,
2. Եթե չկան նմանատիպ ընթացակարգեր, ապա պետությունն իրավասու է սահմանել կանոնակարգեր, բայց դրանք չպետք է խոչընդոտեն շուկա մուտք գործելուն կամ լինեն խտրական և հովանավորչական,
3. Պետությունը պետք է բարեխղճորեն տեղեկացնի տնտեսվարող սուբյեկտին, եթե տեղի է ունենում տեխնիկական կանոնակարգերի փոփոխություն, որը կարող է ազդեցություն ունենալ ներդրումների վրա: ⁸

Ընդհանուր առմամբ՝ տեխնիկական չափորոշիչների և այլ գիտատեխնիկական փաստաթղթերի պահանջները կոչված են նպաստելու ապրանքների տեխնիկական մակարդակի և որակի բարձրացմանը, ապահովելու տեխնիկական անվտանգությունը և պահպանելու շրջակա միջավայրը: Տեխնիկական կանոնակարգերի և ստանդարտների վերաբերյալ բազմաթիվ օրինակներ կան, որոնցից մեկն էլ ԱՄՆ-ի գործն է: Մի վիճակագրության համաձայն՝ 1980-ական թվականներին ԱՄՆ-ում գրանցված վթարների թիվը ցույց է տվել, որ փողոցներում հեծանիվներով երթևեկությունն առողջության համար ռիսկեր է պարունակում և վտանգավոր է: Հետագա ուսումնասիրությունները պարզել են, որ երթևեկողների 85%-ի գլխային վնասվածք ունենալու ռիսկերը սաղավարտները նվազեցրել են: 1994 թվականին ԱՄՆ-ի օրենսդիր մարմինն արձագանքել է հետազոտություններին և ընդունել «Հեծանիվների սաղավարտների անվտանգության մասին» ակտ, որով 3 չափանիշ է ընդունվել, որոնց էլ պետք է համապատասխաներ ԱՄՆ մուտք գործած ցանկացած հեծանիվ: Մինչև ակտի ընդունումը կային բազմաթիվ ընդունված ստանդարտ-

⁷ Տե՛ս Peter H. Lindert, Thomas A. Pugel- International Economics, 10th edition, 1996; էջ 140:

⁸ Տե՛ս WTO; Agreement on Technical Barriers to Trade;

https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/17-tbt_e.htm

ներ, որոնք կամավոր բնույթ էին կրում, սակայն տվյալ ակտը համարվեց «ժամանակավոր պարտադիր ստանդարտ», այսինքն՝ տվյալ ժամանակաշրջանից պարտադիր էր համարվում, որով պաշտպանում էր մարդկանց անվտանգությունն ու նվազեցնում վտանգի ռիսկերը:⁹

Տեխնիկական խոչընդոտների վերաբերյալ հայտնի գործերից է նաև Սարդինայի գործը: Եվրոպական համայնքները տեխնիկական կանոնակարգ են սահմանում, որով Եվրոպական միության տարածք սարդինա մականշմամբ կարող է ներմուծվել այն ձուկը (*Sardina pilchardus* Walbaum), որը որսացել են Խաղաղ օվկիանոսի կոնկրետ հատվածում: Գոյություն ունի համաչափության սկզբունք (proportionality test)¹⁰՝ ըստ որի 2001 թվականին դատարանը որոշում է, որ սարդինա ձուկն ունի իր տարատեսակները, սակայն անկախ նրանից, թե որ ջրերում է, այն իր տեսակին համապատասխան է մնում: Դատարանը հղում է կատարում Մանիլի անվտանգության միջազգային հանձնաժողովին^{10*}՝ նշելով, որ նույնիսկ տվյալ փաստաթղթում չկա փաստ սարդինա ձկան տարատեսակների տարբերության վերաբերյալ:¹¹ Այսինքն՝ համաչափության սկզբունքի 3 բաղադրիչներից (պիտանի, անհրաժեշտ և համաչափ) անհամաչափ է կիրառվող կանոնակարգը:¹² Նման դեպքում կանոնակարգի փոխարեն կարելի է պիտակավորել, թե որ ջրերից է դուրս բերվել ձուկը, և սպառողն ինքը կարող է որոշել՝ ձեռք բերել ապրանքը, թե՞ ոչ:

Այսպիսով, միջազգային պրակտիկայի ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է դարձել, որ տեխնիկական կանոնակարգեր սահմանելով պետությունները փորձում են ավելորդ ծախսեր սահմանել երկրների համար,

⁹ Տե՛ս Alex Inklaar- Technical Regulations; Recommendations for their elaboration and enforcement; International Trade Center; 2009; էջ 14:

https://www.ptb.de/cms/fileadmin/internet/fachabteilungen/abteilung_9/9.3_internationale_zu_sammenarbeit/publikationen/201_Guide_Technical_Regulations/PTB_Q5_Guide1_Technical_Regulations_EN.pdf:

^{10*} (Codex Alimentarius, ՄԱԿ-ի Պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպության և ԱՀԿ-ի ներքո ստեղծված գլխավոր 3 գործակալություններից մեկն է, որը պատասխանատու է սպառողների առողջությունը պաշտանելու և սննդի առևտրի արդարացի կիրառման համար)

¹¹ Տե՛ս International Food Standards:

<http://www.fao.org/fao-who-codexalimentarius/en/>

¹² Տե՛ս Gregory Shaffer and Victor Mosoti- The EC-Sardines Case: How North-South NGO-Government Links Benefited Peru; Vol 3:2; 2002:

ինչպես նաև ամեն կերպ պաշտպանել և հովանավորել իրենց ներքին արտադրանքն ու արտադրողին:

ТЕХНИЧЕСКИЕ БАРЬЕРЫ КАК НЕТАРИФНЫЕ БАРЬЕРЫ СВОБОДНОЙ ТОРГОВЛИ

Налбандян Анаит Армановна

*Соискатель Института философии,
социологии и права Национальной
академии наук Республики Армения*

В результате изучения международной практики выяснилось, что государства всеми силами пытаются защищать свою отечественную продукцию и производителей. С этой целью государства устанавливают друг для друга скрытые препятствия, одним из видов которых являются технические барьеры. В статье изучены и проанализированы некоторые виды технических барьеров, их роль и значение для государств. Отдельно, в контексте ВТО, обсуждается «Соглашение о технических барьерах в торговле», приводятся примеры технических барьеров, существующих между государствами.

Ключевые слова: нетарифные барьеры свободной торговли, технические барьеры, техническое регулирование, стандарты, лицензия, принцип пропорциональности, международная практика.

TECHNICAL BARRIERS AS NON-TARIFF BARRIERS OF FREE TRADE

Nalbandyan Anahit

*Postgraduate student of the Institute
of Philosophy, Sociology, and
Law National Academy of Sciences
of the Republic of Armenia*

As a result of the study of international practice, it became clear, that states try to protect their domestic products and producers in every way. For that

purpose, states define confidential barriers, one of which are technical barriers. Some types of the technical barriers, their meaning and importance for states have been studied and analyzed in the article. Specifically, Trade Barriers to Trade Agreement was discussed in the context of the WTO and were introduced examples of technical barriers between states.

Key words: non-tariff barriers of free trade, technical barriers, technical regulation, standards, license, proportionality principle, international practice.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 21.12.2021թ.

Ներկայացվել է տպագրության՝ 14.01.2022թ.

ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԻՐԱՎԻՃԱԿՆԵՐՈՒՄ ԵՎ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆԵՐԻ ԺԱՄԱՆԱԿ ԲՆԱԿԶՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ, ՁԵՎԵՐԸ ԵՎ ԻՐԱԿԱՆԱՅՎՈՂ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Սարգսյան Վահագն

*ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի
ՕՀԳ և քրեագիտության ամբիոնի ավագ դասախոս,
ոստիկանության փոխգնդապետ*

Երկրագնդի վրա տեղի ունեցող և զարգացող աղետները և բնակլիմայական անոմալ երևույթները շարունակում են մշտապես վտանգավոր լինել մարկանց բնականոն կյանքի և գործունեության համար: Այդ վտանգի չափն ավելի է մեծանում, երբ վերոնշյալ երևույթներից բխող սպառնալիքին ավելանում են պատերազմները:

Կարելի է ենթադրել, որ մարդը՝ որպես աստծո կողմից ստեղծված արարած, ի սկզբանե ավելի պաշտպանված է եղել, քան մեր օրերում: Քաղաքակրթական փուլային զարգացումներն աստիճանաբար մեծացրել են նրա անվտանգ ապրելու ռիսկերը, դարձրել ավելի խոցելի և վտանգված:

Ապրելով քարանձավներում՝ չեն ունեցել երկրաշարժերից, փոթորիկներից, ջրհեղեղներից և տարերային այլ աղետներից պաշտպանությանն ուղղված գործողությունների այնպիսի մեծ անհրաժեշտություն, որն ստեղծված է հիմա:

Չկային խիտ բնակեցված (**Մումբայ** Քաղաքի բնակչությունը մոտ 14 միլիոն մարդ է կազմում) և բարձրահարկ շենքերով լցված քաղաքներ, ինչի արդյունքում մեր օրերում աղետների հետևանքով մարդկությանը պատճառված կորուստներն անհամեմատ շատ են:

Չկային միջուկային, քիմիական և կենսաբանական վտանգավոր օբյեկտներ, օդային, երկաթուղային, ջրային, ավտոտրանսպորտային միջոցներ, որոնց վթարները ներկայումս հանգեցնում են հազարավոր զոհերի:

Գոյություն չունեին զանգվածային ոչնչացման և ժամանակակից խոցման զենքերի բազմաթիվ և բազմաֆունկցիոնալ տեսակներն ու կուտակված

պաշարները, ինչի առկայությունը երկրագնդի վրա այժմ սպառնում է ոչ միայն առանձին քաղաքների, պետությունների, այլև ողջ մարդկության և երկիր մոլորակի գոյությանը:

Ելնելով վերոգրվայից՝ ներկայացնենք տեղի ունեցող այն գործընթացները, որոնք միտված են աղետների ռիսկերի նվազեցմանը և արտակարգ իրավիճակների ու պատերազմների ժամանակ բնակչության պաշտպանությանը:

Աշխարհում ձևավորված ռազմաքաղաքական գործոնների ազդեցության տակ զարգացած երկրների մեծ մասում ի հայտ են եկել ՔՊ զարգացման որոշակի ընդհանուր միտումներ: Պետական կառավարման, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, կազմակերպությունների միջև տեղի են ունենում ՔՊ ոլորտում ծախսերի, պատասխանատվության, իրավասությունների վերաբաշխման գործընթացներ: Մեծանում է տեղական ինքնակառավարման մարմինների պատասխանատվությունը: Կատարվում է պետական և ոչ պետական սեկտորներին հատկացվող ծախսերի վերաբաշխում, քանի որ նույնիսկ շատ հարուստ երկրները սեփական բյուջեից չեն կարող լիովին ծածկել ՔՊ ծախսերը: Պետական անվտանգության ապահովման բնագավառում, որում ներառվում է նաև ՔՊ-ն, բնութագրական է դառնում ինտեգրված կառավարման սկզբունքների կիրառման գործընթացը:

Վերջին տարիներին ՔՊ ոլորտում կատարվել են հայեցակարգային բնույթի փոփոխություններ, որոնցից են՝ խնդիրների և գործընթացների ընդլայնումը, ուժերի և միջոցների կիրառումը ոչ միայն պատերազմական, այլև լայնամասշտաբ արտակարգ իրավիճակների (այսուհետ՝ ԱԻ) հետևանքների վերացման համար՝ ներառյալ տեխնոլոգիական ահաբեկչության հետևանքների վերացումը: ՔՊ համակարգերը դարձել են ավելի շարժունակ և ճկուն: ՔՊ արդյունավետությունը մեծանում է նրա միջոցառումների նախապատրաստման և անցկացման գործընթացում քաղաքացիական հասարակության բոլոր շերտերի և պետական կառույցների մասնակցության շնորհիվ: Օտարերկրյա պետություններում ձգտում են ՔՊ-ն դարձնել հասարակության բնականոն կյանքի բաղկացուցիչ մասը, ուր յուրաքանչյուր քաղաքացի մասնակցում է ՔՊ միջոցառումներին: ՔՊ զարգացման միջազգային փորձի վերլուծությունից երևում է, որ ՔՊ-ն աստիճանաբար դառ-

նում է ավելի ու ավելի օպերատիվ, գործելու ունակ ինչպես ռազմական, այնպես էլ խաղաղ պայմաններում:¹

Եվ եթե նախկինում պետության առանձին գործողություններն ուղղված էին տեղի ունեցած աղետների հետևանքների վերացմանը, ապա աղետների աճն ստիպեց նորովի նայել համակարգի դերին և նշանակալությանն ու ստեղծել համապատասխան իրավական դաշտ: Հայաստանի Հանրապետության արտակարգ իրավիճակների նախարարության գործունեությունը գրեթե ամբողջովին կազմակերպվում և իրականացվում է միջազգային համագործակցության շրջանակներում հետևյալ կազմակերպությունների համագործակցությամբ՝ ՄԱԿ, ՆԱՏՕ, ՄԱԳԱՏԵ, ԱՊՀ երկրների բնական և տեխնածին բնույթի արտակարգ իրավիճակների միջպետական խորհուրդ և այլն:

1994 թվականից Հայաստանը «Քաղաքացիական պաշտպանության միջազգային կազմակերպության» լիիրավ անդամ է, ինչը հնարավորություն է տալիս ուղղակի գործնական կապեր հաստատել տարբեր երկրների համապատասխան ազգային կառույցների հետ:

Հայաստանի Հանրապետության արտակարգ իրավիճակների նախարարության ոչ հարուստ պատմության մեջ առանձնանում է 1998 թվականը, երբ ընդունվեց համակարգի գործունեությունը կանոնակարգող առաջին՝ «Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը: Օրենքը հիմք հանդիսացավ ԱԻ-ում բնակչության պաշտպանության պետական կառավարման համակարգի ստեղծման համար, որի հիմնական նպատակն է պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների և կազմակերպությունների, ինչպես նաև դրանց ուժերի և միջոցների համախմբումը՝ ԱԻ կանխման և հետևանքների վերացման գործընթացի արդյունավետ իրականացման համար:

ԱԻ-ում բնակչության պաշտպանությունն իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետության ողջ տարածքում օրենսդրությամբ սահմանված կարգով՝ տարբերակված ըստ տարիքային, բնատարածքային, ռազմավարական, տնտեսական առանձնահատկությունների:

¹Տե՛ս Աղետների նվազեցման կրթություն. ձեռնարկ՝ կրթական հաստատությունների և դպրոցների մանկավարժների համար: Էջ 11-13

«Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով (02.12.1998թ.) սահմանվում են բնակչության պաշտպանության սկզբունքները:

ԱԻ-ում բնակչության պաշտպանության սկզբունքներն են՝

- . Մարդկանց կյանքի և առողջության ապահովման գերակայությունը,
- . ԱԻ-ում բնակչության պաշտպանության հարցերի հրապարակայնությունը,
- . Բնակչության պաշտպանության միջոցառումների կազմակերպմանը համալիր մոտեցում ցուցաբերելը,
- . Տեխնածին վթարների, աղետների առաջացումը բացառելու նպատակով միայն ստուգված և տեխնիկայի անվտանգությունն ապահովող փորձարկված միջոցառումների իրականացումը:

Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության ձևերն են՝ պատասպարումը, անհատական պաշտպանությունը և տարհանումը:

Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պատասպարումը պաշտպանական կառույցներում մարդկանց կյանքի և գործունեության ապահովման հիմնական միջոցն է: Բնակչության պատասպարման համար ազդարարման ազդանշանները տրվում են հետևյալ դեպքերում՝

- «Օդային տագնապ» ազդանշանը՝ Հայաստանի Հանրապետության վրա օդային հարձակման դեպքում.
- «Ուշադրություն՝ ն բոլորին» ազդանշանը՝ արտակարգ իրավիճակի առաջացման կամ դրա սպառնալիքի, Հայաստանի Հանրապետության վրա զինված հարձակման և դրա անմիջական վտանգի առկայության, Հայաստանի Հանրապետության վրա օդային հարձակման ավարտի դեպքերում:

«Օդային տագնապ» ազդանշանի դեպքում էլեկտրաշահկների միջոցով տրվում է ընդհատվող (տատանվող) ձայնային ազդանշան՝ 2-3 րոպե տևողությամբ, միաժամանակ բարձրախոսներով տրվում է «Օդային տագնապ», պատասպարվել պաշտպանական կառույցներում» բովանդակությամբ համապատասխան հաղորդագրություն:

«Օդային տագնապ» ազդանշանի դեպքում՝

- պետական կառավարման հանրապետական մարմիններն ու կազմակերպությունները պետք է կազմակերպեն ենթակա մարմնի և նրա ստորաբաժանումների անձնակազմի, իսկ պետական կառավարման

տարածքային մարմիններն ու տեղական ինքնակառավարման մարմինները՝ համապատասխան մարզի և համայնքի բնակչության պատասպարումը պաշտպանական կառույցներում:

- բնակչությունը պետք է պատասպարվի պաշտպանական կառույցներում:

«Ուշադրություն՝ բոլորին» ազդանշանի դեպքում էլեկտրաշակների միջոցով տրվում է չընդհատվող ձայնային ազդանշան՝ 2-3 բուլբ տևողությամբ, միաժամանակ ազդարարման միջոցներով տրվում է «Ուշադրություն՝ բոլորին, ուշադրություն՝ բոլորին ...» բովանդակությամբ համապատասխան հաղորդագրություն (օրինակ՝ «Ուշադրություն՝ բոլորին, ուշադրություն՝ բոլորին: Ճառագայթային վտանգ է սպառնում հետևյալ բնակավայրերին.....», «Ուշադրություն՝ բոլորին, ուշադրություն՝ բոլորին: Հայտարարված է քիմիական տագնապ, վտանգ է սպառնում ... թաղամասերին, ... շենքերին...», «Ուշադրություն՝ բոլորին, ուշադրություն՝ բոլորին: Մանրէաբանական վտանգ է սպառնում հետևյալ տարածքներին.....», «Ուշադրություն՝ բոլորին, ուշադրություն՝ բոլորին: Աղետալի ջրածածկման վտանգ է սպառնում հետևյալ բնակավայրերին... տներին, ... կազմակերպություններին ...», «Ուշադրություն՝ բոլորին, ուշադրություն՝ բոլորին: Օդային տագնապի ավարտ: Դուրս գալ պաշտպանական կառույցներից ... (կամ կատարել ... գործողությունները) »):²

Բնակչության պատասպարումը ԱԻ-ում՝ զանգվածային ոչնչացման զենքի, ինչպես նաև ոչնչացման հատուկ միջոցների ազդեցությունից մարդկանց կյանքի ու գործունեության ժամանակավոր ապահովումն է համապատասխան շինությունների տարածքում: Այն իրականացվում է վերգետնյա և ստորգետնյա հատուկ շինություններում (ապաստարաններ, թաքստոցներ, մետրոպոլիտեն և այլն):

Բնակչության կազմակերպված և ժամանակին պատասպարման համար պետական կառավարման տարածքային, տեղական ինքնակառավարման

² Տե՛ս ՀՀ կառավարության № 346 որոշում. 06.04.2017

«ՀՀ տարածքում արտակարգ իրավիճակների առաջացման կամ դրա սպառնալիքի, Հայաստանի Հանրապետության վրա զինված հարձակման, դրա անմիջական վտանգի առկայության կամ պատերազմ հայտարարելու դեպքում ու ռազմական դրության պայմաններում պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, կազմակերպությունների, բնակչության ազդարարման և իրազեկման կարգը սահմանելու մասին»:

մարմինները, կազմակերպությունների ղեկավարներն արտակարգ իրավիճակների և քաղաքացիական պաշտպանության մարմինների հետ համատեղ անցկացնում են բնակչության, աշխատողների և ծառայողների պաշտպանական կառույցներին ամրագրման միջոցառումներ:

Պաշտպանական կառույցների մուտքի վրա կախվում են ցուցատախտակներ, իսկ դեպի պաշտպանական կառույցներ տանող շարժական երթուղիների վրա՝ ցուցանշաններ:

Պաշտպանական կառույցների սպասարկման և պատսպարման կազմակերպման նպատակով դրանց կից ստեղծվում են փրկարար ուժեր (սպասարկող խմբեր և օղակներ), որոնց անձնակազմը պարտավոր է՝

- ապահովել պաշտպանական կառույցների նախապատրաստումը պատսպարվողների ընդունման համար.
- հետևել պաշտպանական կառույցները պատսպարվողներով լրացման և շահագործման ընթացքին.
- իմանալ շահագործման և անվտանգության տեխնիկայի կանոնները պաշտպանական կառույցների բոլոր սարքավորումների շահագործման դեպքում.
- կազմակերպել պատսպարվող բնակչության սնումը, բժշկական ապահովումը:

Ապաստարանները և թաքստոցներն սպասարկող խմբերի և օղակների կազմում կարող են ներգրավվել բոլոր աշխատունակ մարդիկ:

Համապատասխան ազդանշան ստանալով՝ պաշտպանական կառույցներն սպասարկող խմբերի և օղակների անձնակազմները բերվում են պատրաստականության և ժամանելով իրենց աշխատատեղերը՝ պատրաստում են պաշտպանական կառույցները՝ պատսպարվողներին ընդունելու համար:

Պետական կառավարման տարածքային, տեղական ինքնակառավարման մարմիններն արտակարգ իրավիճակների և քաղաքացիական պաշտպանության մարմինների հետ համատեղ կազմակերպում են բնակչության պատսպարման համալիր միջոցառումներ:

Պաշտպանական կառույցներում բնակչության պատսպարումն իրականացվում է նախապես մշակված և հաստատված ամրագրման պլանների համաձայն:

Աշխատանքային հերթափոխի աշխատողներն ու ծառայողներն օբյեկտների համապատասխան պաշտոնատար անձանց ղեկավարությամբ զբաղեցնում են պաշտպանական կառույցները՝ համաձայն օբյեկտի արտակարգ իրավիճակների և քաղաքացիական պաշտպանության պետի կողմից նախապես մշակված պլանների:

Հասարակական վայրերում գտնվող բնակչությունը պատսպարվում է ըստ գտնվելու վայրի՝ պաշտպանական կառույցներում օգտագործելով մետրոպոլիտենը, ստորգետնյա անցումները, շենքերի և այլ կառույցների առաջին հարկերը:

Պաշտպանական կառույցներով չապահովված բնակչությունը մասնակցում է պարզագույն թաքստոցների կառուցմանը՝ հետագայում դրանցում պատսպարվելու նպատակով՝ համաձայն պետական կառավարման տարածքային և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ղեկավարների կողմից հաստատված պլանի:

Պաշտպանական կառույցները բերվում են պատրաստականության պատսպարվողների ընդունման համար ազդանշան տալու պահից սկսած 12 ժամվա ընթացքում, իսկ ՀԱԷԿ-ում և քիմիական վտանգավոր օբյեկտներում, որոնք գտնվում են մշտական պատրաստականության վիճակում, անմիջապես:

Պաշտպանական կառույցներում տեղավորվում են կազմակերպված և արագ՝ կառույցի պարետի (ավագի) ցուցումով: Քաղաքացիական պաշտպանության ազդանշանից հետո համապատասխան մարմինների կողմից նախօրոք նշված ժամանակն սպառվելուն պես պաշտպանական կառույցներում մարդկանց տեղավորումը դադարեցվում է, և դռները փակվում են:

Պաշտպանական կառույցներում անհրաժեշտ է խստորեն պահպանել սահմանված ռեժիմն ու կարգը: Պատսպարվողները պարտավոր են անվերապահորեն կատարել պարետի (ավագի) և հերթապահների բոլոր կարգադրությունները:³

Տարհանումն արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության և քաղաքացիական պաշտպանության հիմնական ձևերից մեկն է: Այն իրականացվում է վտանգավոր տարածքից անվտանգ տարածք բնակ-

³ Տե՛ս ՀՀ կառավարության որոշում՝ «Բնակչության պատսպարման կարգը հաստատելու մասին» № 529. 028.09.2000

չության կամ բնակչության մի մասի, ինչպես նաև նյութական և մշակութային արժեքների ժամանակավոր տեղափոխման ու տեղաբաշխման միջոցով:

Տարահանումն իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետության վրա զինված հարձակման, դրա անմիջական վտանգի առկայության կամ Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի (Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի նիստ գումարելու անհնարինության դեպքում՝ Հայաստանի Հանրապետության Վարչապետի) կողմից պատերազմ հայտարարվելու, ինչպես նաև այնպիսի արտակարգ իրավիճակների առաջացման կամ անմիջական սպառնալիքի դեպքում, որի հետևանքով որոշակի տարածքում (բնակավայրերում, կազմակերպություններում) կարող են առաջանալ մարդկանց կյանքի և կենսագործունեության բնականոն պայմանների վրա բացասաբար ազդող գործոններ:

Տարահանումը կարող է իրականացվել 2 փուլով: Առաջին փուլում բնակչության տարահանում՝ աղետի գոտուց անվտանգ տարածք՝ ժամանակավոր տեղակայման կետեր: Ժամանակավոր տեղակայման կետերի համար կարող են օգտագործվել կինոթատրոնները, ակումբները, ուսումնական հաստատությունները, հյուրանոցները, հանրակացարանները, վրանային ավանները և այլն: Երկրորդ փուլում տնական բնույթի արտակարգ իրավիճակների կամ մշտական բնակչության վայր վերադառնալու անհնարինության դեպքում բնակչությանը ժամանակավոր տեղակայման կետերից տեղափոխում են երկարատև բնակչության կետեր, որտեղ հնարավոր է բնակչության երկարատև և համակողմանի կենսագործունեության ապահովումը: Երկարատև բնակչության կետերի համար կարող են օգտագործվել առողջարանները, նախաբուժարանները, հանգստյան տները, պանսիոնատները, տուրիստական բազաները, հյուրանոցները և այլ շինություններ, որոնք համապատասխանում են երկարատև բնակչության պայմաններին: Ժամանակավոր տեղակայման կետերը և երկարատև բնակչության կետերն ընտրվում են նախօրոք՝ ելնելով արտակարգ իրավիճակների և ռազմական դրության ժամանակ առաջացող հնարավոր իրավիճակներից:

Տարահանման միջոցառումներում օգտագործվում են պետական, հասարակական և անհատական տրանսպորտի բոլոր միջոցները: Բնակչության որոշ մասը տեղափոխվում է հետիոտն շարասյուներով:

Բնակչության տարահանումը պլանավորելու և իրականացնելու նպատակով ստեղծվում են տարահանման հանձնաժողովներ, որոնք տարահանման

հավաքների միջոցով բնակչությանը փոխադրում են անվտանգության գոտիներ: Տարհանված բնակչության կազմակերպված ընդունման, տեղաբաշխման և կենսաապահովման նվազագույն պայմանների ապահովման համար ստեղծվում են ընդունող հանձնաժողովներ և ընդունման կետեր (ՀՀ կառավարության № 824-ն որոշում 24.06.2010):

Տարերային, տեխնածին կամ էկոլոգիական աղետների և այլ բնույթի վթարների դեպքում ընդհանուր կամ մասնակի տարհանման մասին որոշում ընդունում են հանրապետական գործադիր մարմինների ղեկավարները՝ իրենց համակարգի աշխատողների համար, Հայաստանի Հանրապետության մարզպետները՝ մարզի բնակչության համար, տեղական ինքնակառավարման մարմինների ղեկավարները՝ համայնքի բնակչության համար, և կազմակերպությունների ղեկավարները՝ իրենց աշխատողների համար, նրանց բացակայության դեպքում՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով նրանց փոխարինող անձինք:

Տարհանման մասին որոշում ընդունող պաշտոնատար անձը պարտավոր է ընդունված որոշման մասին տեղեկացնել լիազորված մարմին՝ Հայաստանի Հանրապետության արտակարգ իրավիճակների նախարարությանը (ձգնաժամային կառավարման կենտրոնին):

Արտակարգ իրավիճակների կանխման, դրանց հնարավոր հետևանքների վերացման աշխատանքների ղեկավարն իրավունք ունի ինքնուրույն որոշում ընդունելու վտանգավոր տարածքից բնակչությանն անվտանգ վայր տեղափոխելու վերաբերյալ:

ԱԷԿ-ի ընդհանուր վթարի կամ դրա անմիջական սպառնալիքի դեպքում ԱԷԿ-ին հարակից 5 կմ շառավղով նախահարձակ պաշտպանական գործողությունների իրականացման գոտու բնակավայրերի բնակչության տարհանումը կազմակերպվում է ԱԷԿ-ից ստացած ահազանգի հիման վրա՝ համապատասխան համայնքի ղեկավարի կողմից, իսկ 5 կմ շառավղով գոտուց դուրս՝ վերոգրյալ կարգով:

Պատերազմական գործողությունների ժամանակ օգտագործվող զենքի տեսակների կիրառման կամ դրա սպառնալիքի դեպքում տարհանման մասին որոշում ընդունում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը, իսկ հակառակորդի հանկարծակի հարձակման դեպքում՝ պետական կառավարման տարածքային, տեղական ինքնակառավարման մարմինները և տվյալ տարածքի կայազորի պետը՝ իր իրավասության սահմաններում:

Բնակչության տարհանման պլանավորումը և կազմակերպումը, տարհանված բնակչության տեղաբաշխումը, բազմակողմանի կենսաապահովումը և արտակարգ իրավիճակների վերացումից հետո նրա վերադարձը մշտական բնակության վայրերն իրականացնում են պետական կառավարման տարածքային և տեղական ինքնակառավարման մարմինները՝ տարհանման հանձնաժողովների միջոցով:

Տարհանման հանձնաժողովները նախապես որոշում և տարհանման միջոցառումներին մասնակցող կազմակերպություններին տեղեկացնում են տարհանումն իրականացնող մարմինների, տարհանման և ընդունման հավաքակալայանների, կարճաժամկետ տեղակայման կետերի, երկարատև բնակության կետերի գտնվելու վայրի մասին:

Տարհանման միջոցառումները կանոնակարգվում են նախապես մշակված տարհանման պլաններով, որոնք ներառում են՝ բնակչության տարհանման անցկացման կարգն ու ժամկետները, տարհանման համար տրամադրվող ուժերն ու միջոցները, տարհանման երթուղին, տարհանման և ընդունման հավաքակալայաններում աշխատանքների կազմակերպումը, տարհանման հաշվարկը՝ ըստ տրանսպորտային տեսակների ու տարհանման երթուղիների, ընդունող բնակավայրերում տարհանվողների տեղաբաշխման կազմակերպման և սնունդով ապահովման կանոնակարգը, նյութական և մշակութային արժեքների դուրսբերման կարգը:

Բնակչության տարհանման պլանները մշակում են տարհանման համապատասխան հանձնաժողովները՝ Հայաստանի Հանրապետության արտակարգ իրավիճակների նախարարության հետ համատեղ:

Տարհանման հանձնաժողովներն ստեղծվում են՝

- հանրապետական տարհանման հանձնաժողովը՝ Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի որոշմամբ.
- հանրապետական գործադիր մարմնի հանձնաժողովը՝ Հայաստանի Հանրապետության գործադիր մարմնի ղեկավարի հրամանով.
- մարզային տարհանման հանձնաժողովները՝ Հայաստանի Հանրապետության մարզպետի որոշմամբ.
- համայնքային տարհանման հանձնաժողովը՝ համայնքի ղեկավարի որոշմամբ.
- կազմակերպության տարհանման հանձնաժողովը՝ կազմակերպության ղեկավարի հրամանով:

Տարհանման հանձնաժողովի նախագահ է նշանակվում հանձնաժողովն ստեղծող մարմնի ղեկավարի տեղակալը (այդպիսին չլինելու դեպքում՝ տվյալ ղեկավարի կողմից նշանակված անձը):

Տարհանման հանձնաժողովները գործում են իրենց կանոնադրությունների համաձայն, որոնք հաստատվում են հանձնաժողովներն ստեղծող մարմինների ղեկավարների կողմից: Կանոնադրությունների օրինակելի ձևերը մշակում է Հայաստանի Հանրապետության արտակարգ իրավիճակների նախարարությունը:

Հայաստանի Հանրապետության արտակարգ իրավիճակների նախարարությունը սահմանում է տարհանման պլանների կառուցվածքն ու համապատասխան փաստաթղթերի ձևերը:

Բնակավայրերում կարող է ստեղծվել մեկ կամ ավելի տարհանման հավաքակայան՝ մեկ հավաքակայանում 10000 տարհանվողից ոչ ավել՝ սպասարկման սկզբունքներով:

Տարհանման հավաքակայաններն ստեղծվում են հանրակրթական և հասարակական կազմակերպությունների տարածքներում, ապահովվում կապի միջոցներով, բուժսպասարկման կետով, մոր ու մանկան և հանգստի սենյակներով: Տարհանման երթուղիները ճշգրտվում են տարհանման հավաքակայաններում:

Բնակչության տարհանումն իրականացվում է տարհանման հավաքակայաններից, որտեղ տարհանման ազդանշան (հրահանգ) ստանալու դեպքում ժամանում են տարհանվողները:

Յուրաքանչյուր տարհանվողի առաջարկվում է՝

- ունենալ անձը հաստատող փաստաթուղթ, երեք օրվա սննդամթերք և այլ անհրաժեշտ պարագաներ.
- հոսանքազրկել բնակարանը և անվտանգ տեղեր տեղափոխել հրդեհավտանգ ու պայթյունավտանգ նյութերը և առարկաները.
- տարհանման և ընդունման հավաքակայաններում ու երթի ընթացքում կատարել հավաքակայանների ու շարասյան պետերի հրահանգներն ու հանձնարարականները:

Տարհանման ժամանակ հասարահանական տրանսպորտով տեղափոխվող իրերի և սննդամթերքի ընդհանուր զանգվածը չպետք է գերազանցի 50կգ մեկ անձի համար: Տարհանումը հետիոտն կատարելու դեպքում տարհանվողներից կազմավորվում են շարասյուներ: Շարժման արագությունը՝

4-5կմ/ժ, 1-1.5 ժամ անցումից հետո հայտարարվում է 10-15 րոպե դադար, իսկ շուրջօրյա երկրորդ կեսին՝ մեծ դադար՝ 1-2 ժամով: Հետիոտն շարայունների երթը պլանավորվում է 1 շուրջօրյա անցման հեռավորությամբ:⁴

Բնակչության անհատական պաշտպանությունը մարդկանց՝ ճառագայթային թունավոր և մանրէաբանական նյութերից պաշտպանական միջոցներով ապահովումն է, որն իրականացնում են պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինները, ձեռնարկությունները, հիմնարկները, կազմակերպությունները:

Չափահաս բնակչության և երեխաների համար նախատեսված անհատական պաշտպանության միջոցները պահպանվում են զորահավաքային պահուստի պահեստներում:

Կազմակերպությունների աշխատողների անհատական պաշտպանության միջոցների պաշարները պահպանվում են տվյալ կազմակերպությունների պահեստներում, ինչպես նաև դրանց համար նախատեսված պահարաններում:

Անհատական պաշտպանության միջոցների պահպանման պայմանները պետք է բավարարեն տվյալ օբյեկտում Հայաստանի Հանրապետության ԱԻՆ կողմից սահմանված քաղաքացիական պաշտպանության գույքի երկարատև պահպանման պահանջները:

Պահեստների շենքերի պայմանների անբավարարության և քաղաքացիական պաշտպանության գույքի երկարատև պահպանման պահանջների անհամապատասխանության դեպքում թույլատրվում է անհատական պաշտպանության միջոցները պահել ապաստարաններում ու այլ շինություններում:

Զորահավաքային պահուստի՝ որակական հատկանիշները կորցրած անհատական պաշտպանության միջոցները, որոնք լաբորատոր հետազոտման են ենթարկվում Հայաստանի Հանրապետության ԱԻՆ ճառագայթային և քիմիական լաբորատորիայում, ենթակա են զորահավաքային պահուստից ապամրագրման՝ ՀՀ կառավարության որոշմամբ, ԱԻՆ-ի և Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առնթեր պետական ռեզերվների վարչության ներկայացմամբ:

⁴ Տե՛ս «Վտանգավոր տարածքից բնակչության, նյութական և մշակութային արժեքների տարհանման մասին» ՀՀ կառ. № 1496-ն որոշում:

Կազմակերպությունների՝ պաշտպանական հատկանիշները կորցրած անհատական պաշտպանության միջոցները (լաբորատոր հետազոտման իրականացումը և համապատասխան եզրակացությունը) հանձնվում են Հայաստանի Հանրապետության ԱԻՆ, որոնց փոխարեն տրվում են նորերը:

Ձորահավաքային պահուստի ապամարագրված անհատական պաշտպանության միջոցները կարող են օգտագործվել բնակչության և կազմակերպությունների փրկարար ուժերի ուսուցման համար:

Ձորահավաքային պահուստից անհատական պաշտպանության միջոցները բնակչությանը բաշխվում են Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որոշմամբ, իսկ կազմակերպություններում՝ տվյալ կազմակերպության ղեկավարի որոշմամբ:

Ձորահավաքային պահուստի և կազմակերպությունների անհատական պաշտպանության միջոցների տեղաբաշխումն ու պահպանումն իրականացվում են՝ հաշվի առնելով կարճ ժամանակահատվածում դրանց բաշխման անհրաժեշտությունը:

Վտանգի առկայության դեպքում կազմակերպությունների փրկարար ուժերի անձնակազմաներին, Հայկական ԱԷԿ-ի և քիմիական վտանգավոր օբյեկտների աշխատողներին, ինչպես նաև այն քաղաքների բնակչությանը, որտեղ տեղակայված են այդ օբյեկտները, և հայկական ԱԷԿ-ի շուրջ 10 կմ շառավղով գոտու բնակավայրերի բնակչությանն անհատական պաշտպանության միջոցները բաշխվում են նախօրոք:

Պատերազմի ժամանակ և արտակարգ իրավիճակներում անհատական պաշտպանության միջոցների բաշխման կարգը սահմանվում է պետական կառավարման, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և կազմակերպությունների արտակարգ իրավիճակների ու քաղաքացիական պաշտպանության պլաններով:

Նշված պլաններով որոշվում են անհատական պաշտպանության միջոցների բաշխման կետերը, ժամանակը, քանակը և հերթականությունն ըստ համայնքների ու կազմակերպությունների:

Այդ պլաններում նշվում են նաև պահեստներից անհատական պաշտպանության միջոցների ստացման, բաշխման կետեր հասցնելու, դրանց ստուգման և հարմարեցման, բեռնման-բեռնաթափման խմբերը, ինչպես

նաև տրանսպորտային միջոցներ հատկացնող կազմակերպությունները և պատասխանատու անձինք:⁵

ПРИНЦИПЫ, ФОРМЫ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ И ДЕЙСТВИЯ, ОСУЩЕСТВЛЯЕМЫЕ ВО ВРЕМЯ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ И ВОЙН

Сардарян Ваагн Арменакович

*Академия Образовательного комплекса полиции РА
старший преподаватель кафедры уголовного права
и уголовного права, подполковник полиции*

Рост угрозы стихийных техногенных и экологических катастроф обусловлен климатом, меняющимся на планете из года в год, а также быстрым темпом развития научно-технического прогресса, что, в свою очередь, может оказать непосредственное негативное влияние на жизнь и здоровье людей.

Учитывая военно-политические ситуации, активизирующиеся в регионе день ото дня, автором представлена непосредственная угроза возможных военных ситуаций, а также принципы, формы защиты населения и действия, направленные на их выполнение в Республике Армения в установленном законом порядке, в условиях военных действий.

В статье отражены основные мероприятия системы гражданской обороны РА, направленные на защиту населения в условиях военного положения и (или) чрезвычайных ситуаций.

Ключевые слова: гражданская оборона, чрезвычайная ситуация, укрытие, эвакуация, индивидуальная защита.

⁵Տե՛ս ՀՀ կառավարության № 679 որոշում 25.10.2000թ
«Բնակչության անհատական պաշտպանության միջոցներ տրամադրելու կարգը»

PRINCIPLES, WAYS OF CIVIL PROTECTION AND ACTIONS MADE IN CASE OF EMERGENCY AND WAR

Sardaryan Vahagn

*Academy of the Educational Complex
of Police of the RA, Senior Lecturer
at the Chair of Operational Intelligence Activity
and Criminology, Police Lieutenant Colonel*

Due to climatic changes on the Earth and rapid advancement in science and technology, the threat of technogenic, natural and environmental disasters increases year by year, which might make an immediate negative impact on public health and life.

Taking into account the currently activating politico-military situation in the region, the author represents the principles, ways of civil protection, and actions made in case of war threat and wartime, under the law of the Republic of Armenia.

The article takes into focus the main measures of the civil protection system of the Republic of Armenia in case of military situation and (or) emergency.

Key words: civil protection, emergency, sheltering, evacuation, private protection.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 14.01.2022թ.

Ներկայացվել է տպագրության՝ 07.02.2022թ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱՆՈՐՄԱՏԻՎԱՅԻՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀԻՄՔԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Քուրքյան Ծովինար

*ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ*

20-րդ դարի ավարտը և 21-րդ դարի սկիզբը միջազգային հարաբերությունների ասպարեզում ընդգծվեց գաղափարական սկզբունքային հակամարտությամբ: Դրա արդյունքը եղավ այն, որ միջազգային դաշինքների, առանձին պետությունների և տարբեր կառույցների անվտանգության ապահովման վերաբերյալ ավանդական տեսակետներն ու պատկերացումները կորցրին իրենց արդիականությունը:

Հայաստանը գտնվում է մի այնպիսի տարածաշրջանում, որտեղ առկա են անցումային ժամանակաշրջանին բնորոշ բոլոր զարգացումները: Ավելին, 2020 թվականի արցախյան պատերազմից հետո ստեղծված նոր ստատուս-քվոյի պայմաններում Հարավային Կովկասում դրսևորվում են ուժերի նոր հարաբերակցության ձևավորման, նոր դաշինքների ու համագործակցության մեխանիզմների մշակման ու գործարկման, ինչպես նաև տարածաշրջանային և դրանից դուրս ուժային կենտրոնների դերակատարության էական փոփոխման զարգացումներ:

Պետության կառավարման և ազգային զարգացման քաղաքականության կերտման տեսանկյունից կարևոր է ազգային անվտանգության և ազգային զարգացման հայեցակարգերը դիտարկել գործառության կտրվածքով: Այդ նպատակով հիմնարար նշանակություն ունի ազգային անվտանգության հայեցակարգի, գաղափարախոսության և ռազմավարության համապատասխանությունն ազգային զարգացման տրամաբանությանը:

Ազգային անվտանգության համակարգի համար կարևոր նշանակություն ունի նորմատիվ իրավական հենքի ապահովումը՝ փոխհամաձայնեցված և փոխկապակցված օրենսդրական ու ենթաօրենսդրական ակտերի համակցությամբ: Նորմատիվային ամրագրմամբ սահմանվում են այն իրավական նորմերը և սկզբունքները, որոնք ուղղված են ազգային անվտանգության ա-

պահովման բնագավառում իրավահարաբերությունների կարգավորմանը: Ազգային անվտանգության համակարգի գործառնությանը վերաբերող իրավական հիմքերը պետք է կարողանան լուծել այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք են՝ օրենսդրական մակարդակով ազգային շահերի ամրապնդումը, անձի, հասարակության և պետության անվտանգությանն ուղղված սպառնալիքների սահմանումը, դրանց հակազդման արդյունավետ համակարգի ստեղծումը, հասարակական կյանքի տարբեր բնագավառներում ազգային անվտանգության ապահովման հիմնական ուղղությունների սահմանումը, ազգային անվտանգության ապահովման համակարգում ընդգրկված մարմինների լիազորությունների և պարտականությունների հստակ սահմանումը, իրավախախտումների կանխարգելման մեխանիզմների ձևավորումը և այլն:

Հարկ է նշել, որ անկախացումից ի վեր Հայաստանի ազգային անվտանգության ապահովման համակարգի կատարելագործման, ինչպես նաև քաղաքական-իրավական նախադրյալների ստեղծման ուղղությամբ իրականացվել են մեծածավալ աշխատանքներ: Սակայն կարելի է համաձայնել նաև արտահայտված այն տեսակետին, որ ՀՀ ազգային անվտանգության բնագավառում հարաբերությունների օրենսդրական կարգավորման կառուցակարգերում եղել են նաև բացեր¹, ինչը պահանջում է ավելի արհեստավարժ մոտեցմամբ ապահովել հարաբերությունների համապարփակ ու փոխլրացնող համակարգով կանոնակարգում: Ներկայումս ՀՀ ազգային անվտանգության ոլորտը կանոնակարգվում է Սահմանադրությամբ, վավերացրած միջազգային պայմանագրերով, օրենքներով, ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարությամբ, ՀՀ ռազմական դոկտրինով, ինչպես նաև այլ ենթաօրենսդրական ակտերով:

ՀՀ-ում ազգային անվտանգության երաշխավորման գործընթացներին առնչվող ամրագրումներ են արված Սահմանադրության 1995թ., 2005թ. և 2015թ. տեքստերում: Մասնավորապես, 1995թ. Սահմանադրության մեջ նշված էր, որ Նախագահը ՀՀ անկախության, տարածքային ամբողջականության և անվտանգության երաշխավորն է: Միաժամանակ ամրագրված էր, որ կառավարությունն ապահովում է Հանրապետության պաշտպանության, ազգային անվտանգության և արտաքին քաղաքականության իրակա-

¹ Մանրամասն տե՛ս Մեղրակյան Ա., Ազգային անվտանգության իրավական ապահովման հեռանկարները Հայաստանի երրորդ Հանրապետությունում, «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդես, 20011, հմ. 1-2, էջ 153, 152-160:

նացումը²: 2005թ. Սահմանադրությամբ ամրագրվել են ՀՀ սահմանադրական կարգի հիմունքները, ինչպես նաև սահմանվել են ազգային անվտանգությունն ապահովող պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների լիազորությունները: Այսպես օրինակ՝ 8.2 հոդվածում նշվում է, որ զինված ուժերն ապահովում են ՀՀ անվտանգությունը, պաշտպանությունը և տարածքային ամբողջականությունը, նրա սահմանների անձեռնմխելիությունը³, 49-րդ հոդվածում՝ Նախագահը ՀՀ անկախության, տարածքային ամբողջականության և անվտանգության երաշխավորն է, 55-րդ հոդվածի 6-րդ մասում՝ Նախագահը կազմավորում և նախագահում է ազգային անվտանգության խորհուրդը, 86-րդ հոդվածում՝ արտաքին քաղաքականության, պաշտպանության և ազգային անվտանգության հարցերով կառավարության նիստ կարող է հրավիրել և վարել ՀՀ Նախագահը, 89-րդ հոդվածում՝ կառավարությունն ապահովում է ՀՀ պաշտպանության, ազգային անվտանգության և արտաքին քաղաքականության իրականացումը⁴:

2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ին՝ սահմանադրական փոփոխությունների հանրաքվեի արդյունքում, Հայաստանի Հանրապետությունը կառավարման խառը՝ կիսանախագահական ձևից անցում կատարեց կառավարման խորհրդարանական ձևի: 2005թ. խմբագրված Սահմանադրությամբ գործադիր իշխանության համար պատասխանատու էին և՛ կառավարությունը, և՛ Հանրապետության նախագահը⁵, մինչդեռ գործող Սահմանադրությո-

² ՀՀ Սահմանադրություն, ընդունված 05.07.1995թ., 49-րդ և 89-րդ հոդվածներ:

³ 1995 թվականի խմբագրությամբ ՀՀ Սահմանադրության մեջ զինված ուժերի վերաբերյալ որևէ դրույթ ամրագրված չէր: 2005 թվականի նոյեմբերի 27-ի հանրաքվեով կատարված փոփոխություններով «Սահմանադրական կարգի հիմունքները» գլուխը լրացվեց 8.2-րդ հոդվածով: Սահմանադրական մակարդակով զինված ուժերի առաքելության ամրագրումը, որի շրջանակներից զինված ուժերը չեն կարող դուրս գալ, քաղաքական կայունության, ժողովրդավարական զարգացման կարևոր նախապայմաններից է: Մյուս կողմից էլ՝ «ոչ խաղաղություն, ոչ պատերազմ» վիճակում հայտնված Հայաստանի Հանրապետությունում օրյեկտիվորեն զինված ուժերն ստանում են հսկայական դերակատարություն: Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ / Ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Եր., «Իրավունք», 2010, էջ 130-131:

⁴ ՀՀ Սահմանադրություն (փոփոխություններով), ՀՀ ՊՏ 2005/Հատուկ թողարկում, 05.12.2005, 8.2, 49-րդ, 55-րդ, 86-րդ և 89-րդ հոդվածներ:

⁵ Հարկ է նք համարում նշել, որ ՀՀ նախագահի 2007թ. ՆՀ-174-Ն հրամանագրի 41-րդ մասի համաձայն՝ արտաքին քաղաքականության, պաշտպանության և ազգային անվտանգության հարցերին վերաբերող իրավական ակտերի նախագծերը նախքան

յամբ գործադիր իշխանության համար պատասխանատու է բացառապես կառավարությունը՝ խորհրդարանի վերահսկողության ներքո:

Խոսելով ՀՀ կառավարության սահմանադրաիրավական պատասխանատվության մասին՝ պետք է նշել, որ իրեն վերապահված լիազորությունների իրականացման համար կառավարությունը պատասխանատվություն է կրում միանձնյա: Մասնավորապես, ՀՀ Սահմանադրության 146-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ կառավարությունն իր ծրագրի հիման վրա մշակում և իրականացնում է պետության ներքին և արտաքին քաղաքականությունը: Մինչև 2015թ. սահմանադրական փոփոխությունները կառավարությունը մշակում և իրականացնում էր ՀՀ ներքին քաղաքականությունը, իսկ արտաքին, պաշտպանության և ազգային անվտանգության բնագավառներում քաղաքականությունը մշակում և իրականացնում էր ՀՀ նախագահի հետ համատեղ:

Ներկայումս վարչապետն ունի բավականին ուժեղ դիրք, բայց նա, ի տարբերություն կիսանախագահական համակարգում Հանրապետության նախագահի, մշտապես գտնվում է խորհրդարանական վերահսկողության ներքո: Այս համատեքստում կարելի է նաև փաստել, որ խորհրդարանական կառավարման ձևով պայմանավորված՝ վարչապետի դերի և կարգավիճակի որոշակի ուժեղացումը չի կարող որևէ կերպ նույնականացվել նախագահական կամ կիսանախագահական կառավարման ձևերի պայմաններում պետության գլխի ազդեցիկ դերակատարության հետ:

Գործող Սահմանադրության 152-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչապետը կառավարության ծրագրի շրջանակներում որոշում է կառավարության քաղաքականության հիմնական ուղղությունները, ղեկավարում է կառավարության գործունեությունը և համակարգում նախարարների աշխատանքը: Վարչապետը գլխավորում է Անվտանգության խորհուրդը (որի կազմավորման և գործունեության կարգը սահմանվում է օրենքով): Նոր Սահմանադրության մեջ նորույթ է այն ձևակերպումը, որ պաշտպանության ոլորտի քաղաքականության հիմնական ուղղությունները սահմանում է Անվտանգության խորհուրդը, իսկ պաշտպանության նախարարն այդ ուղղությունների

Կառավարությունը ներկայացնելն ուղարկվում էին ՀՀ նախագահի աշխատակազմ և Ազգային անվտանգության խորհրդի աշխատակազմ՝ կարծիքի:

շրջանակներում իրականացնում է զինված ուժերի ղեկավարումը (155-րդ հոդված)⁶:

Ազգային անվտանգության ապահովման սահմանադրաիրավական երաշխիքների ստեղծմամբ ամուր հիմք է դրվում նաև այդ ոլորտի ներպետական օրենսդրական ու ենթօրենսդրական կարգավորման համար՝ որպես «երկրի օրենսդրության ստեղծվելիք համակարգի հիմք»⁷: Սահմանադրական դրույթների իրագործման հաջորդ հիմնարար մակարդակը օրենքների միջոցով կարգավորումներն են: Ամենաընդհանուր ընկալմամբ՝ օրենքների ընդունումը ժողովրդի իշխանության իրագործմամբ ընտրված մարմնի՝ խորհրդարանի կողմից պետական քաղաքականության ծրագրերին և գործադիր իշխանության գործունեությանն ուղղված ամենասակտիվ գործառույթներից մեկն է: Անվտանգության մարմինների գործունեությունը կարգավորող օրենքներ ընդունելու լիազորությունը կարևորվում է նաև խորհրդարանի կողմից իրականացվող ժողովրդավարական վերահսկողության գործընթացում, քանի որ, ազգային անվտանգության շահերից ելնելով, երբեմն անհրաժեշտ է լինում ժամանակավորապես շրջանցել պետական մարմինների նկատմամբ վերահսկողության համար ընդունված նորմերը: Հետևաբար, արդի բոլոր խորհրդարաններն օրենքներ ընդունելիս բախվում են ընդհանուր խնդրի հետ. ինչպես ստեղծել անվտանգության արդյունավետ ծառայություններ, որոնք ի վիճակի կլինեն իրենց լիազորություններն իրականացնել ի շահ ժողովրդի և միաժամանակ ապահովել մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը, ինչ օրենքներ կիրառել նրանց նկատմամբ և ինչպիսի լիազորություններ շնորհել:

Սահմանադրության ընդունումը պայմանավորեց ազգային անվտանգության ոլորտում համապատասխան օրենսդրության ստեղծումը: Ընդունվեցին «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» (1996 թվականին), «Պաշտպանության մասին» (1997 թվականին, հետագայում նոր օրենք ընդունվեց 2008 թվականին, իսկ արդեն 2017 թվականի օրենքով դրանում նե-

⁶ ՀՀ Սահմանադրության փոփոխություններ, 2015թ., ՀՀ ՊՏ հատուկ թողարկում/2015, 21.12.2015, 152-րդ և 155-րդ հոդվածներ:

⁷ Նազարյան Ա.Ս., Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանական ոլորտի օրենսդրական բարեփոխումների հիմնական ուղղությունները բանակաշինության արդի փուլում, ՀՀ ՊՆ Դ. Կանայանի անվան ԱՌՀԻ «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդես, 2008, հմ. 2-3, էջ 36:

րառվեցին նաև զինապարտության մասին դրույթները), «Ռազմական դրության մասին» (1997 թվականին, 2006 թվականին՝ «Ռազմական դրության իրավական ռեժիմի մասին»), «Ոստիկանության գորքերի մասին» (1997 թվականին), «Զինապարտության մասին» (1998 թվականին), «Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության մասին» (1998 թվականին), «Զորահավաքային նախապատրաստության և զորահավաքի մասին» (1999 թվականին), «Ոստիկանության մասին» (2001 թվականին), «Ոստիկանությունում ծառայության մասին» (2002 թվականին), «Զինվորական ծառայություն անցնելու մասին» (2002 թվականին), «Քաղաքացիական պաշտպանության մասին» (2002 թվականին), «Ազգային անվտանգության մարմիններում ծառայության մասին» (2003 թվականին), «Պարենային անվտանգության մասին» (2003 թվականին) «Քաղաքացիական պաշտպանության գորքերի մասին» (2004 թվականին), «Արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի մասին» (2012 թվականին) և այլն⁸: Սակայն հատկանշական է, որ վերը թվարկված օրենքներից յուրաքանչյուրը պարունակում է ազգային անվտանգության ապահովմանն առնչվող ընդամենը մեկ կամ երկու-երեք նորմ: Նման քանակով և ոչ համակարգված՝ տարբեր տեղերում զետեղված նորմերի միջոցով գործնականում հնարավոր չէ ստեղծել Սահմանադրությամբ սահմանված հիմունքներից ածանցված ամուր օրենսդրական հիմքեր և ենթաօրենսդրական մակարդակում արդյունավետ կարգավորել ազգային անվտանգությանն առնչվող հարաբերությունները:

2002 թվականին ընդունված «Ազգային անվտանգության մարմինների մասին» ՀՀ օրենքով սահմանվում է Հայաստանի Հանրապետության «ազգային անվտանգություն» հասկացությունը, Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ապահովման համակարգում ազգային անվտանգության մարմինների տեղն ու դերը, դրանց գործունեության իրավական հիմքերը, սկզբունքները, ուղղությունները, ուժերն ու միջոցները, նրանց գործունեության նկատմամբ վերահսկողության կարգը և այլն⁹:

⁸ «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի (ՀՀ ՊՏ 2018.03.28/23(1381), 21.03.2018) 25-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նորմատիվ իրավական ակտերի պաշտոնական հրապարակումն իրականացվում է նախարարության կողմից վարվող նորմատիվ իրավական ակտերի հրապարակման միասնական կայքում (arlis.am) հրապարակելու միջոցով, որից էլ մեջբերվում են նշված իրավական ակտերը:

⁹ «Ազգային անվտանգության մարմինների մասին» ՀՀ օրենք, ՀՀ ՊՏ 2002/6, 05.02. 2002:

Արդեն նշվեց, որ 2015 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրությամբ ամրագրվեցին Կառավարության վերաբերյալ նոր իրավակարգավորումներ՝ պայմանավորված Հայաստանի Հանրապետությունում կառավարման խորհրդարանական համակարգին անցմամբ: Միաժամանակ, Սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում Ազգային անվտանգության խորհուրդը վերանվանվեց Անվտանգության խորհրդի և ամրագրվեց, որ Անվտանգության խորհուրդը սահմանում է պաշտպանության ոլորտի քաղաքականության հիմնական ուղղությունները: «Անվտանգության խորհրդի կազմավորման և գործունեության մասին» ՀՀ օրենքով ամրագրվեցին Անվտանգության խորհրդի կարգավիճակը, գործառույթը և լիազորությունները, սահմանվեց խորհրդի կազմը և գործունեության կարգին առնչվող հարաբերությունները, նախատեսվեցին խորհրդի որոշումների տեսակները և դրանց ընդունման կարգը, ինչպես նաև խորհրդի բնականոն գործունեության ապահովմանը վերաբերող այլ դրույթներ (մինչ այդ նշված հարցերը կարգավորում էին ՀՀ Նախագահի 2008 թվականի մայիսի 26-ի «Ազգային անվտանգության խորհրդի կանոնադրությունը հաստատելու մասին» ՆՀ-128-Ն հրամանագրով)¹⁰:

Ընդհանրապես իրավահարաբերությունների կարգավորման սկզբունքով ենթադրվում է, որ ամենավերևում գտնվող իրավական ակտը՝ Սահմանադրությունը, սահմանում է իրավահարաբերությունների կարգավորման իրավական հիմունքները, դրանից մեկ աստիճան ցածր գտնվող իրավական ակտերը՝ օրենքները, մանրամասնելով այդ հիմունքները՝ կարգավորում են իրավահարաբերությունները կոնկրետ ոլորտներում և ածանցյալ հիմքեր են ստեղծում հաջորդ մակարդակում այդ հարաբերությունների կարգավորման համար, իսկ ստորին հարթակում գտնվող ակտերը՝ ենթաօրենսդրական ակտերը, մանրամասն և դինամիկ կարգավորման են ենթարկում կոնկրետ հարաբերությունները¹¹:

Անվտանգության երկարաժամկետ քաղաքականությունը կազմվում է այնպիսի փաստաթղթերում, ինչպիսիք են՝ կառավարության ծրագիրը, ազգային անվտանգության ռազմավարությունը, ռազմական դոկտրինը, տեղե-

¹⁰ «Անվտանգության խորհրդի կազմավորման և գործունեության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՀ ՊՏ 2018.03.21/20 (1378), 07.03.2018:

¹¹ Քոչարյան Ս., ՀՀ ռազմական անվտանգության ապահովումը ազգային անվտանգության համատեքստում, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2012, էջ 80:

կատվական անվտանգության և անվտանգության այլ ոլորտներին վերաբերող հայեցակարգային փաստաթղթերը, որոնցում ռիսկերի գնահատման հիման վրա սահմանում են անվտանգության տարբեր ոլորտների մարմինների հետաքրքրությունները և առաջնային խնդիրները: Ռազմավարական փաստաթղթերը հետագա բարեփոխումների համար ստեղծում են քաղաքական դաշտ և հիմք են ծառայում գործադիր մարմինների կողմից ենթաօրենսդրական ակտերի մշակման և տարեկան ծրագրային միջոցառումների պլանավորման ու իրականացման համար:

Հայաստանի ներքին և արտաքին անվտանգության ռազմավարության հիմնական ուղղությունները, մարտահրավերներն ու առաջնահերթությունները որպես ուղեցույց ներկայացված են ինչպես 2020թ. հուլիսի 10-ին Անվտանգության խորհրդի նիստում հավանության արժանացած 2020թ. ՀՀ Ազգային անվտանգության ռազմավարությունում, այնպես էլ ՀՀ նախագահի 2007 թվականի փետրվարի 7-ի ՆՀ-37-Ն հրամանագրով հաստատված ազգային անվտանգության ռազմավարությունում: 2020թ. տեքստում նշվում է, որ Ազգային անվտանգության ռազմավարության գլխավոր նպատակը Հայաստանի և ՀՀ քաղաքացիների անվտանգ և առաջանցիկ զարգացման ու բարեկեցության ապահովման համար ուղենիշների սահմանումն է՝ հիմնվելով անկախ, ինքնիշխան և հզոր Հայաստանի Հանրապետության վրա՝ որպես այս նպատակի իրագործման երաշխավոր և աշխարհասփյուռ հայ ժողովրդի հայրենիք¹²:

2007թ. տարբերակում ձևակերպված է, որ ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարությունը պետության, հասարակության և անհատի անվտանգության ապահովման, կայուն զարգացման, հայ ինքնության պահպանման պետական քաղաքականության համակարգն է, որն իրականացվում է կենսագործունեության բոլոր ոլորտների համար ժողովրդավարական արժեքների համակարգի վրա հիմնված միասնական պետական քաղաքականության մշակման և իրագործման միջոցով¹³: Նշված Ռազմավարությունները

¹² ՀՀ Ազգային անվտանգության ռազմավարություն. Դիմակայուն Հայաստան փոփոխվող աշխարհում, Հուլիս 2020թ., էջ 2, Ռազմավարությունն ամբողջությամբ հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://bit.ly/3gNrfKa>:

¹³ ՀՀ Նախագահի 2007 թվականի փետրվարի 7-ի թիվ ՆՀ-37-Ն հրամանագիրը «ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարությունը հաստատելու մասին», ՀՀ ՊՏ 2007.02.15/11, 07.02.2007:

սահմանում են ազգային անվտանգության հիմնարար արժեքները, անվտանգության ապահովման գործունեներն ու գործողությունները, ինչպես նաև դրանց դեմ ուղղված սպառնալիքները: Վերոնշյալ երկու փաստաթղթերում արտացոլված է նաև ՀՀ դիրքորոշումը Արցախի հակամարտության խնդրի հարցում: Ազգային ռազմավարությունը միտված է պետության և հասարակության կայուն զարգացումն ապահովելուն՝ ներքին և արտաքին սպառնալիքների կանխման ու դրանց հետևանքների վերացման միջոցով:

Հայաստանի ռազմական անվտանգության ռազմաքաղաքական հիմնադրույթները, պաշտպանական ռազմավարությունը, ռազմական անվտանգության ապահովման համակարգը, ինչպես նաև պետական մարմինների՝ ռազմական անվտանգության ապահովմանը նպատակաուղղված գործունեության հայեցակարգային հիմնադրույթները սահմանվում են ՀՀ Նախագահի 2007 թվականի դեկտեմբերի 25-ի ՆՀ-308-Ն հրամանագրով հաստատված ՀՀ ռազմական դոկտրինում¹⁴: Այն պաշտպանական բնույթի փաստաթուղթ է և պետության ռազմական անվտանգության ապահովմանն ուղղված ռազմաքաղաքական, ռազմական-ռազմավարական, ռազմատնտեսական և ռազմատեխնիկական հիմունքները ներառող պաշտոնական հայեցակետերի համախումբն է: Անկասկած, երկրի ներքին (ազգային) անվտանգության ապահովման համակարգում ռազմական անվտանգությունը պահպանում է իր առանձնացված դերակատարությունը¹⁵:

Հետագայում ՀՀ նախագահի համապատասխան իրավական ակտերով հաստատվել են նաև Մեյսմիկ անվտանգության համակարգի զարգացման

¹⁴ ՀՀ Նախագահի 2007 թվականի դեկտեմբերի 25-ի թիվ ՆՀ-308-Ն հրամանագիրը «Հայաստանի Հանրապետության ռազմական դոկտրինը հաստատելու մասին», ՀՀ ՊՏ 2008/1, 07. 01.2008:

¹⁵ Նշված և մի շարք այլ գնահատումների համատեքստում տարածաշրջանային արդի ռազմաքաղաքական զարգացումների վերլուծությունը, հիմնական արտաքին դերակատարների շահերի համադրումները հավաստում են ՀՀ պաշտպանական-անվտանգային ռազմավարական հիմքային փաստաթղթերի վերանայման ու արդիականացման անհրաժեշտությունը, ինչը նաև ներառված է ՀՀ կառավարության 2021-2026թթ. գործունեության ծրագրում՝ 1.3 – Պաշտպանության ոլորտ. ԶՈՒ Բարեփոխումներ ենթաբաժնում: Տե՛ս ՀՀ կառավարության 2021-2026թթ. ծրագրի 1.3 ենթաբաժինը, էջ 17, Ծրագիրը հաստատվել է ՀՀ կառավարության 2021 թվականի օգոստոսի 18-ի N 1363 - Ա որոշմամբ, <http://www.arlis.am>:

հայեցակարգը (2010թ.)¹⁶, Պարենային անվտանգության ապահովման հայեցակարգը (2011թ.)¹⁷, Քաղաքացիական պաշտպանության հայեցակարգը (2011թ.)¹⁸, Ռազմական արդյունաբերության համակարգի բարեփոխումների և զարգացման հայեցակարգը (2011թ.)¹⁹, ՀՀ-ում ահաբեկչության դեմ պայքարի ազգային ռազմավարությունը (2012թ.)²⁰, Մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունը (2012թ.)²¹, Էներգետիկ անվտանգության ապահովման հայեցակարգը (2013թ.)²², Տրանսպորտային անվտանգության ապահովման ազգային ռազմավարությունը (2013թ.)²³, Պետական սահմանի անցման կետերում կիրառվող ընթացակարգերում «Մեկ կանգառ, մեկ պատուհան» սկզբունքի ներդրման հայեցակարգը (2014թ.)²⁴, ՀՀ-ում թմրամոլության և թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարի ազգային ռազմավարությունը (2014թ.)²⁵ և այլն:

Ինչպես տեսնում ենք, ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարության ընդունումից մինչ օրս ընդունվել և հաստատվել են անվտանգության տարբեր բնագավառների զարգացմանն ուղղված ռազմավարական և հայեցակարգային փաստաթղթեր: Միննույն ժամանակ, ՀՀ կառավարության կողմից հաստատվել են նաև վերը շարադրված փաստաթղթերի դրույթների իրականացումն ապահովող նպատակային ծրագրերը: Չնայած կատարված

¹⁶ Հաստատված ՀՀ նախագահի 2010 թվականի դեկտեմբերի 30-ի թիվ ՆԿ-140-Ն կարգադրությամբ, ՀՀ ՊՏ 2010.09.08/43(777), 28.08.2010 (ներկայումս չի գործում):

¹⁷ Հաստատված ՀՀ նախագահի 2011 թվականի մայիսի 18-ի թիվ ՆԿ-91-Ն կարգադրությամբ, ՀՀ ՊՏ 2011.05.25/29(832), 18.05.2011 (ներկայումս չի գործում):

¹⁸ Հաստատված ՀՀ նախագահի 2011 թվականի դեկտեմբերի 27-ի թիվ ՆԿ-229-Ն կարգադրությամբ, ՀՀ ՊՏ 2012.01.09/2(876), 27.12.2011 (ներկայումս չի գործում):

¹⁹ Հաստատված ՀՀ նախագահի 2011 թվականի դեկտեմբերի 29-ի թիվ ՆԿ-231-Ն կարգադրությամբ, ՀՀ ՊՏ 2012.01.09/2(876), 29.12.2011:

²⁰ Հաստատված ՀՀ նախագահի 2012 թվականի ապրիլի 16-ի թիվ ՆԿ-51-Ն կարգադրությամբ, ՀՀ ՊՏ 2012.04.25/21(895), 16.04.2012 (ներկայումս չի գործում):

²¹ Հաստատված ՀՀ նախագահի 2013 թվականի հոկտեմբերի 29-ի թիվ ՆԿ-159-Ն կարգադրությամբ, ՀՀ ՊՏ 2012.11.07/54(928), 29.10.2012:

²² Հաստատված ՀՀ նախագահի 2013 թվականի հոկտեմբերի 23-ի թիվ ՆԿ-182-Ն կարգադրությամբ, ՀՀ ՊՏ 2013.10.30/59(999), 23.10.2013:

²³ Հաստատված ՀՀ նախագահի 2013 թվականի հոկտեմբերի 23-ի թիվ ՆԿ-183-Ն կարգադրությամբ, ՀՀ ՊՏ 2013.10.30/59(999), 23.10.2013:

²⁴ Հաստատված ՀՀ նախագահի 2014 թվականի ապրիլի 22-ի թիվ ՆԿ-50-Ն կարգադրությամբ, ՀՀ ՊՏ 2014.04.30/22(1035), 22.04.2014:

²⁵ Հաստատված ՀՀ նախագահի 2014 թվականի դեկտեմբերի 30-ի թիվ ՆԿ-226-Ն կարգադրությամբ, ՀՀ ՊՏ 2015.01.29/4(1093), 30.12.2014:

աշխատանքներին՝ պետք է փաստել, որ դեռևս կան ոլորտներ, որոնց վերաբերյալ հայեցակարգ կամ ռազմավարություն մինչ օրս ընդունված չէ, օրինակ՝ քիմիական նյութերի, ջրային ռեսուրսների կառավարման ոլորտները և այլն: Այդ աշխատանքները կրում են շարունակական բնույթ և տարբեր գերատեսչությունների կողմից մշտապես իրականացվում են անհրաժեշտ ուսումնասիրություններ և համապատասխան ծրագրային փաստաթղթերի մշակման աշխատանքներ:

Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության կարևոր մասն են նաև պետության կողմից վավերացված միջազգային պայմանագրերը՝ նաև որպես իրավունքի աղբյուրներ: Միջազգային պայմանագրերը որոշ դեպքերում սահմանափակում, իսկ երբեմն էլ ընդլայնում են ազգային անվտանգության քաղաքականությունը սահմանելու հնարավորությունները: Աշխարհի երկրների մեծ մասը Միացյալ Ազգերի Կազմակերպության անդամ են և պարտավոր են կատարել ՄԱԿ-ի կանոնադրության 2.3-րդ և 2.4-րդ հոդվածները, որոնք ամրագրում են. «Բոլոր անդամները պետք է լուծեն միջազգային վեճերը խաղաղ միջոցներով՝ առանց վտանգելու միջազգային խաղաղությունը, անվտանգությունը և արդարությունը», «Բոլոր անդամները միջազգային հարաբերություններում պետք է խուսափեն ուժի սպառնալիքից կամ գործադրումից որևէ երկրի տարածքային ամբողջականության և քաղաքական անկախության դեմ, կամ ցանկացած այլ կերպ, որն անհարիր է Միացյալ Ազգերի նպատակներին»²⁶:

Անվտանգության բնագավառում գոյություն ունեն մի շարք բազմակողմ պայմանագրեր: Միջազգային անվտանգության պայմանագրերի վավերացման հիմնական դրդապատճառը պետությունների համար միջազգային վարքականոնի սկզբունքների սահմանումն է՝ հանուն միջազգային և տարածաշրջանային անվտանգության ապահովման, երկկողմ և բազմակողմ համագործակցության ամրապնդման: Նման պայմանագրերը հիմնականում կարելի է դասել հետևյալ խմբերի (թվարկումը սպառիչ չի թվարկվում, այլ միայն ներկայացվում է պայմանագրերի օրինակներ յուրաքանչյուր խմբից).

- համաշխարհային անվտանգությունը կարգավորող պայմանագիր, օրինակ՝ Միացյալ Ազգերի Կանոնադրություն,

²⁶ Միավորված Ազգերի Կազմակերպության կանոնադրություն, ընդունված 26.06.1945, Սան Ֆրանցիսկո, ՀՀ ԱԳՆ ՊՏ 2004.12.20/4 (12):

- միջազգային մարդասիրական օրենքի միջազգային պայմանագրեր, որոնք կարգավորում են միջազգային և ոչ միջազգային զինված հակամարտությունները, օրինակ՝ Ժնևի 1949թ. 4 Կոնվենցիաները՝ ներառյալ երկու հավելյալ արձանագրությունները, 1977թ.,

- միջազգային պայմանագրեր՝ տարբեր տիպի սպառազինությունների և դրանց պայմանակարգի վերաբերյալ, օրինակ՝ Հակաբալիստիկ հրթիռների մասին պայմանագիր, Ստրատեգիական նշանակության զենքի կրճատման մասին պայմանագիր, Ցամաքային ականների արգելման մասին կոնվենցիա, Թլատելուկոյի (Լատինական Ամերիկայում և Կարիբյան երկրներում միջուկային զենքի արգելման) պայմանագիր,

- միջազգային պայմանագրեր, որոնցով ստեղծվում են անվտանգության խնդիրներին մասամբ առնչվող տարածաշրջանային կազմակերպություններ, օրինակ՝ Ամերիկյան պետությունների կազմակերպության կանոնադրություն, Եվրամիության պայմանագիր, ԵԱՀԽ Եզրափակիչ Ակտ - ԵԱՀԽ/ԵԱՀԿ, Աֆրիկայի միության սահմանադիր ակտ,

- ռազմական համագործակցության և պաշտպանության ոլորտում փոխադարձ օգնության տարածաշրջանային համաձայնագրեր, օրինակ՝ ՆԱՏՕ-ի պայմանագիր, Համագործակցություն՝ հանուն խաղաղության պայմանագիր, ԱԵՄ (Արևմտյան Եվրոպայի միության) պայմանագիր, Միջամերիկյան փոխօգնության պայմանագիր և այլն:

Տարածաշրջանային անվտանգային ու ռազմաքաղաքական զարգացումների համատեքստում Հայաստանի Հանրապետությունը, առաջնորդվելով փոխլրացման սկզբունքով, իր ռազմական անվտանգության ապահովման հիմնական խնդիրները լուծում է՝ անդամակցելով Հավաքական անվտանգության մասին պայմանագրի կազմակերպությանը և «Անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագիր» իրականացնելով ՆԱՏՕ-ի հետ, արդյունավետ համագործակցություն ծավալելով իր ռազմավարական գործընկերոջ՝ Ռուսաստանի հետ, զարգացնելով հեռանկարային հարաբերություններ ԱՄՆ-ի հետ, ներգրավվելով ԱՊՀ տարածաշրջանում ընթացող գործընթացներին, հարաբերություններ հաստատելով եվրոպական անվտանգության համակարգի կառույցների հետ: Այս բոլոր ուղղությունները, անշուշտ, պարունակում են Հայաստանի ռազմական անվտանգության ապահովման համար առաջնային և կարևոր տարրեր, որոնց համադրու-

յան միջոցով առավելագույնի են հասցվում նաև երկրի ազգային անվտանգության ապահովման երաշխիքները:

Պետության անվտանգության քաղաքականության ձևավորման գործում կարևոր դեր են խաղում նաև երկկողմ պայմանագրերը: Եթե միայն երկու կողմ (պետություն) են ներգրավված, ապա պայմանագրի դրույթները կարող են բանակցությունների առարկա դառնալ՝ հնարավորինս մանրամասն համաձայնեցնելու այդ երկրների համար կարևոր նշանակություն ունեցող արժեքները, հանգամանքները և կարիքները: Այս տեսակի պայմանագրերը (օրինակ՝ 1997թ. Օգոստոսի՝ Ռուսաստանի և Հայաստանի միջև բարեկամության, համագործակցության և փոխօգնության մասին պայմանագիրը²⁷⁾ օգտագործվում են ոչ միայն բարեկամություն և ագրեսիայի բացակայություն արտահայտելու համար, այլ օգնում են լուծելու անվտանգության և ռազմաքաղաքական համագործակցության գործնական խնդիրներ. որոշ դեպքերում համաձայնություն է ձեռք բերվում երկրի սահմաններից դուրս գորք և ռազմակայաններ տեղակայելու մասին: Բացի այդ, երկկողմ համաձայնագրերը կարող են միջոց դառնալ արտաքին անվտանգության քաղաքականությունը մշակելու, այլ երկրների հետ բարեկամական հարաբերությունները խթանելու և կոնկրետ խնդիրներ լուծելու համար:

2013 թվականին ՀՀ-ում նախաձեռնելով սահմանադրական բարեփոխումներ՝ այն պայմանավորվում էր իրավունքի գերակայության սկզբունքի իրացման, մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների երաշխավորման սահմանադրական կառուցակարգերը կատարելագործելու, իշխանությունների լիարժեք հավասարակշռումն ապահովելու և հանրային կառավարման արդյունավետությունը բարձրացնելու անհրաժեշտությամբ: 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ին անցկացված հանրաքվեի արդյունքում ընդունված ՀՀ Սահմանադրության փոփոխություններով կառավարման կիսանախագահական համակարգից Հայաստանի Հանրապետությունն անցում է կատարել խորհրդարանական համակարգի, ինչը ամբողջությամբ գործեց 2018 թվականի ապրիլից: Անշուշտ, ՀՀ սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում երկիրը գտնվում է բեկումնային և պատասխանատու ժամանակաշրջանում, և պետական կառավարման նոր կարգի կայաց-

²⁷ Договор О дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Российской Федерацией и Республикой Армения, 29.08.1997, http://www.lawrussia.ru/texts/legal_555/doc555a808x659.htm

ման շրջափուլում մեծ նշանակություն են ձեռք բերում այդ ուղղությամբ կատարվելիք աշխատանքները՝ նախատեսվող օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ փոփոխություններն ազգային անվտանգության ապահովման գործընթացում:

ՀՀ ազգային անվտանգության բնագավառի օրենսդրության կատարելագործման նպատակով առաջարկվում է լրացնել ազգային անվտանգության հիմնախնդիրների հիմնական հասկացությունների ներկայիս օրենսդրական բացը, մասնավորապես՝ օրենսդրորեն ամրագրել «սպառնալիք», «վտանգ», «ոխկ» և «մարտահրավեր» հասկացությունների հստակ սահմանումը:

Ինչպես նախկինում, այնպես էլ այսօր ազգային անվտանգության ապահովման իրավական (օրենսդրական, ենթաօրենսդրական) հիմնախնդիրները վերլուծելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն մարտահրավերներն ու իրողությունները, որոնք առկա են թե՛ Հայաստանի Հանրապետությունում, թե՛ տարածաշրջանում, թե՛ ընդհանրապես աշխարհում և կարող են ազդել Հայաստանի անվտանգության համակարգի վրա (օրինակ՝ աշխարհաքաղաքական առանցքի՝ Ատլանտյան օվկիանոսից դեպի Խաղաղ օվկիանոս տեղաշարժում, համընդհանրացում, կրոնական բախումներ, միջերկրկական հուզումների անընդմեջ զարգացումներ²⁸ և այլն):

Հաշվի առնելով վերջին տարիների աշխարհաքաղաքական զարգացումները, միջազգային և տարածաշրջանային իրադրության փոփոխությունները, ծավալվող անվտանգության և ռազմաքաղաքական փոփոխությունները՝ ներկայումս գործընթաց է նախաձեռնվում վերանայելու ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարությունը՝ երկրի ազգային անվտանգության, պաշտպանության և արտաքին քաղաքականության հիմնական ուղղությունների, սպառնալիքների ու առաջնայնությունների ճշգրտման նպատակով: Նոր ռազմավարությունը պետք է համահունչ լինի և արտացոլի նաև Հայաստանի Հանրապետությունում կառավարման նոր՝ խորհրդարանական մոդելին անցնելու առաջնահերթությունները, քաղաքական-իրավական ու կառավարչական կառուցակարգերում ազգային անվտանգության

²⁸ Henry Kissinger, *The Intellectual Underpinnings of the Trilateral Partnership in the 21st Century*. "Seeking Opportunities in Crisis: Trilateral Cooperation in Meeting Global Challenges", 2009, p. 98 (http://www.trilateral.org/download/doc/seeking_opportunities2.pdf); Fareed Zakaria, *The Post-American World*. New York, 2009, p. 2:

համակարգի էությունը, ինչից ելնելով էլ վերանայվելու են նաև անվտանգության ենթաոլորտներին վերաբերող հայեցակարգերը:

АНАЛИЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ОСНОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Куркчян Цовинар Валериковна

*Соискатель Института философии, социологии
и права Национальной академии наук РА*

Особое значение для обеспечения национальной безопасности РА имеет действующая результативно и на высоком уровне политико-правовая система, которая должна быть сформирована и внедрена в соответствии с международной и региональной безопасностью и военно-политическими реалиями. Обеспечение безопасности Республики Армения осуществляется путем комбинированного использования всех сил, средств и ресурсов, имеющихся в её распоряжении. На политико-правовой основе национальной безопасности строится политика безопасности страны, которая непосредственно определяет видение развития государства.

Ключевые слова: национальная безопасность, нормативный акт, законодательство, конституция, закон, подзаконный акт, политика, концепция, стратегия, система управления.

ANALYSIS OF THE REGULATORY AND LEGAL CONCEPTUAL BASES OF THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

Qurqchyan Tsovinar

*Applicant at the Philosophy, Sociology and
Law Institute of the National Academy of
Sciences of the Republic of Armenia*

In order to ensure national security, the Republic of Armenia has a particularly significant, highly effective, politically-legal system, which should be formed and implemented in accordance with international and regional security and military-political realities. The security of the Republic of Armenia is ensured through the collective and complete usage of all forces, means and recourses at its disposal. The country's security policy is being built on the political and legal basis of national security, which directly determines the vision of the development of the state.

Key words: national security, normative act, legislation, constitution, law, bylaw, policy, concept, strategy, management system.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 14.02.2022թ.

Ներկայացվել է տպագրության՝ 17.02.2022թ.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПРАВОВОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ИНЫХ МЕР УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Бахур Олег Иванович

начальник кафедры уголовного права

УО «Академия Министерства внутренних

дел Республики Беларусь» полковник милиции,

кандидат юридических наук, доцент

Среди зарубежного уголовного законодательства, наибольший интерес в плане анализа норм, посвященных иным мерам уголовной ответственности, представляет уголовный закон стран, входящих в ЕАЭС в силу наиболее тесной интеграции в рамках данного межгосударственного объединения, а также общности правовых традиций.

Нормы советского уголовного права, предусматривавшие иные меры уголовной ответственности, были взяты за основу и учтены в уголовном законодательстве стран бывшего СССР и государств-участников ЕАЭС. УК Республики Беларусь 1999 года не явился исключением. Так, в действующем УК Беларуси закреплено четкое и полное законодательное определение каждого вида иных мер уголовной ответственности, что положило конец дискуссиям об их юридической природе. Современную систему иных мер уголовной ответственности наряду с такими известными ранее уголовно-правовыми институтами, как отсрочка исполнения приговора (ныне – осуждение с отсрочкой исполнения наказания – ст. 77 УК Беларуси), условное осуждение (ныне – осуждение с условным неприменением наказания – ст. 78 УК Беларуси), в УК был включен и такой вид, как осуждение без назначения наказания (ст. 79 УК Беларуси).

Отсрочка исполнения наказания и условное неприменение наказания основываются на общей для них правовой системе испытания осужденных в течение периода испытания. Вместе с тем, законом предусматриваются некоторые различия в дополнительных мерах, которые суд может применить к

осужденным с отсрочкой исполнения наказания или условным неприменением наказания, призванных обеспечить более высокий уровень контроля за их поведением. Имеются и существенные отличия по процедуре оценки итогов испытательного срока.

В УК Республики Казахстан от 3 июля 2014 года (далее – УК РК) [1] основанием применения условного осуждения, в соответствии со ст. 63 УК РК, является убежденность суда в возможности исправления осужденного без отбывания назначенного наказания в виде лишения свободы, посредством установления пробационного контроля на весь назначенный срок лишения свободы. Данные положения совпадают с регламентацией осуждения с условным неприменением наказания в ст. 78 УК Беларуси в части основания применения, однако срок испытания предусматривается только в пределах от 1 до 3 лет.

Согласно ч. 2 ст. 63 УК РК суд, применяя условное осуждение, учитывает характер и степень общественной опасности совершенного преступления, личность виновного, в том числе смягчающие и отягчающие ответственность и наказание обстоятельства. Условное осуждение не может быть применено при наличии обстоятельств, указанных в ч. 6 ст. 63 УК РК. Отметим, что УК Республики Беларусь в качестве условий применения рассматриваемой меры указывает на совершение преступления, не представляющего большой общественной опасности, или менее тяжкого преступления, а также на то, что лицо впервые осуждается к лишению свободы.

В соответствии с ч. 2 ст. 44 УК РК пробационный контроль включает исполнение осужденным следующих обязанностей: не менять постоянного места жительства, работы, учебы без уведомления уполномоченного государственного органа, осуществляющего контроль за поведением осужденного; не посещать определенные места; пройти курс лечения от алкоголизма, наркомании, токсикомании, заболеваний, передающихся половым путем; осуществлять материальную поддержку семьи; другие обязанности, которые способствуют исправлению осужденного и предупреждению совершения им новых «уголовных правонарушений». Также в законе закрепляется, что при условном осуждении могут быть назначены дополнительные виды ограничений и наказаний, кроме конфискации имущества (ч. 4 ст. 63 УК РК). УК Республики Беларусь формулирует

исчерпывающий перечень обязанностей, которые могут быть возложены на осужденного по усмотрению суда. Кроме схожих с обязанностями, предусмотренными УК РК, в ст. 78 УК Республики Беларусь указывается на следующие: принести извинение потерпевшему, в определенный срок устранить причиненный преступлением ущерб (вред), поступить на работу или учебу, в свободное от работы и (или) учебы время выполнить общественно полезные работы в объеме до ста двадцати часов, уплатить в доход государства уголовно-правовую компенсацию в размере от тридцати до ста базовых величин в течение шести месяцев после вступления приговора в законную силу.

Таким образом, характерной чертой пробационного контроля при условном осуждении в Республике Казахстан является то, что перечень обязанностей, составляющих его содержание, не является исчерпывающим, и суд по своему усмотрению может назначить обязанности, которые способствуют исправлению осужденного и предупреждению совершения им новых «уголовных правонарушений». Еще одной особенностью уголовного закона РК является то, что осуждение лица с применением условного осуждения возможно и при совершении тяжкого преступления.

В ст. 64 УК РК указывается, что условное осуждение может быть прекращено судом по представлению органа, осуществляющего пробационный контроль до истечения срока пробационного контроля (по истечении не менее половины установленного срока), если условно осужденный своим поведением доказал свое исправление. Такой возможности в УК Республики Беларусь не предусматривается, однако заметим, что в сравнении с белорусским уголовным законом, казахский предусматривает более длительные испытательные (пробационные) сроки при условном осуждении. Согласно ч. 2 ст. 64 УК РК суд по представлению органа, осуществляющего пробационный контроль, в предусмотренных законом случаях может продлить его срок, но не более чем на один год. Аналогичные положения о продлении испытательного срока в белорусском уголовном законе предусматриваются не для осуждения с условным неприменением наказания, а для осуждения с отсрочкой исполнения наказания (ст. 77 УК Беларуси) и только по истечении срока отсрочки исполнения наказания.

По усмотрению суда решается вопрос об отмене или о сохранении условного осуждения в случаях совершения условно осужденным в течение срока пробационного контроля преступления по неосторожности либо умышленного преступления небольшой тяжести при назначении наказания за новое преступление (ч. 4 ст. 64 УК РК). В обязательном порядке отменяется условное осуждение, если в течение срока пробационного контроля лицо совершит преступление средней тяжести, тяжкое или особо тяжкое преступление.

Таким образом, в отличие от УК Республики Беларусь, УК РК связывает вопросы отмены условного осуждения не только с формой вины совершенного в течение испытательного срока преступления, а и с его категорией. После истечения срока probation, аналогично нормам УК Республики Беларусь об осуждении с условным неприменением назначенного наказания, никакого решения суда или контролирующего органа не требуется, реализация уголовной ответственности автоматически прекращается (п. 1 ч. 3 ст. 74 УК РК).

УК РК предусматривает два вида отсрочки отбывания наказания: 1) отсрочка отбывания наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим малолетних детей, мужчинам, в одиночку воспитывающим малолетних детей (ст. 74 УК РК); 2) отсрочка отбывания наказания вследствие стечения тяжелых обстоятельств (ст. 76 «Освобождение от наказания и отсрочка отбывания наказания вследствие стечения тяжелых обстоятельств»).

УК Республики Армения (далее – УК РА) от 29 апреля 2003 г. в ст. 70 «Условное неприменение наказания» в качестве основания осуждения с условным неприменением наказания указывает на вывод суда о возможности исправления осужденного без отбывания назначенного наказания. К такому выводу суд приходит с учетом данных, характеризующих личность виновного, обстоятельств, смягчающих и отягчающих ответственность и наказание. В качестве условия применения данной меры УК РА называет осуждение к аресту, лишению свободы или содержанию в дисциплинарном батальоне. Никаких других условий назначения условного неприменения наказания УК РА не предусматривает.

Как и в УК РК, УК РА предусматривает возможность назначения дополнительных наказаний (которые реально применяются к осужденному),

кроме конфискации имущества при условном неприменении наказания в виде лишения свободы.

В Армении испытательный срок не равен сроку наказания (как в УК РК), его продолжительность составляет от одного до пяти лет и не связывается законодателем ни с формой вины, ни с категорией совершенного преступления, ни с видом или размером назначенного наказания. Обязанности, которые может возложить суд на осужденного с условным неприменением наказания суд, предусмотрены ч. 5 ст. 70 УК РА. Основания для отмены условного неприменения наказания и исполнения назначенного наказания предусмотрены ч. 6 ст. 70 УК РА.

В ст. 78 УК РА предусматривается отсрочка отбывания наказания или освобождения от наказания беременным женщинам или лицам, имеющим детей в возрасте до трех лет (схожие нормы предусмотрены и в УК РК). Рассматриваемая отсрочка не может быть применена к лицам, осужденным к лишению свободы на срок свыше пяти лет за тяжкие и особо тяжкие преступления. Отсрочка предоставляется в пределах срока, на который женщина освобождается от работы в связи с беременностью, родами, а также до достижения ребенком трехлетнего возраста.

В главе 10 УК Российской Федерации (далее – УК РФ) «Назначение наказания» предусматривается понятие «условное осуждение» (ст. 73). Тем самым российский законодатель формально относит условное осуждение к институту назначения наказания. Такой подход справедливо критикуется в научной литературе, поскольку по правовой природе и содержанию «условное осуждение» ближе всего к институту освобождения от отбывания наказания [2, с. 840 – 843; 3, с. 285].

Основание применения условного осуждения предусмотрено в ч. 1 ст. 73 УК РФ – вывод суда о возможности исправления осужденного без реального отбывания наказания, основанный на учете характера и степени общественной опасности совершенного преступления, личности виновного, в том числе смягчающих и отягчающих обстоятельств.

К условиям применения условного осуждения российский уголовный закон относит осуждение лица к 1) исправительным работам; 2) ограничению по военной службе; 3) содержанию в дисциплинарной воинской части; 4) лишению свободы на срок до восьми лет. Продолжительность испытательного

срока определяется исходя из вида и размера назначенного наказания.

Суд, учитывая возраст, трудоспособность и состояние здоровья осужденного, может возложить на него исполнение определенных обязанностей, предусмотренных УК. Аналогично УК РК российский уголовный закон (ч. 1 ст. 74 УК РФ) так же предусматривает возможность досрочной отмены испытательного срока. Отличительной чертой тут является то, что УК РФ в качестве дополнительного условия называет полное или частичное возмещение вреда, причиненного преступлением.

В соответствии с УК РФ предусматриваются основания для продления испытательного срока (не более чем на один год), аналогичные положения имеются и в УК РК.

В предусмотренных ч. 3 ст. 74 УК РФ случаях суд может отменить условное осуждение и постановить об исполнении назначенного наказания. Если же условно осужденный в течение испытательного срока совершит умышленное тяжкое или особо тяжкого преступления суд в обязательном порядке (ч. 5 ст. 74 УК РФ) отменяет условное осуждение и назначает ему наказание по правилам совокупности приговоров.

Аналогично УК РК и УК РА российский уголовный закон предусматривает отсрочку отбывания наказания для беременной женщины, женщины, имеющей ребенка в возрасте до четырнадцати лет, мужчины, имеющему ребенка в возрасте до четырнадцати лет и являющемуся единственным родителем.

Присущим только УК РФ видом отсрочки является отсрочка отбывания наказания больным наркоманией (ст. 81-1 УК РФ). Основанием его применения является желание осужденного излечиться от наркомании, явившейся причиной совершения преступления. На осужденного с применением такой отсрочки налагается дополнительная обязанность – пройти лечение от наркомании, после чего пройти также курс медицинской и социальной реабилитации.

В соответствии с УК РФ такая отсрочка предоставляется на период лечения и медицинской, социальной реабилитации, но не более чем на пять лет. Если после окончания курса лечения и медицинской, социальной реабилитации у пациента наблюдается и объективно подтверждается ремиссия длительностью не менее двух лет, суд освобождает осужденного от отбывания

наказания или оставшейся его части. Уголовным законом РФ закреплены и обстоятельства, обуславливающие отмену такого вида отсрочки и направление осужденного для отбывания назначенного наказания.

Таким образом, рассмотрение норм уголовного законодательства некоторых стран ЕАЭС позволяет сделать следующие выводы. Несмотря на то, что в Российской Федерации, Республике Армения и Республике Казахстан на протяжении долгого времени действовала общая советская система права, явившаяся основой их современного уголовного законодательства, на современном этапе имеются существенные различия в регламентации иных мер уголовной ответственности. Это связано, главным образом, со стремлением законодателей включить в свою суверенную систему права элементы национальной правовой культуры с учетом исторических предпосылок и особенностей современной социально-политической и социально-экономической обстановки в стране. Что выразилось, в первую очередь, в изменении институтов системы наказаний и их назначения в уголовном законодательстве.

Во всех рассмотренных уголовных кодексах присутствует мера аналогичная осуждению с условным неприменением наказания (ст. 78 УК Республики Беларусь). Во всех рассмотренных УК, кроме российского, указанная мера рассматривается в рамках института освобождения от отбывания наказания. Лишь в УК РФ она относится к институту назначения наказания, что представляется не обоснованным.

Основания применения указанной меры регламентированы одинаково, разнятся лишь условия ее применения. Так, оно может быть назначено не только при осуждении к лишению свободы, но и к другим видам наказания (аресту (УК РА); исправительным работам, ограничению по военной службе (УК РФ)).

Представляет интерес и законодательная регламентация налагаемых на осужденного обязанностей в течение испытательного срока. Так, во всех рассмотренных УК законодатель кроме четкого перечисления соответствующих обязанностей предоставляет суду право назначить по своему усмотрению обязанности, которые будут способствовать исправлению осужденного. Сугубо положительно стоит оценить и возможность применения анализируемой меры в случае, если лицо осуждается за совершение тяжкого

преступления. Указанные положения зарубежного уголовного права являются весьма прогрессивными и могут быть восприняты белорусским законодателем. Заслуживающими внимания являются также положения УК РК и УК РФ, закрепляющие возможность досрочной отмены испытательного срока при условном неприменении наказания.

Ни один из проанализированных УК стран ЕАЭС не предусматривает меры, идентичной осуждению с отсрочкой исполнения наказания (ст. 77 УК Республики Беларусь). Вместе с тем, все они предусматривают схожий по содержанию вид отсрочки – отсрочка наказания для беременной женщины, женщины, имеющей ребенка в возрасте до четырнадцати лет, мужчины, имеющему ребенка в возрасте до четырнадцати лет и являющемуся единственным родителем. Тут стоит отметить, что, имея ряд аналогичных с белорусским УК положений, указанная мера в УК стран ЕАЭС предусматривает более мягкие условия применения и отмены.

Дальнейшими же направлениями унификации и совершенствования правовой регламентации иных мер уголовной ответственности представляются смягчение условий их применения (например, возможность применения условного осуждения относительно части наказания, либо на основе заключения различного рода процессуальных договоров с осужденным), а также установление возможности более дифференцированного подхода к осужденным при применении и отмене указанных мер.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года (с измен. и доп. по сост. на 09.01.2018 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#pos=0;0. – Дата доступа: 25.01.2022.
2. Уголовное право России: Общая часть: учебник / под ред. Н. М. Кропачева, Б. В. Волженкина, В. В. Орехова. – СПб.: Издат. дом С.-Петерб. гос. ун-та, Издат. юридич. факультета С.-Петерб. гос. ун-та, 2006. – 1064 с.
3. Уголовное право Армении и России. Общая и Особенная части / отв. ред. С. С. Аветисян, А. И. Чучаев. – М.: КОНТРАКТ, 2014. – 800 с.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПРАВОВОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ИНЫХ МЕР УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Бахур Олег Иванович

начальник кафедры уголовного права

УО «Академия Министерства внутренних

дел Республики Беларусь» полковник милиции,

кандидат юридических наук, доцент

Проведение сравнительного анализа правовых норм об иных мерах уголовной ответственности по УК государств-участников ЕАЭС позволяет выявить основные черты указанных мер уголовной ответственности, раскрыть сильные и слабые стороны уголовно-правового регулирования, осуществляемого в Беларуси и зарубежных странах, учесть достижения зарубежной уголовно-правовой науки. Кроме того, в связи с политическими устремлениями к установлению более тесных экономических, социальных и иных связей, основывающихся на правовых нормах, в последнее время актуализировалась задача по унификации правовых систем стран ЕАЭС.

Ключевые слова: иные меры уголовной ответственности, осуждение с отсрочкой исполнения наказания, осуждение с условным неприменением наказания, гармонизация уголовного законодательства стран-участников ЕАЭС

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE LEGAL REGULATION OF OTHER MEASURES OF CRIMINAL RESPONSIBILITY IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF BELARUS AND SOME FOREIGN COUNTRIES

Bakhur Oleg

*Colonel of Militia, Head of the
Department of Criminal Law
of the Educational Establishment
of the Academy of the Ministry of
Internal Affairs of the Republic of Belarus,
PhD in Legal Sciences Senior lecturer*

Conducting a comparative analysis of the legal norms on other measures of criminal liability under the Criminal Code of the EAEU member states makes it possible to identify the main features of these measures of criminal liability, reveal the strengths and weaknesses of the criminal law regulation carried out in Belarus and foreign countries, take into account the achievements of foreign criminal law science. In addition, the task of unifying the legal systems of the EAEU countries has recently been updated due to political aspirations to establish closer economic, social and other ties based on legal norms.

Key words: other measures of criminal liability, criminal conviction with a suspended sentence, criminal conviction with a probation, harmonization of the criminal legislation of the EAEU member states

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 01.02.2022թ.

Ներկայացվել է տպագրության՝ 07.02.2022թ.

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСТВА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Волчкевич Ольга Владимировна

*Преподаватель кафедры конституционного
и международного права Академия МВД
Республики Беларусь, майор милиции*

Гражданство является правовой связью человека с государством, которая выражается в совокупности взаимных прав и обязанностей, а также - неотъемлемый атрибут суверенитета государства.

Постоянно возникающие вызовы и угрозы национальной безопасности, изменения общественных отношений, среди которых проблема гражданства имеет особую значимость, поскольку самым непосредственным образом затрагивает интересы государства и его населения. Динамичные изменения последних лет привели к возникновению совершенно новых направлений в институте гражданства. Поэтому их изучение представляет большой не только научный, но и практический интерес.

Так, в Закон Республики Армения «О гражданстве Республики Армения» № С-061-I-ЗР-16 от 06.11.1995 года (далее – Закон о гражданстве Армении) изменения вносились четырнадцать раз. Нормы Закона Республики Беларусь № 136-З от 01.08.2002 года изменены пять раз, последние изменения имели место 10.12.2020 года (далее – Закон о гражданстве Беларуси). В настоящее время идут обсуждения изменения законодательства о гражданстве Республики Армения и Республики Беларусь, что подчеркивает динамику общественных отношений в данной области.

Наконец, актуальность разработки этой темы предопределяется также тем, что проблема гражданства Республики Беларусь и Республики Армения, в силу их долгого пребывания в одном государстве – СССР, выходит за пределы юрисдикции каждого государства, имея международно-правовой аспект. Соотнесение национального законодательства о гражданстве с основополагающими принципами и нормами международного права является одним из условий его соответствия принятым в цивилизованном мире

стандартам.

Особый интерес представляет анализ норм общего права СНГ (Устав СНГ, Конвенция СНГ о правах и основных свободах человека от 26 мая 1995 г., Декларация о международных обязательствах в области прав и основных свобод в странах СНГ от 24 сентября 1994 г. и др. акты). Немаловажным является и обращение к конституционной практике Республики Армения и Республики Беларусь, что дает возможность выработать научно обоснованные меры, в том числе и в рамках СНГ, по дальнейшему совершенствованию механизма регулирования вопросов гражданства. В этом отношении хорошим примером является разработанный Межпарламентской Ассамблеей СНГ рекомендательный законодательный акт «О согласованных принципах регулирования гражданства» от 29 декабря 1992 г., который устанавливает основные принципы гражданства, такие как право на гражданство (ст. 2), равенство гражданства (ст. 4), право обжалования в судебном порядке нарушенных правомочий в вопросах гражданства (ст. 14) [1].

Важное значение для сотрудничества Армении и Беларуси, а также схожесть норм права, имеет нахождение их в таких международных организациях, как ЕврАзЭС, ОДКБ.

Объектом исследования является институт гражданства в Республики Армения и Республики Беларусь. Поэтому предметом исследования является выявление наиболее существенных черт, специфических особенностей, направлений и тенденций развития гражданства Республики Армения и Республики Беларусь. Методологической основой исследования является сравнительно-правовой метод.

Общие вопросы гражданства исследовали С.А. Авакьян, В.Я. Кикоть, О.Е. Кутафин и Н.М. Смородин, О. И. Чуприс, Т. Н. Михалева. Некоторые практические проблемы приобретения и прекращения гражданства рассмотрены С.Н. Бабуриным, А.Н. Головистикой, И.С. Дальдиновой, Е.В. Михайловой, М.М. Харитоновым, В.А. Яковлевым.

В результате распада СССР почти все постсоветские государства закрепили в законах о гражданстве «нулевой вариант» признания гражданства, когда практически все лица, независимо от происхождения, социального и имущественного положения, расовой и национальной принадлежности и других оснований, проживающие на момент вступления этих законов в силу, были признаны автоматически гражданами данных государств.

Условия получения или прекращения гражданства Республики Армения установлены Законом о гражданстве Армении и Решением Правительства Республики Армения № 1390-Н от 23 ноября 2007 г. В соответствии с ч. 1 ст. 3 указанного закона гражданами Республики Армения являются лица, приобретшие гражданство Республики Армения в соответствии с настоящим законом [2]. Необходимо обратить внимание, что в Законе о гражданстве Армении отсутствует определение понятия гражданство.

Определение понятия гражданства Республики Беларусь регулируется ч. 1 ст. 1 Закона о гражданстве Беларуси. Так, гражданство Республики Беларусь – это устойчивая правовая связь человека с Республикой Беларусь, выражающаяся в совокупности их взаимных прав, обязанностей и ответственности, основанная на признании и уважении достоинства, основных прав и свобод человека [3].

Основаниями приобретения гражданства Республики Армения в соответствии со ст. 9 Закона о гражданстве Армении являются следующие: через признание гражданства; по рождению; вследствие принятия в гражданство; в результате восстановления в гражданстве; вследствие группового принятия в гражданство; вследствие усыновления гражданами Армении; по другим основаниям, предусмотренным международными договорами Армении [2].

Приобретение гражданства Армении [4]

В Беларуси также пять оснований приобретения гражданства, однако, с перечисленными основаниями приобретения гражданства Армении совпадают лишь три: по рождению, вследствие восстановления, по иным основаниям, предусмотренным международными договорами. Также гражданство Республики Беларусь может быть приобретено результате приема и в порядке регистрации.

Интересным и отличным от белорусского опыта нормативного регулирования является закрепление в Законе о гражданстве Армении правила о том, что ребенок считается также рожденным в Республике Армения, если он родился на зарегистрированном в аэропорту или порту Республики Армения воздушном, морском или речном судне, правомерно находящемся под Флагом Республики Армения или носящем символику Республики Армения.

Отличием является основание приобретения гражданства для иностранных граждан и срок постоянного проживания на территории государства, необходимый для данного основания приобретения гражданства. Так, в Беларуси данный способ называется приемом в гражданство и лицо, не имеющее гражданства Республики Беларусь, может быть принято в гражданство при условии постоянного проживания на территории Беларуси не менее 5 лет (данный срок уменьшен в 2021 году с 7 лет). В Армении – условием принятия в гражданство является срок постоянного проживания на территории Армении на законных основаниях не менее 3 лет.

Однако, 26 октября 2021 года Парламент Армении в первом чтении принял изменения и дополнения в закон «О гражданстве Республика Армения». Проектом предполагается предоставлять право получения гражданства Армении без требования постоянного проживания в Армении на протяжении 3 лет и владения армянским языком. Также планируется предоставить возможность в первый раз получить паспорт гражданина Армении в действующих во всех иностранных государствах посольствах Республики Армения и консульских учреждениях. Проектом предлагается изменить срок обсуждения заявок на получение гражданства, сократив его с 6 месяцев до 90 рабочих дней [5]. В 2013 году срок был уменьшен с 1 года до 6 месяцев. В Беларуси срок рассмотрения заявления о приеме в гражданство Республики Беларусь составляет 1 год.

Отличительной чертой является принесение присяги при принятии гражданства Республики Армения. Лицо, принимающее гражданство Армении,

должно прочитать текст присяги на армянском языке и подписать его. Текст присяги закреплён в Законе о гражданстве Армении. В Республике Беларусь данного требования нет, присяга при приеме в гражданство не произносится.

Двойное гражданство было разрешено в Армении 26 февраля 2007 года в результате внесения изменений в Закон о гражданстве Армении. Для Армении гражданин Республики Армения с двойным гражданством признается только в качестве гражданина Республики Армения. Настоящая норма распространяется также на граждан Республики Армения, принявших или получивших гражданство другого государства после первого января 1995 года без выхода в установленном порядке из гражданства Республики Армения, а также отказавшихся от гражданства Республики Армения в одностороннем порядке.

Республика Беларусь не признает двойное гражданство и другие формы множественного гражданства.

Армения, как и Беларусь, предоставляет право на гражданство лицам, проживающим за рубежом. В том числе, в Конституциях данных государств закреплён такой принцип гражданства, как защиты граждан на территории собственных государств, так и за пределами государства.

Что касается такого принципа гражданства, как выдача собственных граждан другим государствам, то в Республике Беларусь данный запрет, если иное не предусмотрено международными договорами, содержится в ч. 3 ст. 10 Конституции Республики Беларусь, в Армении закреплён в ч. 3 ст. 30.1 Конституции Армении. Аналогичные нормы содержатся и в Законах о гражданстве данных государств. Однако до 2011 года в Армении существовал строгий запрет на выдачу собственных граждан, 08.12.2011 принят Закон ЗР-319, который предусмотрел возможность выдачи собственных граждан другому государству в случаях, предусмотренных ратифицированными международными договорами Республики Армения.

Такой принцип гражданства, как его сохранение, закреплён нормами конституционного права как Республики Армении, так и Республики Беларусь.

Документами, подтверждающими гражданство Республики Армения в соответствии со ст. 4 Закона о гражданстве Армении являются паспорт гражданина Республики Армения, а до достижения 16 лет – свидетельство о рождении или свидетельство, подтверждающее гражданство Республики Армения.

Паспорт гражданина Республики Армения

21.12.2011 вступил в силу Закон Республики Армения № ЗР-291, вносящий изменения в Закон о гражданстве Армении – с 1 июня 2012 года на территории Армении введена идентификационная карта.

С 1 сентября 2021 года в Республике Беларусь также введена идентификационная карта гражданина Республики Беларусь. Биометрическими документами для выезда из Республики Беларусь и (или) въезда в Республику Беларусь являются: биометрический паспорт гражданина Республики Беларусь; биометрический дипломатический паспорт гражданина Республики Беларусь; биометрический служебный паспорт гражданина Республики Беларусь.

Биометрические документы Республики Беларусь

Также существенно отличаются основания прекращения гражданства. Гражданство Республики Армения прекращается:

- 1) в случае изменения гражданства Республики Армения;
- 2) в случае утраты гражданства Республики Армения;
- 3) по основаниям, предусмотренным международными договорами Республики Армения;
- 4) по иным основаниям, предусмотренным Законом о гражданстве Армении.

Каждый гражданин Республики Армения, достигший 18-летнего возраста, вправе изменить гражданство – выйти из гражданства Республики Армения и приобрести гражданство другого государства.

Прекращение гражданства Армения [6]

Гражданство Беларуси может быть прекращено в результате выхода и утраты. Основания запрета для выхода и утраты гражданства схожи с перечисленными в законодательстве Армении.

В заключении хотелось бы отметить, что общие черты регулирования правоотношений гражданства закреплены в законодательстве наших государств. Влияние цифровизации является одной из основных

предпосылок введения на территории Беларуси и Армении идентификационных карт как документов, подтверждающих гражданство.

Таким образом, законодательство Беларуси и Армении о гражданстве имеет схожие черты (сохранение гражданства, невыдача собственных граждан), однако определение понятия гражданства, основания его приобретения и прекращения существенно отличаются, как и закрепление положений о гражданстве в нормах Конституции наших государств. В Республике Беларусь гражданство закреплено в ст. 10 I раздела Конституции Республики Беларусь «Основы конституционного строя» и закрепляет запрет лишения гражданства. Статьи 11.3 главы 1 «Основы конституционного строя» и 30.1 главы 2 «Основные права и свободы человека и гражданина» Конституции Республики Армения содержат нормы о гражданстве Армении и также закрепляют запрет лишения гражданства, при этом устанавливают, что армяне по национальности приобретают гражданство Республики Армения в упрощенном порядке и содержат отсылочную ному о правах и обязанностях лиц, имеющих двойное гражданство.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Рекомендательный законодательный акт «О согласованных принципах регулирования гражданства» [Электронный ресурс] // Электронный фонд правовых и нормативно-технических документов. – Режим доступа: <https://docs.cntd.ru/document/901930781/>. – Дата доступа: 25.01.2022.
2. Закон Республики Армения «О гражданстве Республики Армения» [Электронный ресурс] // Парламент Республики Армения. – Режим доступа: <http://parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1731&lang=rus/>. – Дата доступа: 26.01.2022.
3. Закон «О гражданстве Республики Беларусь» [Электронный ресурс] // Мир права. – Режим доступа: http://world_of_law.pravo.by/text.asp?RN=H10200136/. – Дата доступа: 26.01.2022.

4. Приобретение гражданства [Электронный ресурс] // Министерство иностранных дел Республики Армения. – Режим доступа: <https://www.mfa.am/filemanager/Statics/Citizenship%20-%20Russian.pdf/>. – Дата доступа: 28.01.2022.
5. В Армении намерены упростить процесс получения гражданства [Электронный ресурс] // Информационное агентство АРКА. – Режим доступа: https://arka.am/ru/news/politics/v_armenii_namereny_uprostit_protsess_polucheniya_grazhdanstva/. – Дата доступа: 28.01.2022.
6. Прекращение гражданства [Электронный ресурс] // Министерство иностранных дел Республики Армения. – Режим доступа: <https://www.mfa.am/filemanager/Statics/Citizenship%20Cease%20-%20Russian.pdf/>. – Дата доступа: 28.01.2022.

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСТВА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Волчкевич Ольга Владимировна

*Преподаватель кафедры конституционного
и международного права Академия МВД
Республики Беларусь, майор милиции*

В статье рассмотрено содержание понятий гражданства Республики Армения и Республики Беларусь, способы приобретения и прекращения гражданства данных государств, их отличия в законодательном регулировании. В статье автор приводит сравнительно-правовой анализ института гражданства Республики Армения и Республики Беларусь.

Ключевые слова: гражданство; прием в гражданство, восстановление в гражданстве, прекращение гражданства; утрата гражданства.

CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF CITIZENSHIP OF THE REPUBLIC OF BELARUS AND THE REPUBLIC OF ARMENIA

Volchkevich Olga

*Militia major, lecturer at the
Department of Constitutional
and International Law Academy
of the Ministry of Internal
Affairs of the Republic of Belarus*

The article considers the content of the concepts of citizenship of the Republic of Armenia and the Republic of Belarus, the ways of acquiring and terminating the citizenship of these states, their differences in legislative regulation. In the article, the author provides a comparative legal analysis of the institution of citizenship of the Republic of Armenia and the Republic of Belarus.

Key words: citizenship; admission to citizenship, restoration of citizenship, termination of citizenship; loss of citizenship.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 01.02.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 07.02.2022թ.

К ВОПРОСУ ОБ УСТАНОВЛЕНИИ РАЗМЕРА ПРИЧИНЕННОГО ВРЕДА В КОНТЕКСТЕ НАЛОЖЕНИЯ АРЕСТА НА ИМУЩЕСТВО В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Зайцев Владимир Петрович

*Старший преподаватель кафедры
уголовного процесса учреждения
образования «Академия Министерства
внутренних дел Республики Беларусь»,
майор милиции*

Задачи уголовного процесса не исчерпываются только изобличением виновного в совершении преступления и его наказанием. Защита прав и интересов лиц, пострадавших от преступления, может быть обеспечена в полной мере лишь в случае возмещения причиненного им вреда. Возмещение вреда потерпевшему от предусмотренного уголовным законом общественно опасного деяния выступает одной из центральных проблем обеспечения его прав и законных интересов, причем не только в Республике Беларусь, но и за ее пределами. Одним из самых эффективных правообеспечительных инструментов в уголовном процессе выступает наложение ареста на имущество, который имеет важное значение с позиции «парадигмы восстановления»¹. Названная нами мера процессуального принуждения имеет непосредственную направленность на восстановление нарушенных имущественных и переводимых в денежный эквивалент прав и интересов лиц, пострадавших от совершенного уголовно наказуемого деяния.

¹ Термин использован британским ученым Э. Эшуортом, который, рассматривая принципы компенсации за несправедливость, пропорциональности, независимости и беспристрастности правосудия утверждал: «законный интерес пострадавшего от преступления лица заключается в компенсации и (или) возмещении вреда, а не в форме или размере наказания преступника» [1, с. 583–584].

В работе по достижению максимального эффекта наложения ареста на имущество обойтись без процедур установления размера причиненного вреда не представляется возможным.

Установление физического вреда должно быть направлено на определение тяжести последствий преступления или установленного законом общественно опасного деяния невменяемого, наступивших для жизни, здоровья и телесной неприкосновенности потерпевшего. Указанная необходимость вызвана прямой зависимостью между степенью тяжести физических последствий и размером компенсации физического вреда. Так же, как и в случаях с причинением морального вреда вести речь о возмещении вреда физического не в полной мере корректно. Более уместно говорить о его компенсации. Фантастическими представляются обстоятельства, при которых утраченные в результате совершения преступления жизненно важные органы потерпевшего или жизнь погибшего могут быть донированы или возвращены со стороны подозреваемого, обвиняемого (гражданского ответчика) или осужденного. Суть компенсации физического вреда сводится к денежным выплатам. В случаях установления размера материальных затрат, понесенных потерпевшим или необходимых ему на лечение, используются бухгалтерские документы учреждений здравоохранения с калькуляциями стоимости соответствующих препаратов (лекарств) и медицинских процедур. В целях получения иной необходимой для компенсации физического вреда информации могут быть допрошены лечащий врач потерпевшего, заведующий отделением, иные компетентные работники медперсонала.

При установлении имущественного вреда и определении его размера следует исходить из реальной стоимости похищенного, присвоенного, растраченного или поврежденного имущества, с учетом его фактического состояния (исправность, годность, комплектность, степень износа, др.) на момент совершения преступления, общественно опасного деяния невменяемого. Должное внимание стоит уделять установлению факта существования материального предмета уголовно наказуемого деяния, потому как нередко случаи инсценировок преступлений, приводящих к процессуальным решениям органов уголовного преследования о возбуждении уголовного дела. Важное значение могут иметь допросы потерпевших, свидетелей, специалистов, осмотры материальных предметов преступлений в

случаях их отыскания и выемки. В сложных, с точки зрения оценки стоимости имущества, ситуациях назначаются товароведческие экспертизы. Сведения, необходимые для расчетов косвенных материальных последствий преступных деяний (потеря заработка, пенсии, пособия, иных выплат, имущественных льгот, затраты на погребение, убытки юридических лиц), могут быть получены в компетентных государственных органах (организациях и структурных подразделениях Министерства труда и социальной защиты, Министерства юстиции, Министерства по налогам и сборам, Министерства финансов, Министерства экономики, Государственного комитета по имуществу Республики Беларусь²).

Максимальную сложность для правоприменителей при установлении размера вреда в целях наложения ареста на имущество для его возмещения (компенсации) представляет вред моральный. Сторонниками схожих позиций выступают П.В. Гридюшко, В.В. Мелешко [2, с. 94], М.В. Соколова [3, л. 105]. Отдельный интерес вызывает компенсация морального вреда, чему посвящена определенная доля законодательных закреплений. На наш взгляд, первым существенным для суверенной Беларуси знаком государственного внимания вопросу морального вреда следует считать решение Конституционного суда Республики Беларусь «О совершенствовании законодательства, регулирующего возмещение вреда, причиненного гражданам неправомерными действиями», 1994 г., в котором подчеркивалась возможность его полного материального возмещения³ [4, с. 60]. Обеспечение законных прав и интересов физических и юридических лиц, которым преступлением причинен, в том числе, моральный вред выступает задачей уголовно-процессуального закона (ч. 1 ст. 2 УПК). Согласно ч. 1 ст. 148 УПК в уголовном процессе Беларуси рассматриваются гражданские иски физических и юридических лиц, а также прокурора о возмещении морального вреда, причиненного преступлением или общественно опасным деянием невменяемого. В соответствии с п. 10 ст. 11 ГК Республики Беларусь компенсация морального вреда отнесена к способам защиты гражданских прав. Если гражданину причинен моральный вред действиями, нарушающими его личные неимущественные права либо

² См. Положения о соответствующих ведомствах Республики Беларусь.

³ В соответствии со ст. 60 Конституции Республики Беларусь граждане вправе взыскать в судебном порядке материальное возмещение морального вреда.

посягающими на принадлежащие ему другие нематериальные блага, а также в иных случаях гражданин вправе требовать от гражданского ответчика денежную компенсацию указанного вреда (ст. 152 ГК). Вместе с тем, национальный подход по компенсации морального вреда видится достаточно противоречивым и непоследовательным [5, с. 443].

Дискуссии вокруг проблем определения понятия морального вреда и реализации права на его компенсацию отличаются устойчивой продолжительностью, что находит свое подтверждение в юридической литературе и отдельных научных исследованиях (А.Ю. Викулин, Л.И. Кукреш, П.В. Мытник, Р.М. Пыталев, В.Н. Савинов, А.М. Эрделевский и др.). П.В. Гридюшко и В.В. Мелешко акцентируют внимание на том, что «требования о компенсации морального вреда практически не встречаются в стадии предварительного расследования» [2, с. 95]. По предложенной П.В. Мытником позиции, «это объясняется тем, что следователи разъясняют потерпевшим, что такие требования они вправе предъявить в последующих стадиях. Такое положение сами следователи объясняют тем, что размер о компенсации морального вреда законом не урегулирован, какие бы требования потерпевшим не были предъявлены, окончательное решение остается за судом» [6, л. 75].

Г.М. Резником высказано мнение о том, что гражданский иск о возмещении морального вреда обеспечению не подлежит [7, с. 10–11]. Однако такая зарубежная позиция нами не может быть поддержана. Обеспечение заявленного в уголовном процессе Республики Беларусь гражданского иска предусмотрено требованиями закона (ч. 1, 2 ст. 156 УПК), а заявляться он может, в том числе, и о возмещении морального вреда, на что нами уже было указано.

При этом по мнению А.А. Ничипоровича, «в исковом заявлении указание денежной компенсации морального вреда не обязательно» [8, с. 15], что, по нашему мнению, исключает соразмерное обеспечение такого иска во всех стадиях уголовного процесса, но, в первую очередь, в досудебных.

Неопределенными представляются требования по установлению размера или денежного эквивалента морального вреда. Отсутствие соответствующего порядка препятствует должному обеспечению прав заинтересованных участников уголовного процесса. Действующее законодательство порядка определения размера морального вреда не содержит и ограничено только

общими положениями по данному вопросу. В соответствии с ч. 2 ст. 970 ГК размер компенсации морального вреда определяется судом в зависимости от характера причиненных потерпевшему физических и нравственных страданий, а также степени вины причинителя вреда. Определение размера компенсации вреда должно быть основано на требованиях разумности и справедливости, которые, на наш взгляд, представляются весьма «размытыми». Согласно ч. 1 ст. 155 УПК размер морального вреда, подлежащего возмещению, определяется судом исходя из наступивших последствий. В соответствии с п. 12 постановления Пленума Верховного Суда Республики Беларусь о практике рассмотрения судами гражданского иска в уголовном процессе по искам о компенсации морального вреда судам следует с учетом доводов истца и возражений обвиняемого, гражданского ответчика излагать мотивы принимаемых решений исходя из конкретных обстоятельств, повлекших причинение вреда, а также требований разумности и справедливости. При этом с целью обеспечения требований разумности и справедливости для каждого конкретного случая судам следует учитывать степень нравственных и физических страданий потерпевшего исходя из тяжести (значимости) для него наступивших последствий и их общественной оценки. Стоит принимать во внимание обстоятельства причинения морального вреда, возраст потерпевшего, состояние его здоровья, условия жизни, материальное положение и иные индивидуальные особенности. Однако такие разъяснения не дают полноценного представления о расчетной стороне этой процедуры. «Недостаточная правовая регламентация порождает такое отрицательное последствие, как возможность произвола со стороны суда, чрезмерная – ведет к скованности его инициативы в исследовании обстоятельств дела, что может послужить причиной вынесения незаконного и необоснованного решения» [9, с. 261]. Приведенное мнение В.Н. Бибило о проблеме регламентации пределов судейского усмотрения следует учитывать, в том числе, в вопросах исчисления денежного эквивалента морального вреда.

Имеет место мнение о том, что проблема определения размера компенсации морального вреда не может быть решена. В основу этой позиции положена индивидуальность потерпевшего. Так, считается, что степень нравственных и физических страданий зависит от многих характеристик личности потерпевшего: его здоровья, пола, возраста, психического состояния,

общей культуры и интеллектуального развития. Поэтому представить формулу исчисления размера морального вреда, которая была бы применимой ко всем случаям без исключения, невозможно [10]. Как нам кажется, такое утверждение является преждевременным и с ним можно поспорить.

Мы убеждены, что решение проблемы определения размера компенсации морального вреда заключается в необходимости нормативного закрепления соответствующей универсальной методики, разработки которой ведутся до сих пор. Прогрессивными предложениями служат результаты исследований П.С. Латышева, Р.М. Пыталева, А.М. Эрделевского. Практикующий белорусский адвокат П.С. Латышев окончательную сумму компенсации морального вреда предлагает рассчитывать по следующей формуле: $y = x \times a \times b \times c$, в которой y – окончательный размер денежной компенсации, x – презюмируемый (базисный) уровень материальной компенсации морального вреда, рассчитываемый исходя из среднестатистических данных судебных решений по аналогичным делам в Республике Беларусь за последние 5 лет, который должен быть четко закреплён в законодательстве по каждой категории дел и служить нижним пределом материальной компенсации морального вреда; a – степень вины причинителя вреда; b – индивидуальные особенности лица, которому причинен вред, c – финансовое положение причинителя вреда. В основу каждого множителя положена система соответствующих коэффициентов. Р.М. Пыталевым решение проблемы расчета размера компенсации морального вреда предложено в компактных таблицах. Первой из них является таблица исчисления размеров компенсации морального (психического) вреда, которая включает 7 уровней компенсации (1–2, 2–4, 4–6, 6–8, 8–12, 12–18, 18–36 среднемесячных заработных плат), зависящих от степени психотравмирующего воздействия, степени преступного деяния, степени психической травмы и последствий психической травмы. Вторая таблица содержит коэффициенты увеличения и уменьшения размера компенсации морального (психического) вреда, исходя из формы вины обвиняемого, финансово-имущественного положения обвиняемого (гражданского ответчика) и степени виктимности потерпевшего (гражданского истца). Так, размер компенсации морального вреда может быть увеличен от 1% до 100%, а уменьшен от 1% до 80%. За основу своей методики А.М. Эрделевский предлагает принять зависимость размера денежной компенсации морального

вреда от санкции, предусмотренной уголовным законом за совершение того или иного преступления.

В последнее время значительное внимание уделяется необходимости проведения соответствующих экспертиз при установлении наличия или отсутствия признаков морального вреда (О.Е. Беркович, Е.Б. Матрешина, Р.Г. Зорин, В.В. Кривель, А.С. Садовская), с чем мы полностью согласны и поддерживаем такую научную тенденцию и правоприменительную потребность. Полагаем, что в сравнении с индивидуальным правосознанием судьи, границами его усмотрения и слишком субъективными требованиями потерпевшего (гражданского истца) о компенсации морального вреда максимальную объективность в определении характера и степени нравственных или физических страданий может обеспечить заключение судебно-психологической экспертизы.

Таким образом, как нам кажется, законодательное закрепление критериев комплексной оценки, в том числе с назначением судебно-психологической экспертизы, размера компенсации морального вреда стоит рассматривать как необходимую новацию, обусловленную требованиями общества не только к процедуре применения меры процессуального принуждения в виде наложения ареста на имущество, но и к современному уголовному процессу в целом. Ее реализация, с нашей точки зрения, способна повысить не только законность и обоснованность отдельных процессуальных действий, но и веру граждан в справедливость.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ashworth, A. Responsibilities, rights and restorative justice / A. Ashworth // *The Brit. J. of Criminology*. – 2002. – Vol. 42, № 3. – P. 578–595.
2. Гридюшко, П. В. Иные меры уголовного процессуального принуждения : монография / П. В. Гридюшко, В. В. Мелешко. – Минск : Национальная библиотека Беларуси, 2010. – 158 с.
3. Соколова, М. В. Деятельность следователя по наложению ареста на имущество : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. В. Соколова. – Москва, 2018. – 216 л.

4. Аб удасканаленні заканадаўства, якое рэгулюе пакрыццё ўрон, прычыненага грамадзянам неправамернымі дзеяннямі: рашэнне Канстытуц. Суда Рэсп. Беларусь, 7 лістап. 1994 г., № Р-6/94 // Весн. Канстытуц. Суда Рэсп. Беларусь. – 1995. – № 1. – С. 59–60.
5. Романенко, О. К. Проблемы права на возмещение морального вреда в уголовном судопроизводстве / О. К. Романенко // Теоретическое и правовое обеспечение реформы в сфере борьбы с преступностью в Республике Беларусь: тез. докл. научн. конф., Минск, 22–23 апр. 1999 г. – Минск, 1999. – С. 440–443.
6. Мытник, П. В. Потерпевший в досудебных стадиях уголовного процесса: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / П. В. Мытник. – Минск, 2001. – 126 л.
7. Резник, Г. М. Неимущественный иск не подлежит обеспечению имущественным арестом / Г. М. Резник // Рос. юстиция. – 1994. – № 6. – С. 10–11.
8. Ничипорович, А. А. Применение законодательства о возмещении вреда, причиненного преступлением / А. А. Ничипорович // Суд. вестн. – 1995. – № 2. – С. 13–16.
9. Бибило, В. Н. Взаимодействие социальных регуляторов правосудия по уголовным делам / В. Н. Бибило // Теоретическое и правовое обеспечение реформы в сфере борьбы с преступностью в Республике Беларусь: тез. докл. науч. конф., Минск, 22–23 апр. 1999 г. – Минск, 1999. – С. 256–261.
10. Компенсация морального вреда в уголовном праве. Правовое регулирование и судебная практика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bii.by/tx.dll?d=220343&a=11>. – Дата доступа: 27.01.2022.

К ВОПРОСУ ОБ УСТАНОВЛЕНИИ РАЗМЕРА ПРИЧИНЕННОГО ВРЕДА В КОНТЕКСТЕ НАЛОЖЕНИЯ АРЕСТА НА ИМУЩЕСТВО В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Зайцев Владимир Петрович

*Старший преподаватель кафедры
уголовного процесса учреждения
образования «Академия Министерства
внутренних дел Республики Беларусь»,
майор милиции*

В статье указывается на значение меры процессуального принуждения в виде наложения ареста на имущество в уголовном процессе Республики Беларусь, ведется речь о связи уголовно-процессуального ареста имущества с процедурой установления размера причиненного вреда, анализируются мнения отечественных и зарубежных ученых, ведется краткое описание процедур установления физического, имущественного и морального вреда, формулируется теоретико-прикладной вывод в части наиболее проблемного поля исследования.

Ключевые слова: уголовный процесс, наложение ареста на имущество, вред, установление размера вреда, возмещение (компенсация) вреда.

ON THE QUESTION OF ESTABLISHING THE AMOUNT OF DAMAGE CAUSED IN THE CONTEXT OF SEIZATION OF PROPERTY IN CRIMINAL PROCESS OF THE REPUBLIC OF BELARUS

Zaitsev Vladimir

*Senior Lecturer at the Chair of
Criminal Procedure, Academy of
the Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Belarus*

The article emphasizes the importance of the seizure of property as a measure of procedural coercion in the Criminal Procedure of the Republic of Belarus. Meanwhile, it clarifies the connection between the criminal procedural seizure of property and the estimation of damage, analyses the opinions of domestic and foreign scientists, represents a brief description of accounting for physical, property and moral damage as well as draws theoretical and practical conclusions regarding the most important aspects of the research.

Key words: criminal procedure, imposing seizure of property, damage, accounting for the damage level, compensation for damage.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 24.01.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 07.02.2022թ.

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНАЯ ПРОБЛЕМА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕРМИНА «ТЕЛЕСНОЕ ПОВРЕЖДЕНИЕ» В УГОЛОВНОМ КОДЕКСЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Ковальчук Алексей Васильевич

*заместитель начальника кафедры
уголовного права Академии МВД
Республики Беларусь, кандидат
юридических наук, доцент*

Духовник Юрий Евгеньевич

*доцент кафедры уголовного права
Академии МВД Республики Беларусь,
кандидат юридических наук*

Уголовный закон для конструирования отдельных составов преступлений использует различные термины, определяющие общественно опасные последствия. Одним из видов общественно опасных последствий в преступлениях против жизни и здоровья выступают телесные повреждения. В Уголовном кодексе Республики Беларусь (далее – УК) перечислены три разновидности телесных повреждений: тяжкие телесные повреждения, менее тяжкие телесные повреждения и легкие телесные повреждения (повлекшие кратковременное расстройство здоровья или незначительную стойкую утрату трудоспособности). Следует также обратить внимание на то, что в Кодексе об административных правонарушениях Республики Беларусь (далее – КоАП) выделен четвертый вид телесных повреждений – телесные повреждения, не повлекшие кратковременное расстройство здоровья или незначительную стойкую утрату трудоспособности. Названные кодифицированные нормативные правовые акты, исходя из отмеченных разновидностей телесных повреждений, определяют юридическую значимость последних и дифференцируют ответственность лица, их причинившего.

Значение использования в УК словосочетания «телесные повреждения», как признака состава преступления против жизни и здоровья, выражается в том, что он указывает на материальную конструкцию соответствующего состава преступления; закрепляет обязательный криминообразующий признак объективной стороны основного, квалифицированного или особо квалифицированного составов преступлений; позволяет отграничить

преступления от административных правонарушений; влияет на определение характера и степени общественной опасности совершенного преступления и на выбор судом соответствующей меры уголовной ответственности.

В соответствии с Инструкцией о порядке проведения судебно-медицинской экспертизы по определению степени тяжести телесных повреждений, утвержденной постановлением Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь от 24 мая 2016 г. № 16 (далее – Инструкция № 16), под телесными повреждениями понимаются возникшие в результате травмирующего воздействия физических, химических, биологических, психических и других факторов внешней среды объективно установленные нарушения анатомической целостности и (или) физиологических функций тканей, органов и (или) систем организма человека [1].

Вместе с тем правоприменители и научное сообщество [2; 3] обращают внимание на то, что не все противоправные деяния, повлекшие нарушения анатомической целостности и (или) физиологических функций тканей, органов и (или) систем организма человека могут быть связаны с травмирующим воздействием. Так, отдельные патологические состояния, ставшие следствием дефекта, например, оказания медицинской помощи пациенту, не могут быть определены как телесные повреждения в соответствии с Инструкцией № 16. Подобного рода последствия находятся за рамками данного вида преступления, что позволяет уклоняться от уголовной ответственности при бесспорной общественной опасности таких деяний.

Действительно, помимо механических повреждений, в понятие телесных повреждений правоприменитель вынужден включать заболевания, химическую, термическую, радиационную, электрическую и иные виды травм, истощение или обезвоживание человеческого организма и др., что, с точки зрения правовой природы данного понятия, неприемлемо.

Обращаясь к опыту конструирования анализируемых составов преступлений в уголовных кодексах зарубежных стран, следует отметить, что в УК Армении, Грузии, Казахстана, Российской Федерации и других законодателями используется в качестве общественно опасного последствия термин не «телесные повреждения», а «вред здоровью» [4].

Так, например, в соответствии с постановлением Правительства Российской Федерации от 17 августа 2007 г. № 522, утвердившим Правила определения степени тяжести вреда, причиненного здоровью человека, под понятием «вред здоровью» понимается нарушение анатомической целостности и физиологической функции органов и тканей человека в результате воздействия физических, химических, биологических и психических факторов внешней среды [5]. Соответственно понятие «вред здоровью» представляется предпочтительней используемого в белорусском законодательстве понятия «телесное повреждение». Последнее существенно сужает содержание последствий до повреждений физической структуры организма и не учитывает отдельные последствия, не связанные с ними. В этой связи мы присоединяемся к мнению ученых, полагающих, что понятие «телесное повреждение» является не полной юридической конструкцией [3, л. 26], которая, на наш взгляд, в настоящее время приобрела черты анахронизма.

Поэтому, полагаем, необходимо использовать в уголовном законодательстве Республики Беларусь понятие «вред здоровью», под которым следует понимать *нарушение анатомической целостности и (или) физиологических функций тканей, органов и (или) систем организма человека, а также заболевания и (или) патологические состояния, возникшие в результате воздействия физических, химических, биологических, психических или других факторов внешней среды*. Таким образом, в данном понятии, на наш взгляд, необходимо исключить указание на признак *«травмирующее»* воздействие, а также расширить понимание самих медицинских последствий в результате этого воздействия. Предложенная нами конструкция упомянутого общественно опасного последствия, закреплённая в Инструкции № 16, позволила бы преодолеть возникающую правовую неопределённость при применении уголовно-правовых норм.

Предлагаемое решение назревшей проблемы не является новым в уголовно-правовой теории. Так, Т.Г. Терещенко было отмечено, что именно термин «вред здоровью» представляет собой наиболее правильное сочетание медицинского и правового аспектов. С точки зрения медицины, причиненные травмы (повреждения), болезни, патологии влекут определенные изменения в состоянии организма человека, т. е. вызывают расстройство здоровья, причиняют ему вред. Следовательно, более логично употреблять именно

словосочетание «вред здоровью» при описании состояния здоровья, нарушенного внешними факторами (в том числе и преступлениями), по сравнению с тем, которое имело место до совершения противоправного деяния [2, л. 43].

В то же время мы считаем, что необходимо также обратить внимание на комплексный подход к законодательному разрешению данной проблемы посредством внесения соответствующих изменений не только в статьи, устанавливающие уголовную ответственность за преступления против жизни и здоровья человека, но и в иные статьи УК, а также в КоАП.

Отдельные правоприменители высказывают устные предложения разрешения анализируемой нами проблемы посредством включения в нормы уголовного закона дополнительного альтернативного общественно опасного последствия «*иные тяжкие последствия*». С таким предложением мы не согласны, поскольку внесение данного признака в диспозиции соответствующих уголовно-правовых норм неминуемо вызовет вопросы его толкования в правоприменительной практике, а в виду оценочного характера предлагаемого признака нельзя исключать чрезмерно широкое его толкование.

Таким образом, изложенное позволяет сделать следующие выводы:

1. В правоприменительной практике имеют место ситуации, когда в результате совершения преступлений против жизни и здоровья потерпевшему лицу причиняется не связанный с травмирующим воздействием физический вред, который, в соответствии с Инструкцией № 16, не может быть отнесен к телесным повреждениям, что порождает неопределенность при применении уголовно-правовых норм и позволяет виновным уклоняться от уголовной ответственности при бесспорной общественной опасности таких деяний. Изучаемая проблема, на наш взгляд, является не только теоретико-прикладной, но и методологической, поскольку связана с выбором оптимального способа конструирования данного общественно опасного последствия в статьях об уголовной ответственности за преступления против жизни и здоровья человека, статьях, закрепленных в иных главах Особенной части УК, использующих признак «телесные повреждения», а также в статьях, закрепленных в КоАП.

2. Наиболее эффективный путь разрешения названной проблемы – внесение корректив в Инструкцию № 16, выраженных в замене понятия

«телесные повреждения» понятием «вред здоровью», а также закрепления определения его понятия в следующем виде. Под вредом здоровью следует понимать нарушение анатомической целостности и (или) физиологических функций тканей, органов и (или) систем организма человека, а также заболевания и (или) патологические состояния, возникшие в результате воздействия физических, химических, биологических, психических или других факторов внешней среды. Для комплексного подхода к законодательному разрешению данной проблемы следует заменить понятие «телесные повреждения» на понятие «вред здоровью», внося соответствующие изменения не только в статьи, устанавливающие уголовную ответственность за преступления против жизни и здоровья человека, но и в иные статьи УК, а также в статьи КоАП.

3. Суждения правоприменителей относительно разрешения проблемы, связанной с понятием «телесные повреждения», посредством включения в соответствующие статьи УК дополнительного альтернативного общественно опасного последствия «иные тяжкие последствия», представляются нецелесообразными в виду оценочного характера такого признака, что неизбежно вызовет вопросы его толкования в правоприменительной практике.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Об утверждении Инструкции о порядке проведения судебно-медицинской экспертизы по определению степени тяжести телесных повреждений [Электронный ресурс] : постановление Гос. ком. судеб. экспертиз Респ. Беларусь, 24 мая 2016 г., № 16 // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. Центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2022.
2. Терещенко, Т.Г. Умышленное причинение тяжкого телесного повреждения: уголовно-правовая и криминологическая оценка : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Т.Г. Терещенко. – Минск, 2013. – 160 л.
3. Шаматульский, И.А. Уголовная ответственность за умышленное причинение тяжкого вреда здоровью по законодательству Российской Федерации и Республики Беларусь : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / И.А. Шаматульский. – М., 2015. – 247 л.

4. Уголовные кодексы государств – участников ОБСЕ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes/>. – Дата доступа: 28.01.2022.
5. Об утверждении Правил определения степени тяжести вреда, причиненного здоровью человека [Электронный ресурс] : постановление Правительства Рос. Федерации, 17 авг. 2007 г., № 522. – Режим доступа: <https://base.garant.ru/12155259/>. – Дата доступа: 28.01.2022.

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНАЯ ПРОБЛЕМА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕРМИНА «ТЕЛЕСНОЕ ПОВРЕЖДЕНИЕ» В УГОЛОВНОМ КОДЕКСЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Ковальчук Алексей Васильевич

*заместитель начальника кафедры
уголовного права Академии МВД
Республики Беларусь, кандидат
юридических наук, доцент*

Духовник Юрий Евгеньевич

*доцент кафедры уголовного права
Академии МВД Республики Беларусь,
кандидат юридических наук*

Предметом исследования статьи является соотношение таких правовых категорий как «телесные повреждения» и «вред здоровью». Проводится сравнительно-правовое исследование действующего уголовного законодательства Республики Беларусь и зарубежных государств, использующих данные правовые категории. Авторами подвергается толкованию нормативное определение понятия «телесные повреждения», определяются правоприменительные проблемы и предлагаются возможные пути их решения.

Ключевые слова: вред здоровью, телесные повреждения, общественно опасные последствия, уголовное законодательство, уголовная ответственность.

THEORETICAL AND APPLIED PROBLEM OF USING THE TERM «BODY INJURY» IN THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF BELARUS

Aleksey Kovalchuk

*Deputy Head of the Department of
Criminal Law of the Academy
of the Ministry of Internal Affairs of
the Republic of Belarus, PhD in Legal
Sciences, Associate Professor*

Yuri Dukhovnik

*Associate Professor of the Department of
Criminal Law of the Academy
of the Ministry of Internal Affairs of the
Republic of Belarus,
PhD in Legal Sciences*

The subject of the article is the correlation of such legal categories as «bodily injury» and «harm to health». A comparative legal study of the current legislation of the Republic of Belarus and foreign states, containing these concepts, is being carried out. The authors interpret the normative definition of the concept of «bodily injury», define law enforcement problems and suggest possible ways to solve them.

Key words: harm to health, bodily injury, socially dangerous consequences, criminal legislation, criminal liability.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 01.02.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 07.02.2022թ.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ОТДЕЛЬНЫЕ ВИДЫ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛИЯ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Колбасин Владислав Владимирович

*адъюнкт кафедры уголовного права и
криминологии Краснодарский университет
МВД России*

Обсуждение вопросов повышения эффективности противодействия сексуальному насилию в отношении несовершеннолетних в современном обществе позволяет выявить ряд аспектов этой многогранной проблемы, которые, на наш взгляд, до настоящего времени не получили должного освещения. В частности, следует обратить особое внимание на случаи совершения подобного рода деяний лицами, страдающими расстройством сексуального предпочтения, выраженным в форме педофилии (в том числе, ранее судимыми по статьям исследуемой нами категории).

Особенности развития современного общества детерминируют весьма заметную тенденцию выхода педофильной преступности за пределы отдельно взятых государств, а толерантное отношение к упомянутому нами пороку со стороны не только граждан, но и органов государственной власти, превратило педофилию в глобальную международную «эпидемию». Подтверждением этому служит значительный рост абсолютных показателей насильственной сексуальной преступности, жертвами которой становятся малолетние и несовершеннолетние лица, во многих развитых странах мира. Указанная отрицательная тенденция присуща в том числе Российской Федерации¹ и Республике Армения.

¹ См.: Количество преступлений против половой свободы и половой неприкосновенности россиян, не достигших совершеннолетия, выросло на 42% за последние пять лет. В 2018 году было зарегистрировано более 14 тыс. случаев изнасилований, пострадали 11 тысяч детей // Александра Баландина, Мария Лактионова. Педофилы растят своих жертв: как дети становятся жертвами насильников / Газета. ru от 16.10.2019. [Электронный ресурс]. – URL: www.gazeta.ru/social/2019/10/16/12758942.shtml (Дата использования: 27.01.2022 г.)

В соответствии с данными, предоставленными заместителем министра юстиции Республики Армения Кристиной Григорян, количество посягательств на половую свободу и половую неприкосновенность малолетних и несовершеннолетних на территории республики неумолимо растет. В 2018 году в Армении было расследовано 317 случаев совершения преступлений в отношении детей, 76 из которых были связаны с преступлениями сексуального характера, а в первом полугодии 2019 года число указанных ранее противоправных деяний, составило 209 (56 – связано с преступлениями сексуального характера)². Однако, учитывая уровень латентности рассматриваемой нами категории преступлений, отсутствие единой базы регистрации случаев посягательств на половую свободу и половую неприкосновенность малолетних и несовершеннолетних (в официальных данных, предоставленных Статистическим комитетом Республики Армения упоминается только «изнасилование и покушение на изнасилование», иные формы посягательств на исследуемый нами объект не рассматриваются, хотя значительно превышают их число³), а также различия в методике сбора и обработки информации в различных ведомствах, о реальном количестве несовершеннолетних жертв сексуальных посягательств мы можем лишь догадываться. Например, по данным общественной организации «Коалиция против насилия в отношении женщин» число детей, признанных жертвами сексуального насилия, ежегодно превышает 100 человек⁴, что, учитывая население республики, является достаточно критичным показателем.

Приведенные нами статистические данные свидетельствуют о необходимости значительных изменений в системе противодействия насильственной сексуальной преступности, жертвами которой становятся дети

² См.: В Армении предлагают подвергать педофилов химической кастрации / АМИ Новости-Армения 08.05.2020 г. [Электронный ресурс] – URL: <https://newsarmenia.am/news/armenia/v-armenii-predlagayut-podvergat-pedofilov-khimicheskoy-kastratsii/> (Дата использования: 27.01.2022 г.)

³ См.: Правовая статистика / Статистический комитет Республики Армения. [Электронный ресурс] – URL: <https://armstat.am/file/doc/99520918.pdf> (Дата использования: 27.01.2022 г.)

⁴ См.: Сона Мартиросян. Табу нарушено: в Армении открыто заговорили о сексуальном насилии / Информационный портал «Jam News» (от 22.01.2020 г.). [Электронный ресурс] – URL: <https://jam-news.net/ru/сексуальное-насилие-в-армении-о-тех-кт/> (Дата использования: 26.01.2022 г.)

на территории Республики Армения. В этом плане одним из перспективных направлений такой деятельности видится использование положительного опыта иностранных государств, применяемого в борьбе с распространением педофилии. Такой вывод становится очевидным и для России, где, несмотря на достаточно широкий спектр мер по борьбе с распространением педофилии, применяемых, как и в Республике Армения, количество деяний, посягающих на половую свободу и половую неприкосновенность, неуклонно увеличивается. Одной из видимых нами причин такой ситуации можно считать наличие существенных различий в подходах к противодействию указанной нами категории противоправных деяний со стороны многих развитых стран мира, ведь, учитывая масштабы распространения педофилии, реализация мер противодействия половым преступлениям, жертвами которых становятся дети, в рамках одного государства, не может принести желаемого результата.

В частности, проводя сравнительный анализ норм нового Уголовного кодекса Республики Армения, который вступит в силу с 1 июля 2022 года, и Российского уголовного законодательства, регламентирующего ответственность за совершение посягательств на половую свободу и половую неприкосновенность малолетних и несовершеннолетних мы можем выделить как положительные, так и отрицательные, на наш взгляд тенденции развития.

В качестве положительных изменений, отметим структурную модернизацию норм, предусматривающих ответственность за совершение сексуального насилия (в том числе в отношении малолетних и несовершеннолетних), выраженную в объединении ст. 138 «Բռնաշարժությունը» - «Изнасилование» и ст. 139 «Սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունները» - «Сексуальное насилие» в одну статью - ст. 198 «Սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունները» - «Насильственные действия сексуального характера», а также внесении изменений, в ч. 2 – 4 приведенной ранее нормы права, выраженное в дополнении новыми квалифицирующими признаками (совершенное близким родственником или партнером или бывшим партнером (п. 3 ч. 2 ст. 198 УК РА); совершенное в отношении лица, находящегося в уязвимом положении в связи с семейным положением или инвалидностью (п. 4 ч. 2 ст. 198 УК РА); совершенное в отношении лица, находящегося в материальной или иной зависимости (п. 5 ч. 2 ст. 198 УК РФ)) и ужесточении наказания за ранее существующие признаки путем их переноса из одной части

в другую (деяние повлекшее по неосторожности смерть человека либо причинившее тяжкий вред здоровью либо психическое расстройство, либо привело к самоубийству потерпевшего от преступления либо его близкого родственника или родственника, либо повлекшее иные тяжкие последствия (п. 3 ч. 3 ст. 198 УК РА)). Кроме того, стоит обратить внимание на расширение круга лиц (специальных субъектов), перечисленных в п. 1 ч. 3 ст. 198 УК РА, теперь наказание в виде лишения свободы на срок от 8 до 15 лет предусмотрено за совершение полового сношения или иных действий сексуального характера, в том числе развратных действий сексуального характера или сексуального удовлетворения, совершенных в отношении несовершеннолетнего лица, против его воли или с пренебрежением к его воле, с применением или угрозой применения или угрозы совершения преступления или иного преступления, а также пользуясь беспомощным состоянием человека лицом являющимся по отношению к потерпевшему родственником или лицом, на которое возложены обязанности по воспитанию, уходу или обращению с ребенком⁵, что значительно расширяет круг субъектов на которых будет распространяться вышеуказанная норма.

Предусмотренность совершения посягательства на половую свободу и половую неприкосновенность малолетних и несовершеннолетних перечисленными выше лицами, квалифицированным составом соответствующей статьи Особенной части Уголовного кодекса Республики Армения, по нашему мнению, в значительной степени оптимизирует работу правоохранительных органов и обеспечивает реальную возможность достижения целей наказания. «В первую очередь, это связано с тем, что для решения судом вопроса об уголовной ответственности виновного решающее значение имеют признаки состава преступления, а не наличиеотягчающих обстоятельств. Суд назначает наказание в пределах предусмотренной статьей санкции, содержащей признаки данного состава преступления⁶. К сожалению,

⁵ См.: ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳԻՐՔ (Уголовный кодекс РА) (принят 05 мая 2021 г., вступит в силу 01 июля 2022 г.). [Электронный ресурс] – URL: <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=153080> (Дата использования: 28.01.2022 г.)

⁶ См.: Колбасин В.В. Проблемы уголовно-правовой регламентации ответственности за сексуальное насилие в отношении несовершеннолетних, совершаемое лицами, относящимися к особой категории субъектов преступлений / Вестник Краснодарского университета МВД России №1 (51), 2021 г. С. 23.

указанные ранее положения УК РА, не находят своего отражения в Российском законодательстве.

Отметим также значительные изменения, внесенные в структуру ст. 199 УК РА (ранее ст. 140 УК РА) «Ատրուակ բնույթի գործողություններին հարկադրելը» - «Понуждение к половому акту». Объективная сторона преступления теперь может быть выражена не только во вступлении в половую связь или в половой акт (в том числе гомосексуальный), но и в совершении иных действий сексуального характера, в том числе развратных действий сексуального характера или сексуального удовлетворения, совершенного с угрозой шантажа, уничтожения имущества, повреждения или ареста либо материальной или иной зависимости потерпевшего от преступника. Кроме того, ч. 2 рассматриваемой нормы была дополнена следующими квалифицирующими признаками: совершено в отношении беременной женщины; в отношении несовершеннолетнего; близким родственником или партнером или бывшим партнером; в отношении лица, находящегося в уязвимом положении в связи с семейным положением или инвалидностью; в отношении лица, задержанного, арестованного, заключенного или отбывающего наказание в пенитенциарном учреждении, воинской части или ином месте службы, военнослужащего либо лица, находящегося на лечении или обследовании в медицинском учреждении работником соответствующего учреждения или учреждения, а также совершенное группой лиц. Помимо всего вышесказанного, отметим безусловно положительную тенденцию увеличения размера наказания в виде лишения свободы (на срок от 6 до 12 лет) за совершение деяния, предусмотренного ст. 199 УК РА, в отношении лица, не достигшего восемнадцатилетнего возраста, родственником или лицом, на которое возложены обязанности по воспитанию, уходу или обращению с ребенком; совершенное в отношении лица, не достигшего 12-летнего возраста, а равно причинившее по неосторожности тяжкий вред здоровью или психическое расстройство либо довело до самоубийства потерпевшего от преступления либо его близкого родственника или родственника либо повлекло иные тяжкие последствия.

Отметим, что законодательство Российской Федерации в качестве квалифицирующего признака ст. 133 УК РФ «Понуждение к действиям сексуального характера» выделяет лишь несовершеннолетнее лицо, не

предусматривая ужесточения наказания в зависимости от возрастной градации жертвы, как это сделано в других нормах УК РФ, регламентирующих ответственность за совершение посягательства на половую свободу и половую неприкосновенность малолетних и несовершеннолетних. Кроме того, в связи с тем, что примечание к ст. 131 УК РФ в соответствии с которым к преступлениям, предусмотренным п. «б» ч. 4 ст.ст. 131, 132 УК РФ, относятся также деяния, подпадающие под признаки преступлений, предусмотренных ч. 3-5 ст. 134 УК РФ и ч. 2-4 ст. 135 УК РФ, совершенные в отношении лица, не достигшего двенадцатилетнего возраста, поскольку такое лицо в силу возраста находится в беспомощном состоянии, то есть не может понимать характер и значение совершаемых с ним действий⁷, не включает в себя совершение деяния предусмотренного ч. 2 ст. 133 УК РФ, мы можем сделать вывод о том, что понуждение к действиям сексуального характера в отношении всех категорий несовершеннолетних на территории РФ наказывается принудительными работами на срок до пяти лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет или без такового либо лишением свободы на срок до пяти лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет или без такового, что, на наш взгляд, не соответствует степени общественной опасности совершенного деяния.

Однако, несмотря на положительные изменения в структуре норм уголовного законодательства Республики Армения, предусматривающих ответственность за совершение посягательства на половую свободу и половую неприкосновенность малолетних и несовершеннолетних, мы можем выделить ряд недостатков в борьбе с распространением педофилии, связанных в первую очередь с отсутствием норм, ужесточающих ответственность за совершение вышеуказанных деяний лицом, ранее судимым за аналогичное преступление, а также совершенное в отношении двух или более лиц. Кроме того, достаточно важным упущением является отсутствие в Уголовном кодексе Республики

⁷ См.: Уголовный кодекс Российской Федерации (от 13.06.1996 №63-ФЗ) (в ред. 30.12.2021) - СПС КонсультантПлюс. [Электронный ресурс]. – URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/6b12cdea9308b35504628c3292186f5140f65a68/ (Дата использования: 27.01.2022 г.)

Армения норм, запрещающих условное осуждение лиц, совершивших преступление против половой неприкосновенности несовершеннолетних, не достигших 14-летнего возраста (в УК РФ п. «а» ч. 1 ст. 73), а также норм, увеличивающих минимальный срок фактического отбытия наказания для условно-досрочного освобождения исследуемой нами категории лиц (в УК РФ данный временной промежуток составляет 4/5 от фактического назначенного наказания (п. «д» ч. 3 ст. 79 УК РФ).

«Педофилия не лечится. Если эта патология есть в мозгу, она останется там навсегда» – утверждает врач-психиатр Андри́са Саулитис⁸. «Все годы, что педофил сидит в тюрьме, он мечтает, что выйдет и начнет снова»⁹ – это слова другого эксперта, начальника отдела уголовного розыска по раскрытию преступлений в отношении несовершеннолетних МВД г. Санкт-Петербурга, полковника полиции Алексея Родина. Трудно не согласиться с вышеуказанными положениями, безусловно подтверждаемыми статистическими данными об уровне рецидива преступлений, посягающих на половую неприкосновенность несовершеннолетних. «Действительно, сеансы психотерапевта, непосредственное медицинское вмешательство и другие меры воздействия, широко используемые в повседневности, помогут лишь на какое-то время взять контроль над сексуальной фантазией и не совершать насилия над детьми, но рано или поздно истинная сущность педофила проявит себя в подходящей жизненной ситуации»¹⁰. Именно по этой причине считаем возможным рассмотрение внесения предложенных нами изменений в положения норм Уголовного Кодекса Республики Армения, ужесточающих

⁸ Портал правовой информации. URL: <http://www.tatarstan24.tv/news/incident/stal-izvestny-podrobnosti-dela-ob-iznasilovanii-maloletney-shkolnitsy-v-derbyshkakh> (Дата использования: 27.01.2022 г.)

⁹ См.: Востроилова Татьяна. Все годы, что педофил сидит в тюрьме, он мечтает, что выйдет и начнет снова. Интервью с «охотником за маньяками» / Интервью полковника А. Родина интернет газете «Фонтанка» (11.09.2021 г.) [Электронный ресурс]. – URL: <https://ngs.ru/text/criminal/2021/09/11/70129424/> (Дата использования: 27.01.2022 г.)

¹⁰ См.: Колбасин В. В. О проблемах применения условно-досрочного освобождения в отношении лиц, страдающих расстройством сексуального предпочтения в форме педофилии в современной России // Legal Concept = Правовая парадигма. – 2020. – Т. 19, No 3. – С. 133–139.

наказание для лиц, совершивших половое преступление в отношении несовершеннолетних и страдающих расстройством сексуального предпочтения выраженным в форме педофилии, ведь чем дольше лицо с интересующей нас формой парафилии находится в изоляции от потенциальных жертв, тем меньше количество пострадавших от повторного совершения деяний, посягающих на половую неприкосновенность несовершеннолетних.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Количество преступлений против половой свободы и половой неприкосновенности россиян, не достигших совершеннолетия, выросло на 42% за последние пять лет. В 2018 году было зарегистрировано более 14 тыс. случаев изнасилований, пострадали 11 тысяч детей // Александра Баландина, Мария Лактионова. Педофилы растят своих жертв»: как дети становятся жертвами насильников / Газета. ru от 16.10.2019. [Электронный ресурс]. – URL: www.gazeta.ru/social/2019/10/16/12758942.shtml (Дата использования: 27.01.2022 г.)
2. В Армении предлагают подвергать педофилов химической кастрации / АМИ Новости-Армения 08.05.2020 г. [Электронный ресурс] – URL: <https://newsarmenia.am/news/armenia/v-armenii-predlagayut-podvergat-pedofilov-khimicheskoy-kastratsii/> (Дата использования: 27.01.2022 г.)
3. Правовая статистика / Статистический комитет Республики Армения. [Электронный ресурс] – URL: <https://armstat.am/file/doc/99520918.pdf> (Дата использования: 27.01.2022 г.)
4. Сона Мартиросян. Табу нарушено: в Армении открыто заговорили о сексуальном насилии / Информационный портал «Jam News» (от 22.01.2020 г.). [Электронный ресурс] – URL: <https://jam-news.net/ru/сексуальное-насилие-в-армении-о-тех-кт/> (Дата использования: 26.01.2022 г.)
5. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍՈՒՐԲ (Уголовный кодекс РА) (принят 05 мая 2021 г., вступит в силу 01 июля 2022 г.). [Электронный ресурс] – URL:

<https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=153080> (Дата использования: 28.01.2022 г.)

6. Колбасин В.В. Проблемы уголовно-правовой регламентации ответственности за сексуальное насилие в отношении несовершеннолетних, совершаемое лицами, относящимися к особой категории субъектов преступлений / Вестник Краснодарского университета МВД России №1 (51), 2021 г. С. 23.
7. Уголовный кодекс Российской Федерации (от 13.06.1996 №63-ФЗ) (в ред. 30.12.2021) - СПС КонсультантПлюс. [Электронный ресурс]. – URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/6b12cdea9308b35504628c3292186f5140f65a68/ (Дата использования: 27.01.2022 г.)
8. Портал правовой информации. URL: <http://www.tatarstan24.tv/news/incident/stali-izvestny-podrobnosti-dela-ob-iznasilovanii-maloletney-shkolnitsy-v-derbyshkakh> (Дата использования: 27.01.2022 г.)
9. Востроилова Татьяна. Все годы, что педофил сидит в тюрьме, он мечтает, что выйдет и начнет снова. Интервью с «охотником за маньяками» / Интервью полковника А. Родина интернет газете «Фонтанка» (11.09.2021 г.) [Электронный ресурс]. – URL: <https://ngs.ru/text/criminal/2021/09/11/70129424/> (Дата использования: 27.01.2022 г.)
10. См.: Колбасин В. В. О проблемах применения условно-досрочного освобождения в отношении лиц, страдающих расстройством сексуального предпочтения в форме педофилии в современной России // Legal Concept = Правовая парадигма. – 2020. – Т. 19, No 3. – С. 133–139.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ОТДЕЛЬНЫЕ ВИДЫ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛИЯ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Колбасин Владислав Владимирович

*адъюнкт кафедры уголовного права и
криминологии Краснодарский университет
МВД России*

В рамках статьи проведен сравнительный анализ законодательства Российской Федерации и Республики Армения, регламентирующего ответственность за совершение посягательств на половую свободу и половую неприкосновенность малолетних и несовершеннолетних. Внесены предложения, направленные на повышение эффективности норм Уголовного кодекса Российской Федерации и Республики Армения об ответственности за половые преступления насильственного характера в отношении указанной ранее категории потерпевших.

Ключевые слова: половая неприкосновенность несовершеннолетних, изнасилование, половая свобода, педофилия, малолетний, правовая регламентация, сексуальное насилие, рецидив.

PROBLEMS OF CRIMINAL LEGAL REGULATION OF RESPONSIBILITY FOR SEXUAL VIOLENCE AGAINST MINORS COMMITTED BY PERSONS WITH SPECIFIC CHARACTERISTICS

Kolbasin Vladislav

Adjunct of the Department of Criminal Law and Criminology
Krasnodar University of the Ministry of Internal Affairs of Russia

Within the framework of the article, a comparative analysis of the legislation of the Russian Federation and the Republic of Armenia, which regulates responsibility for committing infringements on sexual freedom and sexual inviolability of minors and minors, is carried out. Proposals have been made to improve the effectiveness of the norms of the Criminal Code of the Russian Federation and the Republic of Armenia on liability for sexual crimes of a violent nature in relation to the previously indicated category of victims.

Key words: sexual integrity of minors, rape, sexual freedom, pedophilia, minor, legal regulation, sexual violence, relapse.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 01.02.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 07.02.2022թ.

ОСОБЕННОСТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ДЕЙСТВИЙ СЛЕДОВАТЕЛЯ

Стефаненко Алексей Петрович

Адъюнкт научно-педагогического

факультета учреждения образования

«Академия Министерства внутренних дел»

Республики Беларусь, подполковник милиции

На начальном этапе криминалистика возникла и развивалась в рамках науки уголовного процесса, в свою очередь, теория оперативно-розыскной деятельности возникла и развивалась как часть криминалистики, в качестве элементов ее составных частей и разделов. Это закономерный процесс, типичный для развития любой науки [1, с. 461].

Указанные науки имеют свое практическое применение в соответствующих видах деятельности и, несмотря на то, что являются самостоятельными, они неразрывно связаны между собой. Это, в свою очередь, позволяет определить роль каждой из них. Так, по нашему мнению, оперативно-розыскная деятельность применительно к расследованию уголовных дел играет скорее обеспечительную роль для уголовного процесса и может выражаться в оперативно-розыском сопровождении как предварительного расследования в целом, так и отдельных следственных действий в частности.

Организация и тактика производства следственных действий, а также их оперативно-розыскное сопровождение изучались различными учеными, которые обращали внимание на те или иные особенности осуществления данной деятельности [2-5].

По нашему мнению, целесообразно более конкретно рассмотреть данный вопрос на примере обыска и выемки.

Первое нормативное закрепление обыска можно отнести к договору киевского князя Олега с греками 911 г., которым установлено, что если кто-либо по подозрению в воровстве самоуправно, с притеснением и явным

насилием будет обыскивать чужой дом или возьмет под видом законного обыска что-либо, то по закону такой человек должен возратить втрое против взятого [6, с. 69].

В Статуте Великого княжества Литовского 1566 г. также встречаются нормы, регламентирующие действия должностных лиц при проведении обыска. В указанном нормативном правовом акте достаточно подробно, для того времени, изложены не только основания для проведения обыска, но и определен порядок его проведения, а также установлены юридические и материальные последствия для его участников. Так, например, артикул (статья) 5 раздела XIV Статута предусматривает основания и порядок производства обыска: «якъ маеть въ дому чіємъ лицо зостати, чого передъ вознымъ въ дому его искати маеть, речей краденыхъ, вси схованья трести» [7]. В случае возникновения необходимости в отыскании похищенного имущества в доме предполагаемого преступника, пострадавший сообщал об этом возному, после чего тот приглашался для определения предметов поиска и проведения обыска. Далее, потерпевший в присутствии возного и понятых осуществлял поиск похищенного имущества, в случае обнаружения которого, лицо, его укрывавшее доставлялось в специальное учреждение для дальнейшего разбирательства. При этом, если кто-либо препятствовал проведению обыска, то он привлекался к материальной ответственности, которая предусматривала возмещение ущерба потерпевшему. Таким образом мы встречаем не только законодательную регламентацию процедуры проведения обыска, но и нормативно закрепленные способы преодоления противодействия законной деятельности лиц, уполномоченных на такие действия.

А.Р. Ратинов в 1961 году сформулировал определение обыска, которое большинством юристов считается общепризнанным. По его мнению, обыск представляет собой следственное действие, содержанием которого является принудительное обследование помещений и сооружений, участков местности, отдельных граждан в целях отыскания и изъятия предметов, имеющих значение для дела, а также обнаружения разыскиваемых лиц [8, с. 7].

Аналогичной точки зрения придерживается Р.С. Белкин, который определяет обыск как следственное действие, заключающееся в отыскании объектов, имеющих значение для установления истины по делу, орудий преступления, предметов и ценностей, добытых преступным путем, а также

других предметов и документов, могущих иметь значение для уголовного дела. Кроме того, данное следственное действие может производиться для обнаружения разыскиваемых лиц или трупов [9, с. 142].

В.А. Образцов на основании двух вышеизложенных дефиниций определил обыск как следственное действие, заключающееся в принудительном обследовании помещений, местности и иных объектов, а также отдельных граждан с целью обнаружения и изъятия орудий преступления, предметов и ценностей, добытых преступным путем, а также других предметов и документов, имеющих значение для расследуемого уголовного дела [10, с. 331].

Л.И. Кукреш под обыском понимает следственное действие, заключающееся в принудительном обследовании помещений, иных мест, физических лиц в целях отыскания и изъятия орудий преступления, предметов, документов и ценностей, имеющих доказательственное значение, а также трупов или скрывающихся от органов уголовного преследования лиц [11, с. 67]. Данное следственное действие является самостоятельным, производится в рамках возбужденного уголовного дела, но отличается по процессуальным возможностям и тактике проведения от схожего следственного действия – выемки.

Выемка – это следственное действие, заключающееся в принудительном изъятии предметов и документов, имеющих значение для уголовного дела, если точно известно, где и у кого они находятся. Данное следственное действие является близким к обыску, но имеет ряд отличий. Для обыска характерно, что следователь точно не знает, какие именно предметы, документы, ценности, следы, имеющие отношение к делу, могут быть обнаружены [12, с. 274]. Обыск обычно производится независимо от выдачи, находящимися в помещении лицами, каких-либо предметов, имеющих отношение к делу. При выемке точно известен искомый предмет и его местонахождение и только он необходим для дела, а его владелец, как правило, не отрицает, что данный предмет имеется у него. Таким образом, действия следователя при выемке сводятся к тому, что он предлагает лицу или представителю организации выдать данный предмет, а при отказе производит принудительное изъятие.

Борико С.В. под выемкой понимает следственное действие, состоящее в изъятии конкретных предметов и документов, имеющих значение для уголовного дела, если точно известно, где и у кого они находятся [13, с. 209].

Аналогичной позиции придерживается Луценко О.А., который полагает, что выемка представляет собой следственное действие, заключающееся в изъятии определенных предметов и документов, имеющих значение для уголовного дела, местонахождение которых точно известно [14]. При этом порядок и основания проведения обыска и выемки регламентированы одними и теми же нормами уголовно-процессуального законодательства.

Так, Шостак М. А., на основании уголовно-процессуального законодательства выделяет три вида обыска: обыск в жилище и ином законном владении; обыск в помещениях организаций, дипломатических представительств и консульских учреждений; личный обыск, заключающийся в обследовании тела человека и находящихся при нем предметов одежды и вещей [15, с. 342-343]. Выемка также может проводиться в помещениях организаций, жилище или ином законном владении.

Юридическим основанием проведения обыска является постановление, вынесенное следователем, органом дознания, которое должно быть санкционировано прокурором. В исключительных случаях, когда имеется реальное опасение, что разыскиваемый и подлежащий изъятию объект может быть из-за промедления с его обнаружением утрачен, поврежден или использован в преступных целях либо разыскиваемое лицо может скрыться, обыск может быть проведен без санкции прокурора с последующим направлением ему в течение 24 часов сообщения о проведенном обыске. О проведении выемки следователем, органом дознания также выносятся постановления. Проведение выемки документов, содержащих государственные секреты или иную охраняемую законом тайну должно быть санкционировано прокурором или его заместителем, за исключением случаев их проведения по постановлению Председателя Следственного комитета Республики Беларусь, Председателя Комитета государственной безопасности Республики Беларусь или лиц, исполняющих их обязанности.

Для обыска целесообразно выбирать время, наиболее благоприятное для поисков, в ряде случаев целесообразно проводить обыск ранним утром, а в случаях, не терпящих отлагательства, обыск может проводиться в любое время

[16, с. 79]. По общему правилу обыск должен производиться незамедлительно, при возникновении первой необходимости и внезапно для обыскиваемого лица. При подготовке к обыску решается вопрос о составе следственно-оперативной группы и распределяются обязанности между участниками следственного действия.

К участию в обыске и выемке следователь вправе привлечь специалиста, а также сотрудников органа дознания, в том числе осуществляющих оперативно-розыскное сопровождение расследуемого уголовного дела [17, с. 144].

Сотрудники органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, участвуют в проведении обыска и выемки не только с целью осуществления поиска или изъятия объектов, имеющих значение для уголовного дела, но и для наблюдения за поведением обыскиваемого, производства личного обыска, охраны места проведения следственного действия.

Кроме того, участие оперативных сотрудников в производстве обыска или выемки может выражаться в проведении оперативно-розыскных мероприятий, осуществляемых параллельно с расследованием [18, с. 75]. А в тех случаях, когда возбуждению уголовного дела предшествовала оперативная разработка и ее результаты явились основанием начала расследования, дальнейшее участие оперативных сотрудников можно расценивать как оперативно-розыскное сопровождение расследования уголовного дела, в том числе проведения следственных действий, в частности обыска и выемки.

Учитывая то обстоятельство, что оперативные сотрудники, предоставившие материалы оперативно-розыскной деятельности в следственные органы, в большей мере владеют оперативной обстановкой по сопровождаемому ими уголовному делу, на наш взгляд, целесообразно именно им осуществлять оперативно-розыскное сопровождение проведения обыска, независимо от лица, его проводящего.

В таких случаях, заблаговременное планирование и проведение отдельных оперативно-розыскных мероприятий, сопровождающих проведение обыска, может сыграть решающую роль в результативности данного следственного действия. Такими мероприятиями могут являться:

- «наблюдение», в ходе которого можно установить лиц, посещающих адрес, в котором предстоит провести обыск, а также проверить информацию о

возможных попытках скрыться подозреваемым или обвиняемым лицам или скрыть похищенное имущество;

- «оперативный опрос», в ходе которого у подозреваемого, его связей, а также иных лиц, проживающих по адресу проведения обыска или в непосредственной к нему близости, можно выяснить сведения, представляющие оперативный интерес, в том числе о попытках скрыть следы преступления или похищенное имущество;

- «контроль в сетях электросвязи», в ходе которого можно получить сведения о возможных попытках лица, в отношении которого планируется проведение обыска или его связей, скрыть следы преступления, похищенное имущество, а также иные предметы и документы, имеющие значение для расследования уголовного дела;

- «слуховой контроль», в ходе которого можно зафиксировать сведения о подготовке подозреваемых, обвиняемых лиц, соучастников их противоправной деятельности, а также их родственников и знакомых к проведению обыска, попыткам скрыть орудия и предметы преступления, о возможных тайниках и скрытых помещениях;

- «контроль почтовых отправлений», в ходе которого можно осуществить просмотр почтовых отправлений в целях получения сведений, представляющих оперативный интерес и имеющих значение для подготовки и проведения обыска;

- «оперативный осмотр», в ходе которого, до проведения обыска, можно осуществить обследование жилища и иного законного владения гражданина, помещений, зданий, сооружений, транспортных средств, иных объектов и территории организации, участка местности в целях получения сведений, необходимых для выполнения задач оперативно-розыскной деятельности и имеющих значение для расследования уголовного дела;

- «исследование предметов и документов», посредством которого можно изучить предметы и документы, полученные при осуществлении оперативно-розыскной деятельности, в целях получения сведений, необходимых для выполнения задач оперативно-розыскного сопровождения;

- «сбор образцов», при проведении которого можно осуществить копирование, изъятие предметов и документов в целях получения сведений, необходимых для выполнения задач оперативно-розыскной деятельности и

установления искомых объектов предстоящего обыска.

Кроме того, параллельно с подготовкой и проведением обыска видится целесообразным планировать и проводить дополнительный комплекс оперативно-розыскных мероприятий согласно складывающейся обстановке и линии поведения участников уголовного процесса.

На основании изложенного можно предположить, что в процессе расследования уголовных дел, при проведении следственных действий, целесообразно использовать оперативно-розыскные возможности. При этом предполагается сочетание оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий в процессе осуществления уголовно процессуальной деятельности. В ходе осуществления оперативно-розыскного сопровождения предварительного расследования следственные действия и оперативно-розыскные мероприятия тесно связаны между собой организационными мероприятиями, управленческими и процессуальными решениями. Так, например, при организации расследования преступлений могут создаваться следственно-оперативные группы, в обязательном порядке учитываются возможности оперативно-розыскной деятельности, решаются вопросы сопровождения следственных действий оперативно-розыскными мероприятиями, планируется их проведение и, главным образом, на их сочетании строится тактика расследования. В свою очередь, при осуществлении уголовно-процессуальной деятельности, оперативно-розыском сопровождении уголовного процесса рассматриваются пути и методы использования в оперативно-розыскной деятельности фактических данных, полученных при производстве следственных действий, например, в качестве оснований для проведения оперативно-розыскных мероприятий, определения круга их объектов, обеспечения безопасности участников процесса и др.

Кроме того, представляется немаловажным учитывать то обстоятельство, что оперативно-розыскная деятельность может выходить за рамки расследования конкретного уголовного дела, в том числе при его оперативно-розыском сопровождении [5, с. 76]. В ходе сопровождения могут выявляться сопутствующие преступления, а также дополнительные эпизоды противоправной деятельности, которые требуют самостоятельной оценки.

Также следует отметить, что взаимосвязь оперативно-розыскной деятельности и уголовного процесса не заканчивается прекращением

уголовного преследования или вступлением в силу приговора суда. Производство по уголовному делу может быть возобновлено по вновь открывшимся обстоятельствам. Такие обстоятельства могут быть выявлены в ходе осуществления оперативно-розыскной деятельности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Аверьянова, Т.В., Белкин, Р.С., Корухов, Ю.Г., Россинская, Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. Под ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА. – М, 1999. – 990 с.
2. Балашов, Д. Н. Криминалистика: Учебник / Д. Н. Балашов, Н. М. Балашов, С. В. Маликов. – М.: ИНФРА-М, 2014. – 503 с.
3. Белозеров, Ю.Н., Рябоконь В.В. Производство следственных действий: Учебное пособие / Ю.Н. Белозёров. – М.: СССШМ МВД СССР, 1990. – 66 с.
4. Белкин Р.С. Собираение, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы. / Р.С. Белкин. - М.: Наука, 1966. – 120 с.
5. Оперативно-розыскная деятельность: Учебник. 2-е изд., доп. и перераб. / Под. ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова, А.Ю. Шумилова. – М.:ИНФРА-М, 2004. – XIV. – 848 с.
6. Беляев, И.Д. Лекции по истории русского законодательства. – М., 1879. – С. 69
7. Статут Великого княжества Литовского 1566 года [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2003. – Режим доступа: <http://www.pravo.by>. – Дата доступа: 03.12.2021
8. Ратинов, А.Р. Прокуратура Союза ССР. Всесоюз. науч.-исслед. ин-т криминалистики. – Москва : Госюриздат, 1961. – 218 с.
9. Белкин, Р.С. Криминалистическая энциклопедия. М.: Издательство БЕК, 1997. – С. 142
10. Образцов, В.А. Обыск и выемка // Криминалистика / Под ред. д.ю.н. проф. В.А. Образцова – М.: Юрист, 1995. – С. 331.
11. Кукреш, Л.И. Уголовный процесс. Особенная часть : Учеб. пособие. – Мн.: «Тесей», 2000. – 272 с.

-
12. Васильев, А.Н., Винберг, А.И., Голунский, С.А., Карнович, Г.Б., Кочаров, Г.Б., Кустанович, С.Д., Миньковский, Г.М., Митричев, С.П., Розенблит, С.Я., Селиванов, Н.А., Теребилов, В.И., Терзиев, Н.В., Шаламов, М.П., Шевченко, Б.И., Эйсман, А.А. Криминалистика. Учебник для вузов. Отв. ред.: Голунский С.А. – М.: Госюриздат. – 1959. – 512 с.
 13. Бори́ко, С.В. Уголовный процесс : учебник. – Минск, 2010. – С. 209.
 14. Луценко, О.А. Обыск и выемка. Процессуальный порядок, тактика и доказательственное значение / О.А. Луценко. Ростов н/Д, 2005. – 63 с.
 15. Шостак, М.А. Уголовный процесс : учеб. пособие / М.А. Шостак. – Минск : ГИУСТ БГУ, 2008. – 630 с.
 16. Белкин, Р.С. Криминалистика. Том II / Высшая юридическая заочная школа МВД СССР. – Москва., 1988. – 454 с.
 17. Уголовный процесс. Особенная часть : учебное пособие : в 2 т. Том 1 / учреждение образования «Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь». – Минск : Академия МВД, 2017. – 265 с.
 18. Яскевич, А.В. Оперативно-розыскное сопровождение уголовно-процессуальной деятельности / А. В. Яскевич, А.П. Стефаненко // Вестн. Акад. МВД Респ. Беларусь. – 2020. – № 1 (39). – С. 71–75.

ОСОБЕННОСТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ДЕЙСТВИЙ СЛЕДОВАТЕЛЯ

Стефаненко Алексей Петрович

*Адъюнкт научно-педагогического
факультета учреждения образования
«Академия Министерства внутренних дел»
Республики Беларусь, подполковник милиции*

Исследованы сущность и содержание следственных действий – обыск, выемка, их возникновение в историческом аспекте. Проанализированы сущность и содержание оперативно-розыскного сопровождения проведения обыска и выемки. Выделены характерные черты и особенности оперативно-

розыскного сопровождения производства процессуальных действий следователя. Сформулирован перечень оперативно-розыскных мероприятий, сопровождающих проведение обыска и выемки. Сделаны соответствующие выводы по исследуемому вопросу.

Ключевые слова: оперативно-розыскное сопровождение, процессуальные и следственные действия, обыск, выемка, расследование, преступления.

FEATURES OF OPERATIONAL INVESTIGATIVE SUPPORT OF PROCEDURAL ACTIONS OF THE INVESTIGATOR

Aleksey Stefanenko

Police lieutenant colonel

postgraduate student of the

Scientific and Pedagogical Faculty

of the Academy of the MIA of the

Republic of Belarus.

The essence and content of investigative actions – search, seizure, their occurrence in the historical aspect are investigated. The essence and content of the operational search support of the search and seizure are analyzed. The characteristic features and features of operational investigative support of the investigator's procedural actions are highlighted. The list of operational search measures accompanying the search and seizure is formulated. The relevant conclusions on the issue under study are made.

Key words: operational search support, procedural and investigative actions, search, seizure, investigation, crimes.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 28.12.2021թ.

Ներկայացվել է տպագրության՝ 07.02.2022թ.

РОЛЬ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕЖИМА ЦИФРОВЫХ АКТИВОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВ-ЧЛЕНОВ ОДКБ

Терехов Максим Геннадьевич

*инспектор отдела международного
сотрудничества Московского университета
МВД России имени В.Я. Кикотя
Научный руководитель:*

Шаронов Сергей Александрович,

*доктор юридических наук, доцент,
Почетный работник сферы
образования Российской Федерации.*

Введение

Автор настоящей статьи отмечает особую **актуальность** складывающейся проблематики в сети «Интернет» по вопросам обеспечения безопасности информационного пространства. Как известно, для Российской Федерации¹ стратегической задачей является обеспечение национальных интересов. Подчеркивается важность такой государственной позиции, тем, что деструктивные силы за рубежом и внутри государства предпринимают всевозможные попытки использования объективных социально-экономических трудностей государства в целях стимулирования негативных социальных процессов, обострения межнациональных и межконфессиональных конфликтов, манипулирования в информационной сфере, сети «Интернет».

В свою очередь, международные террористические и экстремистские организации стремятся усилить пропагандистскую работу и работу по вербовке граждан, созданию на территории государства своих законспирированных ячеек, вовлечению в противоправную деятельность молодежи². Для всех

¹ Далее - РФ

² О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации: Указ Президента РФ от 02.07.2021 № 400 // Собр. законодательства. 05.07.2021. № 27 (ч. 2). Ст. 5351.

вышеизложенных явлений широко используются возможности сети «Интернет», а также возможности децентрализованных финансовых инструментов по типу цифровых активов (криптовалют).

Солидарно подчеркивается в Стратегии коллективной безопасности ОДКБ на период до 2025 года, что такие угрозы в значительной мере влияют на уровень национальной безопасности в контексте сохранения территориального суверенитета для всех членов организации³.

Объективная практика проявления в сети «Интернет», находящейся под юрисдикцией государств-членов организации ОДКБ, случаев противоправных действий с использованием цифровых активов (криптовалют) направленных на финансирование экстремизма и терроризма, целью которых является дестабилизация ситуации и нарушения суверенитета государственности, характеризуется как латентное, но распространенное и агрессивно влияющее на экономическую и общественную безопасность негативное явление.

Обуславливается такой вывод в свете последних событий, происходящих в юрисдикции члена организации ОДКБ – Республики Казахстан, которые в своем докладе на внеочередной сессии Совета коллективной безопасности ОДКБ также охарактеризовал В.В. Путин: «В Республике Казахстан можно было наблюдать агрессию международного терроризма, а боевики, которые участвовали в стычках, проходили подготовку за границей»⁴.

Углубляясь в процессы подготовки и организации «гражданских революций», экономико-правовой аспект является наиболее выраженным и представляет наибольший интерес при исследовании произошедших событий.

В статье автор ставит перед собой **цель** охарактеризовать причины и условия, складывающейся проблематики по отдельным существующим

³ Решение Совета коллективной безопасности Организации Договора о коллективной безопасности от 14 октября 2016 года «О Стратегии коллективной безопасности Организации Договора о коллективной безопасности на период до 2025 года». URL: [https://odkb-](https://odkb-csto.org/documents/statements/strategiya_kollektivnoy_bezopasnosti_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti_na_period_do/)

[csto.org/documents/statements/strategiya_kollektivnoy_bezopasnosti_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti_na_period_do/](https://odkb-csto.org/documents/statements/strategiya_kollektivnoy_bezopasnosti_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti_na_period_do/)

⁴ Доклад В.В. Путина на внеочередной сессии Совета коллективной безопасности Организации Договора о коллективной безопасности. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67568>

противоправным процессам с использованием цифровых активов и научные подходы к разрешению складывающейся проблематики.

Достижение поставленной цели представляется возможным посредством решения совокупности **задач**:

- 1) Определить действующие нормативно-правовые акты в исследуемой тематике;
- 2) Определить мировые практики, отчеты ведущих финансовых организаций на тему оборота цифровых активов;
- 3) Определить практический аспект оборота цифровых активов в противоправных целях, а также причины и условия, способствующие совершению противоправных действий;
- 4) Дать предложения к разрешению складывающейся проблематики.

Методами исследования является анализ и синтез, исходя из полученной в ходе исследования информации и последующего анализа, автор предложит собственный подход к разрешению складывающейся проблематики

Основная часть

Более подробно рассмотрим проблему использования цифровых активов в противоправных целях, направленных на финансирование экстремизма и терроризма, на конкретном примере событий, произошедших в начале 2022 года, в Республике Казахстан.

Первое, на что, по мнению автора настоящей статьи, следует обратить особое внимание читателей – это использование цифровых активов в рассматриваемых событиях, что, резюмируя и забегаая вперед, является неотъемлемым экономическим элементом организации всей цепочки случившегося.

Предпосылками к такому выводу автора являются отдельные результаты исследования Кембриджского университета относительно процессов по созданию и развитию финансово-экономических процессов, связанных с оборотом цифровых активов (криптовалют) на территории Республики Казахстан.

«Осенью 2021 года Республика Казахстан заняла второе место в мире по добыче криптовалюты», - говорится в исследовании Кембриджского

университета. После того как Китай признал майнинг нежелательной деятельностью на территории своего государства, Республика Казахстан достаточно быстро увеличила свою долю в мировом хэшрейте (совокупности операций) до 18 %. Его опередили лишь США с 35,4%⁵.

По мнению автора, изложенные факты и цифры говорят о том, что в Республике Казахстан произошел резкий финансово-экономический рост в цифровой среде (сети «Интернет»), что также естественным образом отразилось на всех традиционных экономических отношениях в обществе. Фактически появились дополнительные экономические блага в форме цифровых активов (в т.ч. выраженные криптовалютами), которые слабо контролируются в программно-техническом и гражданско-правовом регулировании во всей мировой практике государственного управления и национальной безопасности.

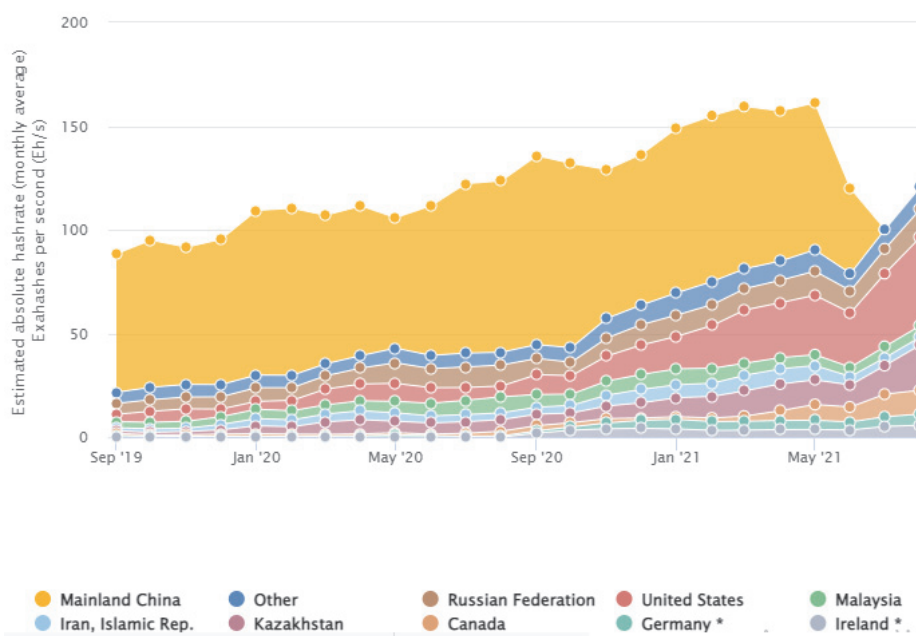

График 1. Данные по анализу развития и изменений сетевого хешрейта за 2021 год⁶

⁵ Отчет Кембриджского центра альтернативных финансов (CCAF).URL: https://ccaf.io/cbeci/mining_map

⁶ Там же

Как следует из статистики за 2021 год, общий объем ВВП Республики Казахстан составил около 187,8 млрд. долларов⁷, а общий оборот за 2021 год цифровых активов выраженных криптовалютами в мировой экономике составил свыше 3 трлн. долларов.

Вышеприведенные данные свидетельствуют о том, что 18 % сетевого хешрейта, пришедших в конце 2021 года в экономику Республики Казахстан, и из общей суммы составляют 540 млрд. долларов, фактически зависят от вычислительных мощностей и энергии данного государства, а также значительно превышают ВВП Республики Казахстан.

Таким образом, фактически еще раз подтверждается мнение автора о критичности возможных последствий вхождения большого и не регулируемого капитала цифровых активов, выраженных криптовалютой в экономику государства, в частности, на рассматриваемом примере событий в Республике Казахстан.

Охарактеризовав тезисно возможные причины и условия влияния финансово-экономического явления на складывающуюся проблематику по существующим противоправным процессам с использованием цифровых активов на примере событий в Республике Казахстан, представляется возможным, в рамках причинно-следственной связи конкретизировать более частные аспекты причин и условий, которые проявились на фоне рассматриваемых событий в форме:

- терроризма;
- экстремизма.

Общие финансово-экономические явления спровоцировали более «острую» фазу событий – частные негативные явления внутри общества (на примере событий Республики Казахстан). Основным в более острой фазе происходящих событий стали беспорядки, которые охарактеризовали ряд поочередных противоправных действий, преследующих цели террористической и экстремистской направленности по дестабилизации суверенитета государства.

Из частных негативных явлений автором выводится второе негативное явление общего характера - миграционные процессы, которые не являются

⁷ Официальная статистика ВВП за 2021 год в Республике Казахстан.URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat/press/news/details/242836>

свойственными в том количестве, в котором происходили в период ноября-декабря 2021 года и начале января 2022 года.

На фоне стабильного спада миграции в Республику Казахстан за последние 5 лет, происходит резкий рост активности на въезд иностранных лиц из транзитных государств, которые имеют границы с государствами, где происходит смена государственной власти и иные явления. Вследствие чего и были спровоцированы частные рассматриваемые негативные явления в форме беспорядков на территории суверенного государства – Республики Казахстан.

Сопоставляя структуру элементов событий и явлений (общих и частных), возможно сделать вывод о том, что в условиях финансово-экономического шока цифровой среды (сети «Интернет») и традиционных институтов экономики, от латентного входа достаточно большого количества финансового капитала на территорию государства, который имеет сложную программно-техническую, гражданско-правовую и экономическую природу:

1) Для государственных органов, обеспечивающих национальную безопасность государства, становится сложным или почти невозможным процесс отслеживания транзакций криминально-подозрительных цифровых активов в местных криптовалютных обменниках и иных интернет-ресурсах, осуществляющих в той или иной форме оборот цифровых активов (криптовалют) среди цифровых активов на коммерческой основе, которые не являются криминальными;

2) Становится невозможным предупредить описываемое негативное явление по линии обеспечения экономической и национальной безопасности (государственный аппарат до последнего не понимает масштаба возможных последствий, т.к. не обладает необходимой информацией о задействованных финансово-экономических ресурсах, вовлеченных в дестабилизацию национальной безопасности государства);

3) Финансово-экономические ресурсы, направленные на дестабилизацию национальной безопасности государства, могут использоваться по трансграничной схеме (оплата цифровыми активами с территории соседних государств, подготовки беспорядков, экстремистов, террористических актов в различной форме). Данный процесс еще в большей степени затрудняет оперативно-служебную деятельность для правоохранительных органов

государства, процесс определения, прогнозирования и предупреждения рассматриваемых событий на примере Республики Казахстан;

4) Отсутствуют действующие гражданско-правовые режимы определения правового статуса, видов и свойств цифровых активов, а также нормативно-правовые акты, регулирующие отдельные сферы общественных отношений с использованием цифровых активов. Данный факт оказывает существенное влияние на последующее проведение следственных мероприятий, направленных на изобличение, как самих преступников, так и противоправных действий, совершаемых ими с использованием цифровых активов. В том числе, оказывает существенное влияние на мероприятия после внесения судом возможных решений о привлечении к ответственности за такие противоправные деяния, чтобы устранить причины и условия, способствовавшие их свершению.

На основании вышеизложенного автор приходит к следующему промежуточному умозаключению о том, что в настоящем времени со стороны органов государственной безопасности особенно важно уделять в своей деятельности пристальное внимание таким инновационным и специфическим направлениям в экономическом секторе, как процесс оборота цифровых активов, выраженных в криптовалюте и иных формах.

По мнению автора, вышеизложенное, как глобальное, особо значимое, социальное, экономическое, программно-техническое и гражданско-правовое явление уже более 5 лет активно прогрессирует.

Для достижения второй части обозначенных целей в настоящей научной статье, автор переходит от характеристики к научным подходам по разрешению складывающейся проблематики. По его мнению, государства-члены организации ОДКБ в условиях активных процессов цифровой глобализации имеют все инструменты для решения возникающих угроз национальной безопасности. Речь, в частности, идет и о уже действующих в структуре ОДКБ мероприятиях, а также принятых нормативно-правовых актах⁸ в рамках инициирования таких мероприятий.

⁸ Решение о базовой организации государств – участников Содружества Независимых Государств по подготовке кадров в сфере борьбы с преступлениями, совершаемыми с использованием информационных технологий, по образовательным программам высшего образования и дополнительным профессиональным программам от 5 апреля 2019 года

Автором статьи уделяется безоговорочное внимание вопросу подготовки высококвалифицированных специалистов в системе высшего образования и повышения квалификации, что достаточно логично, т.к. необходимость подготовленности по линии правоохранительной направленности в кадрах, которые имеют достаточные компетенции по расследованию подробно описываемых противоправных явлений с использованием цифровых активов (криптовалют), направленных на финансирование экстремизма и терроризма, на примере событий в Республике Казахстан, указывает на это.

Заключение

Предпринятые шаги, которые уже сделаны, необходимо еще больше укреплять, путем тесного взаимодействия государств-членов организации ОДКБ по линии МВД России. В частности, автор указывает на потребность развивать такое научное направление как «цифровое право», которое по своей сущности является к настоящему времени фундаментальной наукой, изучающей феномен цифровизации общественных отношений по всем направлениям. Исследование проблем, связанных с использованием и прогрессированием цифровых активов в различных проявлениях, например, в криптовалютах, по мнению автора, является одним из неотъемлемых междисциплинарных институтов права, отнесенных к отрасли цифрового права.

Исходя из чего, ключ к решению проблем, обуславливающих использованием цифровых активов в противоправных целях, может быть успешно найден путем развития в науке на межгосударственном уровне вышеизложенных автором направлений цифрового права.

Впоследствии, развитие перечисленных направлений станет серьезным катализатором роста создаваемых криминалистических, следственных методик по расследованию противоправных действий с использованием цифровых активов, а также процесса установления гражданско-правового режима цифровых активов, который позволит осуществлять оборот цифровых активов в некриминальных целях законопослушным физическим и юридическим лицам.

Второй вывод, который автор настоящей статьи относит к предложениям научного характера, делается в контексте большого оборота цифровых активов в цифровой среде (сети «Интернет») обществом, когда неуклонно возрастает

потребность в национальном регуляторе, который закрепит «рабочий» гражданско-правовой режим.

В следствие чего, автор предлагает, на основе признаков, характеризующих ценностный и распорядительный характер для предметов оборота в цифровой среде (сети «Интернет») в части цифровых активов (криптовалют), объекты гражданско-правового регулирования – «цифровое имущество», которое, с учетом значимых признаков, может «использоваться исключительно в цифровой среде (сети Интернет)», в национальном законодательстве выделить более детально в обособленную категорию.

Список литературы:

1. Решение Совета коллективной безопасности Организации Договора о коллективной безопасности от 14 октября 2016 года «О Стратегии коллективной безопасности Организации Договора о коллективной безопасности на период до 2025 года». URL: https://odkb-csto.org/documents/statements/strategiya_kollektivnoy_bezopasnosti_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti_na_period_do/
2. Решение о базовой организации государств – участников Содружества Независимых Государств по подготовке кадров в сфере борьбы с преступлениями, совершаемыми с использованием информационных технологий, по образовательным программам высшего образования и дополнительным профессиональным программам от 5 апреля 2019 года
3. О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации: Указ Президента РФ от 02.07.2021 № 400 // Собр. законодательства. 05.07.2021. № 27 (ч. 2). Ст. 5351.
4. Доклад В.В. Путина на внеочередной сессии Совета коллективной безопасности Организации Договора о коллективной безопасности. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/67568>
5. Отчет Кембриджского центра альтернативных финансов (CCAF). URL: https://ccaf.io/cbeci/mining_map
6. Официальная статистика ВВП за 2021 год в Республике Казахстан. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat/press/news/details/242836>

7. Санникова Л. В., Харитонов Ю.С. Цифровые активы: правовой анализ: монография. — М.: 4 Принт, 2020. — 304 с.
8. Šmihula, Daniel. The waves of the technological innovations of the modern age and the present crisis as the end of the wave of the informational technological revolution. *Studia politica Slovaca*, — 1/2009. Bratislava, ISSN 1337-8163, — pp. 32-47.
9. Deutsche Bank Research / The Future of Payments: Part III. Digital Currencies: the Ultimate Hard Power Tool. — 2019. — С. 4-8.
10. Егорова М. А., Ефимова Л. Г. Понятие криптовалют в контексте совершенствования российского законодательства // *Lex Russica*. — 2019. — №7 (152). — С. 130-139.
11. Ершов М. В. О некоторых проблемах цифровизации // *Научные труды Вольного экономического общества России*. — 2019. — №6. — С. 144-151

РОЛЬ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕЖИМА ЦИФРОВЫХ АКТИВОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВ-ЧЛЕНОВ ОДКБ

Терехов Максим Геннадьевич

*инспектор отдела международного
сотрудничества Московского университета
МВД России имени В.Я. Кикотя
Научный руководитель:*

Шаронов Сергей Александрович,

*доктор юридических наук, доцент,
Почетный работник сферы
образования Российской Федерации.*

В условиях активной цифровой глобализации мирового сообщества весомое место в научной характеристике многополярности политических отношений занимают процессы цифровизации и развития адаптивных

технологий. Ввиду чего, актуальной темой для науки становится обеспечение безопасности цифровой среды (в контексте противоправного использования сети «Интернет») государствами Организации Договора о коллективной безопасности⁹ как одно из наименее исследованных, но достаточно востребованное направление для специалистов различных областей – военных, полицейских, педагогов, юристов, экономистов, финансистов, политиков и других.

Одним из важнейших аспектов развития данного направления при сотрудничестве государств-членов организации ОДКБ является достаточно распространенная проблема – активное использование цифровых активов (криптовалют) в противоправных целях на территории государств-членов организации ОДКБ. Ввиду использования передовых результатов цифровизации общества, проблема характеризуется автором статьи как достаточно новое, сложное экономико-правовое и программного-техническое явление. Однозначно, для решения такой проблемы требуется особый подход.

В первую очередь, по мнению автора настоящей статьи, особая роль в разрешении складывающейся проблематики возлагается на высококвалифицированные кадры по деятельности правоохранительной направленности в сети «Интернет», а также на разработку фундаментальных учебно-методических пособий и рекомендаций по раскрытию противоправных действий, совершаемых в сети «Интернет».

Ключевые слова: кадры, специалисты, курсанты, преступность, пресечение, предупреждение, терроризм, экстремизм, цифровые активы, цифровые правоотношения, ОДКБ, МВД России.

⁹ Далее – ОДКБ

THE ROLE OF DEFINING THE CIVIL LAW REGIME OF DIGITAL ASSETS IN ENSURING THE NATIONAL SECURITY OF THE CSTO MEMBER STATES

Terekhov Maxim

*Police senior lieutenant, Inspector of the
Department of International Cooperation
of the Moscow University of the Ministry of
Internal Affairs of Russia named after V. Ya. Kikot*

In the conditions of active digital globalization of the world community, a significant place in the scientific characterization of the multipolarity of political relations is occupied by the processes of digitalization and the development of adaptive technologies. Therefore, an urgent topic for science is ensuring the security of the digital environment (in the context of the illegal use of the Internet) by the states of the Collective Security Treaty Organization as one of the less researched, but quite popular for specialists of various fields of activity - military, police, teachers, lawyers, economists, financiers, politicians and others.

One of the most important aspects of the development of this direction in the cooperation of the CSTO member states is a fairly common problem – the active use of digital assets (cryptocurrencies) for illegal purposes on the territory of the CSTO member states. The problem is characterized by the author of the article as a fairly new, complex economic-legal and software-technical phenomenon due to the use of advanced results of digitalization of society. Clearly, a special approach is required to solve such a problem.

First of all, according to the author of this article, special importance in resolving the emerging issues is assigned to highly qualified personnel in law enforcement activities on the Internet and the development of fundamental teaching aids, recommendations for the disclosure of illegal actions committed on the Internet.

Key words: personnel, specialists, cadets, crime, suppression, prevention, terrorism, extremism, digital assets, digital legal relations, the CSTO, the Ministry of Internal Affairs of Russia.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 31.01.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 07.02.2022թ.

THE USE OF FORCE BY LAW ENFORCEMENTS: LESSONS LEARNED FROM THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Minasyan Meri

*Postgraduate Student at the Chair of Law
of European University of the RA,
Deputy Head of Monitoring and Analysis of the
Department of Patrol Service of the RA*

The use of force is mainly governed by international human rights law and domestic law. The use of force by law enforcement officers is embedded in international laws (treaties), supported through internationally recognized good practice (legal instruments), whilst not legally binding provide clear guidance and expectations on the State and its police services. At the same time, it should be noted that while domestic and international law does not provide for a clear regulation on the extent of the use of force, these three components are mandatory in all cases of the use of force;

Legality: prescribed by law and has a legitimate aim.

Necessity: that which is required in a democratic society and there is a pressing need for it to be achieved.

Proportionality: the minimum use of force possible to achieve the objective and is balanced against the rights of the individual and community.

In this case, it should be noted that, national legislation at various levels takes into account these requirements and principles to provide the legal framework that protects the rights and freedoms of the citizen and the lawful actions of the police. The Republic of Armenia as a member of the United Nations and of the Council of Europe has an obligation to comply with The Universal Declaration of Human Rights 1948 and the European Convention on Human Rights 1950. It also endorses the three recognized instruments that embeds the use of force and firearms by the police, namely; The United Nations Code of Conduct for Law Enforcement Officials 1979, The United Nations Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials 1990 and The European Code of

Police Ethics 2001¹. However, as the numerous cases examined in different instances of the Republic of Armenia show, that the principles of the use of force are not yet fully applied in Armenian police practice. Experience shows that in the Republic of Armenia, in terms of the use of force, the police mainly use physical force, then special means. Firearms are rarely used by the RA Police. Nevertheless, even in such conditions, many complaints are received. The proof of the mentioned is the many cases examined by the European Court of Human Rights (henceforth: ECHR). The European Court of Human Rights sits at the hub of a network of Council of Europe institutions that has evolved to regulate compliance with the ECHR (de Beco, 2012; Directorate General Human Rights and the Rule of Law, 2014). Accession of former Soviet bloc states to the Council in the 1990s, following which there was an unprecedented increase in the case load of the Court, prompted far reaching reorganisation of the Strasbourg institutions in the 2000s (Helfer, 2008). Execution of the judgments of the Court by national governments found to be in breach of human rights is supervised by the Committee of Ministers (2014). The Committee ensures compliance with individual measures ruled necessary by the Court as a consequence of violation, for example payment of compensation to a victim. In addition, the Committee oversees any general measures required to protect against similar violations occurring in the future, for example improvement to the efficacy of investigation mechanisms. With concern mounting, a number of Council of Europe initiatives were launched, including a thematic inquiry on police complaints by the Commissioner for Human Rights (2007); a Committee of Experts (Steering Committee for Human Rights 2010) was established for the purpose of issuing guidance on eradicating impunity for serious breaches of human rights (Committee of Ministers 2011; and a joint Council of Europe and European Union programme to combat impunity for illtreatment in the five former Soviet bloc states of Armenia, Azerbaijan, Georgia, Moldova and Ukraine was also established

¹ The Republic of Armenian police Guidelines for the activities of officers of the police units involved in public order management and for the use of physical force, special means and firearms by these officers during mass disorders; Pages 2-3

(Svanidze, 2009; Council of Europe/European Union, 2011; 2014)². Although there are many precedents in the ECHR about Armenia as a post-Soviet country that is a member of the Council of Europe nowadays (For example: AYVAZYAN v. ARMENIA³, MUSHEGH SAGHATELYAN v. ARMENIA⁴), at same time there are many cases against the EU countries also. Below, this article will discuss some of the many ECHR precedents for mistakes in the use of force by police in democratic European Union countries. So let's start discussing from some precedents of Spain. In Spain the two largest national police forces are the Policía Nacional and the Guardia Civil. The National Police is an armed body with civil status at the national level: its core mandate is to secure the enjoyment of people's rights and freedoms and to guarantee the safety of the general public. The Civil Guard is the military law enforcement agency of the Ministries of the Interior and Defence. The primary legal instrument regulating use of force by law enforcement agencies is the Organic Police Law 2 of 1986. The Preamble notes the duty of law enforcement officials to follow the 1979 Code of Conduct for Law Enforcement Officials. Police officers are also required to respect the honour and dignity of the person. Chapter 2 sets out four fundamental principles for police action, including the duty to use only necessary and proportionate force:

a. On discriminatory violence: They must prevent, in the exercise of their professional performance, any abusive, arbitrary or discriminatory practice involving physical or moral violence.

b. On treatment of citizens and information: There must be correct and careful treatment in relations with citizens. In interventions, they must provide comprehensive information on these issues.

² THE INTERFACE BETWEEN HUMAN RIGHTS AND POLICE COMPLAINTS IN EUROPE, Graham Smith, <https://www.escholar.manchester.ac.uk/api/datastream?publicationPid=uk-ac-man-scw:241449&datastreamId=FULL-TEXT.PDF>

³ CASE OF AYVAZYAN v. ARMENIA (Application no. 46245/08, JUDGMENT, STRASBOURG), 18 October 2018, https://hudoc.echr.coe.int/engfbcId=IwAR0KHRJVphxnUzoUmzLvFt551qdbS5NyU3Gtws4CEIj7rs4Oh_inSjgatI#%20

⁴ CASE OF MUSHEGH SAGHATELYAN v. ARMENIA (Application no. 23086/08 JUDGMENT, STRASBOURG) 20 September 2018, CASE OF MUSHEGH SAGHATELYAN v. ARMENIA (Application no. 23086/08) 20 September 2018

c. On necessity and proportionality in the exercise of functions: in the exercise of their functions, they must act with necessity, and without delay when it depends on avoiding serious, irreversible, and irreparable damage; in accordance with principles of congruence, opportunity and proportionality in the use of means at their disposal.

d. On the use of firearms: only use firearms where a serious risk to life or physical integrity exists or when those circumstances pose a serious risk to public safety.

Further rights to use force are set out in the Organic Law 1 of 1992 on the Protection of Public Safety. The Defensor del Pueblo (Ombudsman) is competent to deal with complaints against the police. The Defensor del Pueblo does not take orders or receive instructions from any authority, and must perform his or her functions «independently, impartially, autonomously and his or her own good judgment and enjoys inviolability and immunity in the exercise of his or her office». Any citizen may request for the intervention of the body, which can then investigate any alleged misconduct by public authorities and/or the agents thereof. They can also intervene ex officio. Art. 12, Organic Law 3/1981. The Defensor del Pueblo is also required to undertake preventive visits to all detention centers to detect problems that might favor the impunity of torture or ill treatment, and these are reflected in an annual report presented to the Spanish Parliament and the UN Subcommittee on Prevention of Torture. In its 2015 Concluding Observations, the Human Rights Committee expressed its concern at the complaints of excessive use of force ... particularly in the context of public protests. It was also «disturbed at reports of shortcomings in the investigation of complaints and punishments» and expressed its concern «at the deficiencies in forensic assessment in cases of investigation of human rights violations by State officials». The Committee was further concerned that «police officers convicted of the crime of torture has granted pardons, which contributes to a feeling of impunity among State officials». The Committee called on Spain to:

(a) Redouble its efforts to prevent and eliminate torture and ill-treatment by such means as providing more human rights training for law enforcement officials in the light of the relevant international standards;

(b) Establish independent complaint bodies to address claims of ill-treatment by the police;

(c) Ensure that all complaints of torture and ill-treatment are investigated promptly, thoroughly and independently and that the perpetrators of such acts are brought to justice;

(d) Ensure that victims receive appropriate reparation, including health and rehabilitation services;

(e) Ensure that forensic examinations of presumed cases of torture and ill-treatment committed by State officials are impartial, comprehensive and conducted in accordance with the Istanbul Protocol;

(f) Prohibit the granting of pardons under its legal system to persons found guilty of the crime of torture;

(g) Ensure the recording of interrogations of all persons deprived of liberty in police premises and other places of detention⁵.

The another case is *PORTU JUANENEA AND SARASOLA YARZABAL V. SPAIN* (2018)⁶. It is concerned allegations of ill-treatment sustained by Mr. Portu Juanenea and Mr. Sarasola Yarzabal when they were arrested in 2008 by officers of the Guardia Civil and at the beginning of their police custody. The European Court of Human Rights found that the injuries described in the medical certificates presented by Mr. Juanenea and Mr. Yarzabal had been caused while they were in the hands of the Guardia Civil. It took the view that neither the national authorities nor the Government had provided any convincing or credible arguments to explain or justify those injuries, which it found to amount to inhuman and degrading treatment.

The Court then observed that the Spanish Supreme Court had confined itself to dismissing the applicants' version without considering whether the use of physical force by the officers during their arrest had been strictly necessary and proportionate, or whether the most serious injuries subsequently sustained by Mr. Juanenea were attributable to the officers responsible for his detention and supervision. Those omissions had prevented the domestic court from establishing the facts and all the circumstances as fully as it should have done. In its judgment,

⁵ United Nations Treaty Database, 2015 concluding observations.

⁶ The case of *PORTU JUANENEA ET SARASOLA YARZABAL v. ESPAGNE*, (Application no. 1653/13), The European Court of Human Rights <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-180884%22%5D%7D>

the Court found a violation of the prohibition of inhumane treatment (Article 3) in both substantive and procedural aspects.

Referring to the experience of another European country, particularly Germany, it should be noted that Germany does not detail in federal law when the police may use firearms. Under international law, use of firearms can only be lawful where it is necessary to confront an imminent threat of death or serious injury or a grave and proximate threat to life. At federal level, police use of force is governed by the 1994 Federal Police Law. This allows the police to use necessary measures for the performance of their duties.S. 14(1), 1994 Federal Police Law. Where several options exist to achieve the desired law enforcement objective, the least harmful one for the suspect and the general public must be selected.S. 15(1), 1994 Federal Police Law. Under the Code of Criminal Procedure, everyone is entitled to act in self-defence, which is defined as «any defensive action that is necessary to avert an imminent unlawful attack on oneself or another»⁷. According to Section 34, A person who, faced with an imminent danger to life, limb, freedom, honour, property or another legal interest which cannot otherwise be averted, commits an act to avert the danger from himself or another, does not act unlawfully, if, upon weighing the conflicting interests, in particular the affected legal interests and the degree of the danger facing them, the protected interest substantially outweighs the one interfered with. This shall apply only if and to the extent that the act committed is an adequate means to avert the danger. According to Amnesty International, both federal and state authorities have still to establish independent investigation mechanisms or oversight bodies. Three of Germany's regions (states: Länder) -- Bavaria, Bremen, and Hamburg -- have established units to conduct investigations into alleged excessive use of force by the police, but they form part of the respective Ministry of the Interior and are therefore not fully independent. It is further claimed that nine in ten police officers are not convicted of any offence following an investigation.

In its 2019 Concluding Observations on Germany, the UN Committee against Torture stated that: While welcoming the establishment of ombudspersons in several Länder to facilitate the independent and impartial investigation of allegations of criminal conduct by police officers, the Committee remains

⁷ S. 32, 1987 Code of Criminal Procedure (as amended through 2013).

concerned that in other Länder and at the federal level, no such mechanism exists. The Committee is concerned that the State party does not consider it necessary to establish such a mechanism at the federal level, despite the recent judgment by the European Court of Human Rights in *Hentschel and Stark v. Germany*, ... and other reports by civil society that investigations of police misconduct have been inadequate⁸.

The case of *HENTSCHEL AND STARK V. GERMANY* (2017)⁹ concerned the complaint by two football supporters of having been ill-treated by the police following a match and of the inadequacy of the ensuing investigation. The Court was unable to establish beyond reasonable doubt that the events had happened as described by the applicants. As regards the investigation, the Court observed that the helmeted police officers of the riot control units had not worn any name tags or other individually identifying signs, but only identification numbers on the back of their helmets. Therefore, other measures to establish the identities of the persons responsible for the alleged ill-treatment had become especially important. However, the difficulties resulting from the lack of identifying insignia had not been sufficiently counter-balanced by other investigative measures. Notably, only excerpts of the video material recorded by the riot units had been provided to the investigating unit and some potentially relevant witnesses had not been identified and questioned.

Considering that France is one of the largest countries in Europe, in this article it is expedient to discuss the internal regulations of France, as well as the precedents of the ECHR. The actions of law enforcement officials are governed by the 2016 Penal Code. Negligent homicide resulting from the acts or omissions of law enforcement officials (and others) is punishable by three years' imprisonment and a fine of €45,000. If the act or omission was wilful, the penalty increases to three years' imprisonment and a fine of €45,000. The Penal Code specifies, however, that immunity exists where the law enforcement official used a firearm

⁸ Committee against Torture examines the situation in Germany, GENEVA (30 April 2019), <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=24537&LangID=E>

⁹ The case of *HENTSCHEL AND STARK v. GERMANY*, (Application no. 47274/15), The European Court of Human Rights <https://ala.org.es/wp-content/uploads/2018/01/CASE-OF-HENTSCHEL-AND-STARK-v.-GERMANY.pdf>

where it was strictly necessary and proportionate with a view to preventing a murder or attempted murder that was proximate in time («dans un temps rapproché» in the original French text.). Unjustified violence resulting in mutilation or permanent disability is punishable by ten years' imprisonment and a fine of €150,000¹⁰. Governing the acts specifically of law enforcement officials is the Code of Ethics of the Police and the Gendarmerie in France, which is included in the 2013 Internal Security Code. Code de déontologie de la police nationale et de la gendarmerie nationale (codifié au livre IV, titre 3, chapitre 4 de la partie réglementaire du code de la sécurité intérieure, entré en vigueur le 1er janvier 2014. Under this Code, any person in the custody of a police officer or gendarme must be protected from any form of violence and inhuman or degrading treatment¹¹. Force must be used only when necessary and in a manner that is proportionate to the seriousness of the threat.

The provisions of the Code allows police officers and gendarmes to use their firearms «in case of absolute necessity and in a strictly proportionate manner»:

1. When attacks on life or physical integrity are made against them or against others or when armed persons threaten life or physical integrity;

2. When, after two warnings are given, they can not otherwise defend the places they occupy or the persons entrusted to them;

3. When, immediately after two warnings have been given, they can not compel the arrest, other than by use of arms, of persons who seek to evade custody or investigation and who are likely to perpetrate in their flight, attacks on lives or physical integrity;

4. When they can not immobilize, other than by the use of arms, vehicles, boats or other means of transport, whose drivers do not obey an order to stop and whose occupants are likely to perpetrate in their flight, attacks on their lives or on their physical integrity or on those of others;

5. For the exclusive purpose of preventing the repetition, in a short time, of one or more murders or attempted murders committed when they have real and

¹⁰ Art. 222-9, 2016 Penal Code.

¹¹ Article R. 434-17, 2014 Internal Security Code.

objective reasons to believe that this reiteration is the information available to them when they use their weapons¹².

In its 2020 periodic report under CAT, France stated that all use of Taser must comply with the principles of necessity and proportionality and must be reported upon.

Use of force by France's police is overseen with the police service by the National Police General Inspectorate (L'inspection générale de la police nationale: IGPN). The IGPN comprises seven regional offices: in Bordeaux, Lille, Lyons, Marseille, Metz, Paris, and Rennes as well as an office in Nice. A separate General Inspectorate exists for the gendarmerie. Inspection Générale de la Gendarmerie Nationale. France has, though, been criticised by human rights groups, such as Amnesty International, for an alleged de facto state of impunity for the use of force by its police officers¹³. In response to criticism, France established a national Ombudsman (Le Défenseur des droits) who is tasked by the Constitution with «overseeing respect for rights and liberties»¹⁴. The Ombudsman has a broad remit, which includes police oversight. In 2015, in its Concluding Observations on France, the Human Rights Committee expressed its concern about allegations of ill-treatment, the excessive use of force and the disproportionate use of non-lethal weapons, especially during arrests, forced evictions and law enforcement operations¹⁵.

The Committee was «further concerned about continued racial profiling and allegations of police harassment, verbal abuse and abuse of power against migrants and asylum seekers in Calais»¹⁶. It called on France to adopt effective measures, particularly in terms of training, to prevent law enforcement and security forces from using excessive force or non-lethal weapons in situations that do not warrant recourse to greater or lethal force. In that connection, the Committee draws the State party's attention to the United Nations Basic Principles on the Use of Force

¹² The Code were amended in 2017. Article L. 435-1

¹³ Amnesty International, Public Outrage: Police Officers Above the Law in France, AI Index EUR 21/003/2009, London, 2009.

¹⁴ Art. 71(1) 1958 Constitution (as amended).

¹⁵ Human Rights Committee, Concluding Observations on France, UN doc. CCPR/C/FRA/CO/5, 17 August 2015, §15.

¹⁶ Human Rights Committee, Concluding Observations on France, UN doc. CCPR/C/FRA/CO/5, 17 August 2015, §15.

and Firearms by Law Enforcement Officials. The State party should also ensure that allegations of racial profiling, ill-treatment and excessive use of force are thoroughly investigated; perpetrators are prosecuted and, if convicted, punished with sanctions commensurate with the seriousness of the crime; and victims are adequately compensated¹⁷.

In 2016, the Committee against Torture also expressed its concern by «the allegations of excessive use of force by the police and the gendarmerie, which has in some instances led to serious injuries or death». It was also concerned by:

- (a) reports of problems faced by victims in filing complaints;
- (b) the lack of statistical data on complaints filed that would allow for comparisons with inquiries launched and cases prosecuted;
- (c) the lack of detailed information on related convictions of police and gendarmerie officers and the sentences handed down; and
- (d) reports of high numbers of cases being dismissed or discontinued, light administrative sanctions being imposed that are not proportionate to the seriousness of the actions, and a very small number of court-ordered penalties being imposed upon police and gendarmerie officers¹⁸. The Committee was further concerned «about the allegations of violence being used against asylum seekers and migrants, and about their situation in Calais and the surrounding area»¹⁹. The Committee called on France to enhance its efforts to prevent any excessive use of force by the police and the gendarmerie and to ensure that:

- (a) The necessary steps are taken to guarantee that, in practice, victims of police violence are able to file complaints, that the complaints are registered and that, if appropriate, the complainants are afforded protection against any risk of retaliation;
- (b) Any case brought to its attention is promptly investigated in an impartial, independent and transparent manner within a reasonable time frame;

¹⁷ Human Rights Committee, Concluding Observations on France, UN doc. CCPR/C/FRA/CO/5, 17 August 2015, §16.

¹⁸ Committee against Torture, Concluding Observations on France, UN doc. CAT/C/FRA/CO/7, 10 June 2016, §16.

¹⁹ Committee against Torture, Concluding Observations on France, UN doc. CAT/C/FRA/CO/7, 10 June 2016, §16.

(c) Cases are prosecuted and, in the event of conviction, punishment proportionate to the seriousness of the actions is ordered;

(d) Complete, disaggregated statistics are kept on complaints filed and reports received of acts of violence or excessive use of force, and on administrative or judicial inquiries opened into police or gendarmerie actions, prosecution proceedings launched, convictions and penalties handed down, and on cases proceedings dismissed or discontinued²⁰.

The European Court of Human Rights held in the case of *TOUBACHE V. FRANCE* (2018)²¹ that there had been a violation of Article 2 (the right to life) of the European Convention on Human Rights. The case concerned the necessity and proportionality of the use of force by French law enforcement agencies in the context of the death of the applicants' son, who was shot and killed by a gendarme while travelling in the rear of a fleeing vehicle.

The Court stated that it did not wish to impose an impossible burden on the authorities. It noted that the gendarmes had earlier used alternative methods to try to stop the car and that the death of the applicants' son had occurred during an unplanned operation during which the gendarmes had had to react without prior preparation. Nevertheless, in view of the fact that the driver had not posed an immediate threat and that stopping the vehicle had not been a matter of urgency, the use of a firearm by a gendarme not been absolutely necessary in order to carry out a lawful arrest for the purposes of Article 2(2)(b) of the Convention. The Court noted that after the events in this case France passed a law incorporating the principles laid down in the Court's case-law, according to which law enforcement officials may use weapons only in cases of absolute necessity and in a strictly proportionate manner.

As a result of the above countries police practice analysis, we can come to the following conclusion that, nevertheless, there is no single interpretation of the use of force in both international and domestic law, which is the basis for disagreements in law enforcement practice. In addition, both international and

²⁰ Committee against Torture, Concluding Observations on France, UN doc. CAT/C/FRA/CO/7, 10 June 2016, §17.

²¹ The case of *TOUBACHE v. FRANCE*, (Application no. 19510/15), The European Court of Human Rights
<https://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2018/474.html>

domestic experience show that the use of force is a special right of a police officer, but it is often interpreted to the detriment of the police officer's own rights. In this dualism, when coercion, in particular the use of force, is a special guarantee given by the state to the police, but on the other hand, its realization does not imply proper guarantees of protection. At the same time, in the educational program for training police officers in the Republic of Armenia, the concepts of the scale of the use of force - interrelated with concepts of the use of force are not studied through comprehensive, in-depth theoretical, mainly practical courses, which leads to official errors, and similar cases are being investigated by the ECHR. The latter has its negative consequences both in terms of the protection of human rights and in terms of political, legal and democratic reputation. Therefore, force must take into account the following three important principles: the legal basis for the use of force, the necessity and the proportionality of the force used. At the same time, it should be emphasized that the use of force should be not only legal, but also force should be placed in an ethical context so that officers are able to understand the extent to which force affects human dignity and to strike a balance between excessive use of force and outright avoidance of situations requiring justified force. Force can be used when no other alternative holds promise of success and when the force is not excessive for the situation. The police officer must be able to identify morally and socially with the ethical obligations of his or her profession.

ПРИМЕНЕНИЕ СИЛЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫМИ ОРГАНАМИ: УРОКИ, ИЗВЛЕЧЕННЫЕ ЕВРОПЕЙСКИМ СУДОМ ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА

Минасян Мэри Кареновна

Соискатель кафедры юриспруденции

Европейского университета, заместитель

начальника отдела мониторинга и

анализа Патрульной службы

Обеспечение защиты прав человека и верховенства права является основой развития любого демократического общества. В отношениях гражданин-государство уважение человеческого достоинства и подход, ориентированный на человека, являются показателями степени демократизации страны и создания системы защиты прав человека. Защита прав человека должна лежать в основе функционирования всей государственной системы и особенно правоохранительной системы. Таким образом, ответственность государства за соблюдение и защиту прав человека не ограничивается конкретными действиями и сроками, установленными в отдельных документах, а прежде всего - образом работы полиции. Целью данной статьи является повышение профессионализма Полиции Республики Армения и распространение стандартов Совета Европы в отношении полицейской деятельности Армении. На основе деятельности новой патрульной службы, запущенной в Армении, и ее нового вооружения, в данной статье рассматриваются особенности применения силы, законность и соразмерность применяемой силы, а также позиции и прецеденты европейского права, в частности, прецеденты Европейского суда по правам человека.

Ключевые слова: применение силы, права человека, правоохранительные органы, прецеденты Европейского суда по правам человека, менее летальные технологии.

THE USE OF FORCE BY LAW ENFORCEMENTS: LESSONS LEARNED FROM THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Minasyan Meri

*Postgraduate Student at the Chair of Law
of European University of the RA,
Deputy Head of Monitoring and Analysis of the
Department of Patrol Service of the RA*

The ensuring of the protection of human rights and the rule of law is the basic foundation of the development of any democratic society. In citizen-state relations the respect of human dignity and a people-centered approach are also indicators of the countries democratization degree and the establishment of the human rights systems. The protection of human rights should be at the core of the functioning of the entire state system and especially of law enforcements systems. Therefore, the responsibility of the state to respect and protect human rights is not limited to specific actions and periods set out in separate documents but especially in the way of police work. This article has a goal to enhance the professionalism of Police of Republic of Armenia and disseminate Council of Europe standards on Armenian policing. Based on the new patrol service launched in Armenia and its new armament, this article addresses the specifics of the use of force, the legality and proportionality of the used force, as well as the positions and precedents of European law, in particular the precedents of European Court of Human Rights.

Key words: Use of force, human rights, law enforcements, precedents of the European Court of Human Rights, less-lethal technologies.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 16.02.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 21.02.2022թ.

THE INDEPENDENCE OF JUDGES /JUDICIARY/ AND HUMAN RIGHTS

Sargsyan Lida

Postgraduate student at the Chair of

Law of European University of the RA,

Assistant Judge of the Civil-Administrative

Chamber of the Court of Cassation of the RA

The independence of judges is closely connected with human rights and fundamental freedoms. The judges have the same human rights as any other human being, but they are also specially protected because they are the main guarantors of those human rights for the rest of the population. One of the special rights of a judge is the right to make his/her judicial acts impartially, without any interference, with his/her internal conviction. In this case, the judge figure as a special subject of human rights and the right of a judge to a fair trial must also be strictly guaranteed by the state. That's why if judges cannot assess the facts and apply the law, be guided without any interference, both national and international human rights and the justice system becomes arbitrary. In other words, the independence of a judge is not only a right, but also a demand of public authority. In essence, the independence of judges is the principle of «guarantees» the justice.

Therefore, in order to get a correct idea of the concepts of «judge's independence» and «human rights», in one hand each of them will be interpreted separately, and the other hand as a legal phenomenon derived from each other. Moreover, the concepts of «independence of a judge» and «judicial independence» should not be separated from each other, because without an independent court there can not be an independent judge. The independence of individual judges is safeguarded by the independence of the judiciary as a whole. As such, it is a fundamental aspect of the rule of law.

Thereby, The Council of Europe's Recommendation on the Independence of Judges states that the independence of judges must be guaranteed by inserting specific provisions in constitutions or other legislation and that «the executive and legislative powers should ensure that judges are independent and that steps are not

taken which could endanger the independence of judges»¹.

The most relevant text relating to the independence of the judiciary is the Council of Europe Committee of Ministers' Recommendation (2010)12² to member states on judges, which especially emphasizes the following provisions: independence, efficiency and responsibilities. The recommendations are divided in several topics: internal and external independence, councils for the judiciary, the relation between independence, efficiency and resources, the status of the judge, the duties and responsibilities of judges and judicial ethics.

The Consultative Council of European Judges of the Council of Europe adopted the Magna Carta of Judges (fundamental principles)³ it highlights all the fundamental principles relating to judges and judicial systems. Especially, it reiterates and reaffirms inter alia basic principles such as: the fundamental criteria of the rule of law, the independence of the judiciary, access to justice, and the principles of ethics and responsibility in a national and international context.

Another international document ratified by judges from all over the world, the Universal Charter of the Judge, establishes that «the independence of the judge is indispensable to impartial justice under the law. It is indivisible. All institutions and authorities, whether national or international, must respect, protect and defend that independence»⁴.

The UN Basic Principles on the Independence of the Judiciary lay out the requisite of independence in the first Principle: «The independence of the judiciary shall be guaranteed by the State and enshrined in the Constitution or the law of the

¹ Council of Europe, Recommendation No. R (94) 12 of the Committee of Ministers to Member States on the Independence, Efficiency and Role of Judges, 13 October 1994, Principle 2 (b)

² <https://rm.coe.int/cmrec-2010-12-on-independence-efficiency-responsibilities-of-judges/16809f007d>

³ <https://rm.coe.int/16807482c6#:~:text=Judges%20shall%20ensure%20equality%20of,of%20the%20Rule%20of%20Law.&text=Judges%20have%20the%20right%20to,the%20judiciary%20in%20the%20society.>

⁴ The Universal Charter of the Judge, approved by the International Association of Judges (IAJ) on 17 November

1999, article 1. The IAJ was founded in 1953 as a professional, non-political, international organisation, grouping not individual judges, but national associations of judges. The main aim of the Association, which encompasses 67 such national associations or representative groups, is to safeguard the independence of the judiciary, as an essential requirement of the judicial function and guarantee of human rights and freedom.

country. It is the duty of all governmental and other institutions to respect and observe the independence of the judiciary»⁵.

Given the role and importance of the independence of the judiciary, it has been specifically recognized and emphasized in other regional contexts, particularly in Africa and the Asia-Pacific region. In the case of Africa, it is worth highlighting the resolution on the respect and strengthening of the independence of the judiciary, adopted in 1999 by the African Commission on Human and People's Rights⁶. In AsiaPacific, the Beijing Statement of Principles of the Independence of the Judiciary in the LAWASIA Region (the Beijing Principles) stipulate that the «Independence of the Judiciary requires that [it] decide matters before it in accordance with its impartial assessment of the facts and its understanding of the law without improper influences, direct or indirect, from any source»⁷.

The independence of the judges /judiciary/ is not an end in itself and it is conditioned by the need for judges to play the role of guarantors of human rights and freedoms. It is especially important in a democracy that not only the individual judges, but also the judiciary as a whole are impartial and independent of all external pressures and of each other so that those who appear before them and the wider public can have confidence that their cases will be decided fairly and in accordance with the law.

It is noteworthy that judicial independence is often perceived by the public as something in favor of a judge. But that is a wrong opinion, because the judicial independence is the public's guarantee that a judge will be impartial. Moreover, there are many cases when, the judges themselves become the target of human rights violations. For instance, in 2016 the European Court rendered a judgement in the case of *Baka v. Hungary*⁸ relating to the premature removal of the applicant

⁵ United Nations Basic Principles on the Independence of the Judiciary, adopted by the Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders held at Milan from 26 August to 6 September 1985 and endorsed by General Assembly resolutions 40/32 of 29 November 1985 and 40/146 of 13 December 1985. Hereinafter, UN Basic Principles.

⁶ Adopted in April 1996 at the 19th Session of the African Commission on Human and People's Rights

⁷ Beijing Statement of Principles of the Independence of the Judiciary in the LAWASIA Region, adopted by the Chief Justices of the LAWASIA region and other judges from Asia and the Pacific in 1995 and adopted by the LAWASIA Council in 2001, operative para. 3.a

⁸ [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-163113%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-163113%22]})

from the position of president of the Hungarian Supreme Court and the National Council of Justice, because in his professional capacity he criticised the legislative reform in Hungary affecting the judiciary. The Court found, *inter alia*, a violation of the applicant's right to freedom of expression underlining that each judge is responsible for promoting and protecting judicial independence and that judges and the judiciary should be consulted and involved in the preparation of legislation concerning their statute and, more generally, the functioning of the judicial system.

It is obvious from the above that, to be efficient and meet its objective, judicial independence must also protect judges. Judges have a responsibility to protect their independence and impartiality. They do so not out of self-interest, but as an obligation to the public, which has entrusted them with decision-making power and to whom they are ultimately accountable to maintain the public's confidence in the justice system.

Thus, it should be emphasized again that, judicial independence protects individuals and the community. The protection of judicial independence is enforced so that the parties will know they were dealt with fairly, that they received a fair trial, and a fair hearing from a judge insulated from any improper outside influence and who was bound only by his or her oath of office, which is to render justice according to law.

The principle of judicial independence takes on two main dimensions, namely:

- The adjudicative independence of judges on an individual level; and
- The independence of the judicial institution through the administration of justice that is separate from the executive and legislative branches.

It means financial independence, security of tenure, administrative independence.

Judges must be free, but obliged, to decide on their own. Judges must be set apart from someone else's influence or supervision. Judges must be insulated against and independent from any and all sources of improper influence. This includes:

- All forms of coercion, threat or harassment, direct or indirect;
- Whether from government, politicians, persons in authority, relatives, neighbours, interested parties, fellow judges, chief justices, judicial bodies or organizations.

So, what about human rights? Human rights are indivisible. They are given to a person by birth, they belong equally to everyone and every individual. They are not given by any states, structures or individuals. These universal rights are inherent to all, regardless of their nationality, sex, national or ethnic origin, color, religion, language, or any other status. In essence, these are fundamental rights, such as the right to life, food, education, employment, health and liberty, and even the right to a fair trial.

The Universal Declaration of Human Rights (UDHR)⁹, adopted by the UN General Assembly in 1948, was the first legal document to set out the fundamental human rights to be universally protected. The UDHR, together with the 2 covenants - the International Covenant for Civil and Political Rights, and the International Covenant for Economic, Social and Cultural Rights - make up the International Bill of Rights¹⁰. Human rights are universal and inalienable, indivisible and interdependent, equal and non-discriminatory. The greatest value of human life is best represented in the recognition of fundamental rights, and in fully enabling people to enjoy and exercise these rights to the extent that preserves their humanity and respects their civility.

According to a proposal made by Czech lawyer Karel Vasak in 1977, there are three generations of human rights: civic-political, socio-economic and collective development. The first two refer to individual lawsuits of individuals against the state, they are well-accepted norms, regulated in various international treaties and conventions. The third type refers to the demands of peoples and communities against states, it is more controversial and has no legal or political recognition.

Thus, discussed above, the norm-principle of the independence of the judge and fundamental human rights as much as important and are protected as a separate phenomenons, also equally important is the right of the members of the society arising from that right- the right of the citizens to a fair trial. The right to a fair trial is not only a protected provision enshrined in international law, but also are one of the most important rights of the third generation of a democratic state, civil society and human rights.

⁹ https://www.ohchr.org/en/udhr/documents/udhr_translations/eng.pdf

¹⁰ <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet2Rev.1en.pdf>

So, what is a fair trial? Thus, the right to a judicial remedy is closely linked to the right to a fair trial, which is considered a fundamental human right, which is enshrined in article 63 of the Constitution of the Republic of Armenia¹¹, as well as in article 6 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms¹². In essence, a fair trial is a person's right to a fair and public hearing by an independent, impartial tribunal within a reasonable time.

Referring to this right the European Court of Human Rights has stated that the right to a fair trial, guaranteed by article 6 part 1 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, requires that litigants should have an effective judicial remedy enabling them to assert their civil rights (*Naït-Liman v. Switzerland*¹³[GC], 2018, § 112; *Běleš and Others v. the Czech Republic*¹⁴, 2002, § 49).

According to the interpretation of the European Court of Human Rights, everyone has the right to have any claim relating to his «civil rights and obligations» brought before a court or tribunal. In this way Article 6 part 1 embodies the «right to a court», of which the right of access, that is, the right to institute proceedings before courts in civil matters, constitutes one aspect (*Naït-Liman v. Switzerland* [GC], 2018, § 113; *Golder v. the United Kingdom*¹⁵, 1975, § 36; and case-law references cited).

¹¹ According to article 63 part 1 of the Constitution of the Republic of Armenia, everyone has the right to an independent, impartial court hearing his case within a fair, public and reasonable time.

<https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=102510>

¹² According to article 6 part 1 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, in the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. Judgment shall be pronounced publicly but the press and public may be excluded from all or part of the trial in the interests of morals, public order or national security in a democratic society, where the interests of juveniles or the protection of the private life of the parties so require, or to the extent strictly necessary in the opinion of the court in special circumstances where publicity would prejudice the interests of justice.

https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

¹³ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-181789%22%5D%7D>

¹⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-60750%22%5D%7D>

¹⁵ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-57496%22%5D%7D>

The «right to a court» and the right of access are not absolute. They may be subject to limitations, but these must not restrict or reduce the access left to the individual in such a way or to such an extent that the very essence of the right is impaired (*Stanev v. Bulgaria*¹⁶ [GC], 2012, § 229; *Baka v. Hungary*¹⁷ [GC], 2016, § 120; *Nait-Liman v. Switzerland* [GC], 2018, § 113; *Philis v. Greece*¹⁸ (no. 1), 1991, § 59; *De Geouffre de la Pradelle v. France*¹⁹, 1992, § 28).

The analysis of the legal settlement of the right to a fair trial allows prove, that in case of alleged violation of his / her right, the person may apply to the court, presenting the latter for restoration or other claims and the mentioned right may not be unreasonably restricted. Moreover, for a trial to be fair, the judge or judges sitting on the case must be independent.

All international human rights instruments refer to a fair trial by «an independent and impartial tribunal». The Human Rights Committee has repeatedly taken the view that the right to an independent and impartial tribunal is «an absolute right that may suffer no exception». Even though a person's right to a fair trial may be respected in a particular case when a judge is independent, a state would be in breach of its international obligations if the judiciary were not an independent branch of power. Therefore, in this context, independence refers both to the individual judge as well as to the judiciary as a whole.

A country's judicial system is central to the protection of human rights and the preservation of the rule of law. Courts play a major role in ensuring that victims or potential victims of human rights violations obtain effective remedies and protection, that perpetrators of human rights violations are brought to justice and that anyone suspected of a criminal offence receives a fair trial according to international standards²⁰. Thus, the judicial system is an essential balance on the other branches of government, because it's ensuring that laws of the legislative and the acts of the executive comply with international human rights and the rule of law.

¹⁶ [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-108690%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-108690%22]})

¹⁷ [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-164530%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-164530%22]})

¹⁸ [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57681%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57681%22]})

¹⁹ [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57778%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57778%22]})

²⁰ <https://www.refworld.org/pdfid/4a7837af2.pdf>

International Principles on the Independence and Accountability of Judges, Lawyers and Prosecutors; Practitioners Guide No.1

One of the vital ways to keep human rights safe is by preserving the prevailing role of the judiciary. Standards developed by the judiciary have a significant beneficial effect of making the lives of people better and the accomplishment of the government's goals easier. In addition, these standards may ensure a better understanding of the relationship between the people and their government, on the one hand, and among the members of the international community, on the other.

In general, the independence of judges should be regarded as a guarantee of freedom, respect for human rights and impartial application of the law. And it always needs to be appreciated that judicial independence exists for the benefit of the public, because otherwise there can be no question of a fair trial of the persons. It means, that each dimension of judicial independence is a necessary element that exists to uphold overall objective, that is, to ensure the right of persons to a fair trial. The fundamental concept of judicial independence exists for the benefit of all citizens, not judges. The attack upon anyone of the components of the principle of judicial independence may very well compromise the institution or its members. Judicial independence is important to people because it guarantees that judges are free to decide honestly and impartially, in accordance with the law and evidence, without concern or fear of interference, control, or improper influence from anyone.

In this work, the independence of a judge is considered as a human right, attributed to a specific subject of the right, the exercise of the right to a fair trial and other rights.

By defending these principles, people are defending human rights. As noted by the Venice Commission «the Rule of Law would just be an empty shell without permitting access to human rights». Council of Europe member states and Republic of Armenia also need to fully comply with the European standards in this field and uphold the independence of the judiciary. The right of judges to express their views on matters of public interest should be safeguarded. Because, as mentioned, when the rule of law and the independence of judges are undermined, human rights are undermined.

НЕЗАВИСИМОСТЬ СУДЕЙ (СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ) И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

Саргсян Лида Арташесовна

*Соискатель кафедры юриспруденции
Европейского университета, помощник
судьи гражданско-административной
палаты Кассационного суда РА*

В данной статье рассматриваются вопросы принципа «независимости» судей и защиты прав человека, взаимосвязь которых изложена в статье 6 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод в ряде прецедентов Европейского суда по правам человека. Данная работа призвана доказать, что защищая и обеспечивая независимость судебной власти, каждое государство, в первую очередь, защищает общечеловеческие права. И, естественно, при нарушении независимости судьи права человека становятся уязвимыми.

Ключевые слова: независимость судей, права человека, специальный субъект прав человека, основные свободы, судебная независимость

THE INDEPENDENCE OF JUDGES /JUDICIARY/ AND HUMAN RIGHTS

Sargsyan Lida

*Postgraduate Student at the Chair of Law
of European University of the RA, Assistant
Judge of the Civil-Administrative Chamber
of the Court of Cassation of the RA*

This article discusses the issues of the principle of «independence» of judges and the protection of human rights, the interrelationships of which are set out in Article 6 of The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in a number of precedents of the European Court of Human

Rights. Therefore, this work aims to prove that by protecting and ensuring the independence of the judiciary, each state first and foremost protects universal human rights. Naturally, by violating the independence of the judge, human rights become vulnerable.

Key words: The independence of judges, human rights, special subject of human rights, fundamental freedoms, judicial independence

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 16.02.2022թ.

Ներկայացվել է տպագրության՝ 21.02.2022թ.

Գիտական հոդվածներին ներկայացվող պահանջներ

Նյութերն ընդունվում են համապատասխան բուհերի ամբիոնների, գիտահետազոտական հիմնարկների բաժինների երաշխավորության կամ մասնագետի կարծիքի առկայության դեպքում: Հոդվածները պետք է վերաբերվեն իրավագիտության ոլորտին, իսկ առանձին դեպքերում հանդիսանան գիտագործնական մեծ արժեք ներկայացնող ուսումնասիրություններ: Նյութին կից անհրաժեշտ է ներկայացնել հոդվածի վերնագիրը, համառոտագիրը՝ առնվազն 60 բառի սահմաններում, հեղինակի տվյալները և բանալի բառեր (առնվազն 5 բառ)՝ հայերեն, անգլերեն և ռուսերեն: Նյութերի ծավալը որոշելիս՝ խնդրում ենք հիմք ընդունել հետևյալ պահանջները՝ տեքստը տպագրվում է սովորական A4 չափի թղթի վրա՝ 1,5 տողաչափով, հիմնական տեքստի տառերի չափը՝ 12, տողատակերի տառերի չափը՝ 10, լուսացքները՝ ձախից, վերնից, աջից և ներքևից՝ 2 սմ, Unicode տառատեսակով՝ «Arial Unicode», ռուսերեն և անգլերեն տեքստերը՝ Times New Roman տառատեսակով: Նորմատիվ ակտեր օգտագործելիս՝ տեքստում պետք է նշել դրա տեսակը, ընդունման ժամանակահատվածը, անվանումը: Տեքստում կարելի է նշել ակտի տեսակը, ամսաթիվը և առանց չակերտների կրճատ անվանումը, որը կտա ճիշտ պատկերացում փաստաթղթի մասին:

Նյութի առաջին էջում՝ վերնագրից հետո, նշվում են տեղեկություններ հեղինակի մասին, որոնք կարտացոլվեն մեր պարբերականում՝ հեղինակի անուն և ազգանունը ամբողջությամբ, պաշտոնը և աշխատանքի վայրը, առկայության դեպքում՝ գիտական աստիճանը և կոչումը: Գիտական հոդվածները կարող են ներկայացվել, որպես կանոն, առավելագույնը 15 էջի սահմաններում:

**ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆ՝
«ՕՐԵՆՔԻ ՊԱՏՎԱՐ» ԳԻՏԱՄԵԹՈՂԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳՐԻ
2021թ. ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ**

Արտադրանքի, ապրանքների, աշխատանքների իրացումից հասույթ (համախառն եկամուտ), ընդամենը	50 000 (տաս հազար դրամ)
Նվիրատվության մասնաբաժնի չափը	0
Արտադրանքի, ապրանքների, աշխատանքների իրացումից շահույթ	0

¹ Հրապարակվում է «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքը 12-րդ հոդվածի համաձայն:

ՕՐԵՆՔԻ ՊԱՏՎԱՐ

Սրբագրիչներ՝ Ա. Հայրապետյան
Գ. Ռուսակովա
Ա. Քոչարյան

Корректоры: А. Айрапетян
Г. Русакова
А. Кочарян

Ստորագրված է տպագրության 11.03.2022թ.
Չափսը՝ 60x84 1/16, թուղթ օֆսեթ N 1:
Ծավալ՝ 11 տպ. մամուլ: Տպաքանակ՝ 150:

Տպագրված է «ԼԻՄՈՒՇ ՍՊԸ»-ի տպարանում:
ք.Երևան, Դ.Մալյան 45:
հեռ.՝ 094-58-22-99, E-mail: info@limush.am

